

AZƏRBAYCAN VƏKİLİ

“Konstitusional təfsir və fərdi şikayətlər” İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi Xanlar Hacıyev

“Biz konstitusiya ədalət mühakiməsinin effektivliyinə xidmət edəcək müasir hüquqi tendensiyaları nəzərə almalıyıq” Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev

“Məhkəmə baxışının hədləri barədə” Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü, hakim İkrəm Şirinov

“Rəhbər gərək eyni zamanda həm mülayim, həm sərt, həm də ədalətli olsun”
Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Sümbülə Əliyeva

“Bəzən beynəlxalq praktikada vəkillər korrupsiya hallarının qurbanına çevrilirlər”
Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağirov

“Mülki prosesdə hakimə etiraz - hüquqi sülhü təhdid edən mərmə”
GİZ-in Layihə rəhbəri Tomas Meltser

“Məhkəmə çıxışlarının sual doğuran cəhətləri” Əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə

“Vəkilin nüfuzu onun şəxsi, mənəvi və işgüzar keyfiyyətlərindən birbaşa asılıdır”
Vəkillərin İntizam Komissiyasının üzvü, vəkil Şahmar Məmmədov

“İnstitutionallaşmış beynəlxalq vəkilliyə qısa ekskurs” Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri, vəkil Fariz Məmmədov

“Qanunvericilik prizmasından istehlakçıların haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı müdafiə mexanizmləri” vəkil Muğan Əliyev

“Əmək müqaviləsinin xitamı - bəzi nəzəri aspektlər və təcrübə” vəkil Mehman Sultanov

“Mülki Prosesual Məcəllənin 50-ci maddəsinin tətbiqi zamanı yaranan məsələlər”
vəkil Nazlı Əhmədova

“Mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinin bəzi problemləri”
vəkil Dünyamin Novruzov

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşr “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin təşkilati dəstəyi ilə işıq üzü görmüş və Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin baş koordinatoru, hüquqşünas

Korrektor: *Könül Şövqətova* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə koordinatoru, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qf/m²,
Sifariş № _____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

MÜNDƏRİCAT

Ön söz

Müsaibələr və mövqelər

- 2 *"Konstitusional təfsir və fərdi şikayətlər"* **İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi Xanlar Hacıyev**
- 6 *"Biz konstitutsiya ədalət mühakiməsinin effektivliyinə xidmət edəcək müasir hüquqi tendensiyaları nəzərə almalıyıq"* **Konstitutsiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev**
- 9 *"Məhkəmə baxışının hədləri barədə"* **Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü, hakim İkrəm Şirinov**
- 16 *"Rəhbər gərək eyni zamanda həm mülayim, həm sərt, həm də ədalətli olmalıdır"* **Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Sümbülə Əliyeva**
- 20 *"Bəzən beynəlxalq praktikada vəkillər korrupsiya hallarının qurbanına çevrilirlər"* **Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağırov**
- 25 *"Mülki prosesdə hakimə etiraz - hüquqi sülhü təhdid edən mərmə"* **GİZ-in Layihə rəhbəri Tomas Meltser**
- 28 *"Məhkəmə çıxışlarının sual doğuran cəhətləri"* **Əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə**
- 32 *"Vəkilin nüfuzu onun şəxsi, mənəvi və işgüzar keyfiyyətlərindən birbaşa asılıdır"* **Vəkillərin İntizam Komissiyasının üzvü, vəkil Şahmar Məmmədov**
- 39 *"İnstitusionallaşmış beynəlxalq vəkilliyə qısa ekskurs"* **Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri, vəkil Fəriz Məmmədov**
- 43 *"Qanunverçilik prizmasından istehlakçıların haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı müdafiə mexanizmləri"* **vəkil Muğan Əliyev**
- 50 *"Əmək müqaviləsinin xitamı: nəzəri aspektlər və təcrübə"* **vəkil Mehman Sultanov**
- 56 *"Mülki Prosesual Məcəllənin 50-ci maddəsinin tətbiqi zamanı yaranan məsələlər"* **vəkil Nazlı Əhmədova**

- 60 *"Mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinin bəzi problemləri"* **vəkil Dünyamin Novruzov**

Məhkəmə aktları

- 67 *"Mülki Məcəllənin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair"* **KM-nin 03/06/2013-cü il tarixli Qərarı**
- 73 **İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin "Yusifova Azərbaycan qarşı" 18/12/2012-ci il tarixli Qərarı**

78 Normativ yeniliklər

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 81 **İpoteka kreditləri kimlərə verilə bilər?**
- 83 **Gəlin hansı halda qayınatasına məxsus mənzildən istifadə hüququna malikdir?**

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 86 **Rusiyada ictimai yerlərdə siqareti qadağan edən qanun qüvvəyə mindi**
- 86 **ABŞ məhkəməsi Türkiyənin xeyrinə qərar çıxardı**
- 87 **Avropa Məhkəməsi Yuliya Timoşenkonun həbsini qanunsuz sayır**
- 87 **Avropa Məhkəməsi Ermənistanı 112 min Avro cərimələdi**

Tanınmış hüquqşünaslar silsiləsindən

- 88 **Aleksandr Blokun düşünülməmiş peşə seçimi**
- 91 **Vasiliy Kandinskiy - Rəssam olmaq haqqı**
- 93 **"Sualınıza vəkil cavab versin!" rubrikası**
- 97 **Elanlar**

Müsahibələr və mövqelər

Xanlar Hacıyev

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi

KONSTITUSIONAL TƏFSİR VƏ FƏRDİ ŞİKAYƏTLƏR

Hər kəsə məlumdur ki, Avropa Şurasının yaradılması demokratiya, qanunun aliliyi və insan hüquqlarının müdafiəsi kimi dəyərlərin inkişaf etdiyi II Dünya Müharibəsindən sonrakı dövrə təsadüf edir. Bu mənada Avropa Konvensiyası insanların bir sıra mülki və siyasi hüquqlarının təmin edilməsi və fərdlərə münasibətdə dövlətlərin davranışı üzərində nəzarətin təşkil edilməsi üzrə mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə qəbul olunmuşdur. İnsan hüquqlarının beynəlxalq müdafiəsində Konvensiyanın özünəməxsusluğu özünü onun ikili funksiyasında göstərir. Bir tərəfdən fərdlər Konvensiyanın maddi hüquq normalarından Konvensiyaya üzv olan ölkələrin daxili hüquq sistemlərində istifadə etmək üçün istinad edə bilirlər (Konvensiya ilə təmin edilmiş hüquqların pozulması ilə bağlı yerli məhkəmələrə şikayət vermək hüququ). Digər tərəfdən Konvensiya üzv dövlətlərin bu sənədlə üzərlərinə götürdükləri öhdəliklər üzərində beynəlxalq nəzarəti həyata keçirir. Beynəlxalq quruma şikayət ərizəsi vermək hüququ insan hüquqlarının müdafiəsinin milli mexanizminə münasibətdə subsidiar təbiətə malikdir. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin sabiq sədri Luis Vilhaberın təbirincə desək, Konvensiyanı milli məhkəmələrin fəaliyyətindən kənar düşünmək mənasız olardı. Yuxarıda qeyd olunanlarla bərabər, Konvensiyanın məqsədi üzv dövlətlərdə insan hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsidir. Bu məqsədə çatılmasında əsas, həyati rol milli orqanlar, xüsusilə məhkəmələr oynayır. Nəzərə almaq lazımdır ki, Konvensiyaya üzv dövlətlərin əksəriyyətinin konstitusiyaları Konvensiyada əks olunmuş fundamental hüquqların müdafiəsini təmin edir. Üzv dövlətlərin məhkəmələri eynilə Avropa Məhkəməsinin tətbiq etdiyi hüquqi müəyyənlik, mütənasiblik, ədalətlik və s. prinsipləri tətbiq edirlər. Üzv dövlətlərin məhkəmələri, xüsusilə Konstitusiya və Ali məhkəmələri ilə dialoqun qurulması Avropa Məhkəməsinin əsas vəzifələrindən biri olmaqla bu, Strasburq Məhkəməsinin ən başlıca missiyalarından biridir. Bu dialoqda hər bir tərəf öz rolunun nədən ibarət olduğunu anlayır. Strasburq Məhkəməsinin vahid Avropa insan hüquqlarının formalaşdırılmasındakı rolu qiymətsizdir. Eyni zamanda yerli Konstitusiya məhkəmələrinin də vahid Avropa insan hüquqlarının formalaşdırılmasındakı rolu şübhəsiz ki, mühümdür. Hər iki məhkəmə üçün vətəndaşların çıxış imkanlarının təmin edilməsi, yəni məhkəmələrə fərdi şikayət ərizəsi ilə müraciət edə bilmələri vacibdir. Brayton konfransının nəticələrinə baxdıqda görürük ki, Məhkəmə burada daha güclü mövqeyə malikdir. Bəziləri tərəfindən səsləndirilən "məğbuliyyət meyarının daha da sərtləşdirilməsi ilə insanların Məhkəməyə çıxışının məhdudlaşdırılması" fikri son nəticədə uğurlu nəticələnmədi. Üzv dövlətlərin əksəriyyəti Məhkəməyə dəstək verməklə onun ətrafında sıx birləşdilər. Şübhəsiz, Məhkəmə indi özünün Konvensiyaya riayət edilməsinə nəzarət etmə missiyası ilə daha da güclənmişdir. Hər şeydən öncə, hər birimizin can atdığı və bizim sistemin əsas xarakterik xüsusiyyəti olan fərdi şikayət vermək hüququ qorunub saxlanılmışdır. Mən xüsusilə diqqəti qeyd etdiyim məsələyə cəlb etmək istərdim, çünki fərdi şikayət vermək hüququ prinsiplərdən mühüm məsələdir. Bu hüquq fərdin artıq beynəlxalq hüququn obyektinə deyil,

subyekt kimi tanınmasını simvolizə edir. Fərdi şikayət vermək hüququ özlüyündə digər müdafiə vasitələrinin tükəndiyi və ya səmərəsiz olduğu zaman hüquqların səmərəli müdafiəsinin təmin edilməsinin ilkin şərti sayıla bilər. Haqlı olaraq ədəbiyyatda bizlərə xülyalara qapılmamaq məsləhət görülür. Fərdi şikayət verə bilmək hüququ hələ hüquqların səmərəli müdafiəsi kimi başa düşülməməlidir. Avropa Məhkəməsi öz nümunəvi *Airey v. Ireland* işində məhkəmələrə çatımlılığın tək cə nəzəriyyədə və prinsiplərdə deyil, həm də bu hüquqdan yararlanmağa imkan verən həqiqi real şərtlərdən ibarət olduğunu qeyd edir. Hüquqi maneə kimi real maneə faktı da Konvensiyanın həyata keçirilməsi ilə ziddiyyət təşkil edə bilər.

Əsas insan hüquqlarının müdafiəsində konstitusiya şikayətinin əhəmiyyət kəsb etdiyini də vurğulamalıyıq. Məlumdur ki, Konstitusiya məhkəmələrinə rahat çıxış konstitusiyanın tələblərinin həyata keçirilməsində, habelə insan hüquqlarının müdafiəsində çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Konstitusiyanın müddələrinin pozuntusunda Avropa Məhkəməsinə şikayət verilmə imkanının olduğuna görə dövlət orqanları və vətəndaşlar Konstitusiyanın tələblərini pozmaqdan çəkinirlər. Müxtəlif ölkələrdə fərdi şikayətin verilmə şərtləri də müxtəlifdir. Bununla belə, ölkələrin əksəriyyətində Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət verməmişdən əvvəl mövcud olan bütün hüquqi müdafiə vasitələrdən istifadə olunmalıdır. Bu, Konstitusiya Məhkəməsinə əvvəlki məhkəmələrin səvhlərini düzəltməklə normaların düzgün şərhinə və qanun yaradıcılığına təsir göstərməyə imkan verir.

Söhbət Avropa Məhkəməsindən gedirsə, qeyd olunmalıdır ki, Konvensiyanın 35.1-ci maddəsinə əsasən, fərd Məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl bütün yerli hüquqi müdafiə vasitələri tükəndirməlidir. Bu müddəanın məqsədi üzv ölkələrə hüquq pozuntusunun qarşısının alınmasına və belə hallardan Məhkəməyə şikayət verilməməsinə şərait yaradılmasından ibarətdir (bax *Selmoni v. France* (GC), no. 25803/94, §74, ECHR 1999-IV).

Bütün hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirmək öhdəliyi Konvensiyanın pozulmasına görə ərizəçinin yerli vasitələrdən səmərəli istifadəsini ehtiva edir. Yerli hüquqi müdafiə vasitələri o zaman səmərəli hesab olunur ki, onlar baş vermiş və ya davam edən hüquq pozuntusunun qarşısını almış olsun və ya pozuntu baş verdiyi təqdirdə onun fəsadlarına görə ədalətli təzminat ödənilməsi təmin edilsin (bax *Mifsud v. France* (dec.) GC, no. 57220/00, §17, ECHR 2002-VIII). Belə ki, Məhkəmə *Pikic v. Croatia* işində Konstitusiya Məhkəməsinin yeni presedent hüquqa uyğun olaraq "məhkəmələrə çatımlılıq hüququ"nun pozuntusuna görə təzminat ödənilməsinə və aşağı instansiya məhkəməsinə işin həlli ilə bağlı müddətin təyin olunmasının qət olunduğunu müəyyənləşdirmişdir. Buna görə Məhkəmə hesab edir ki, Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququ səmərəli vasitədir və bunun üçün fərdlər məhkəmələrə çatımlılıqla bağlı şikayət etməmişdən öncə bütün yerli müdafiə vasitələrini tükəndirməlidirlər (şikayət ərizəsi no. 16552/02, 18 yanvar 2005, §29). Digər, *Vincic and others v. Serbia* işində Məhkəmə, Serbiya kimi insan hüquqlarının konstitusiya müdafiəsi təmin olunan ölkələrdə bu cür müdafiənin hədlərinin zərərçəkmiş şəxs tərəfindən yoxlanılmalı olduğunu qeyd edir. Məhz buna, Konstitusiya ilə Serbiya Konstitusiya Məhkəməsinə verilən və onun presedent hüququ ilə sübut olunan səlahiyyətlərə istinad edərək Məhkəmə hesab edir ki, konstitusiya şikayəti vermək hüququ Konvensiyanın 35.1-ci maddəsinin rakursundan səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi hesab oluna bilər.

İnsan hüquqlarının həyata keçirilməsi üzrə qanunvericiliyin Konstitusiyaya uyğun olub-olmamasının tədqiqi ilə əlaqədar Bosniya və Herseqovina Konstitusiya Məhkəməsinin yurisdiksiyasının mübahisələndirilməsi haqqında ərizəçinin arqumentlərini araşdırarkən Məhkəmə qeyd etmişdir ki, Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən işlə bağlı genişləndirici şərh verilmiş və ərizəçinin vəziyyətində olan şəxslərin işlərinə həmin məhkəmə tərəfindən uğurla baxılmışdır. Və ərizəçinin iddia elədiyinin əksinə olaraq onun Konstitusiya Məhkəməsinə həqiqi çıxış imkanı mövcud idi, habelə milli qanunvericiliyə görə icraya yönəldilməmiş məhkəmə qərarlarından şikayət də verə bilərdi (bax *Dragan MIRAZOVIĆ v. Bosnia and Herzegovina*, no. 13628/03, 16 may 2006).

Bununla belə, *İsmayilov Azərbaycan qarşı iş* üzrə işdə Azərbaycan hökumətinin Avropa Məhkəməsi tərəfindən şikayətçinin Ali Məhkəmədən sonra Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etməməsinə

daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsi kimi qiymətləndirmə haqqında müraciəti əsaslı hesab olunmamışdır. Məhkəmə öz qərarında qeyd etmişdir ki, baxmayaraq vətəndaşların Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ 24 avqust 2002-ci il referendumundan sonra təsbit olunmuşdur, lakin 8 yanvar 2004-cü ildə qüvvəyə minən "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" qanunun həmin dövrdə mövcud olmaması, habelə bununla bağlı hüquqi mexanizmlərin müəyyənləşdirilməməsi bu hüququn həyata keçirilməsində maneə idi. Dolayısıyla 30 dekabr 2003-cü il tarix - şikayətin Məhkəməyə verildiyi dövr ərizəçiyə onun işinin uğurla nəticələncəyi barədə heç nə vəd etmirdi. Bu işlə bağlı Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, *Nagolica v. Croatia* (dec.), no. 77784/01, ECHR 2002-VIII) və *Brusco v. Italy* işindən fərqli olaraq Azərbaycanda tətbiq olunan bu yeni icraat üsulu məhz şikayətçiyə onun şikayətinin təmin edilməsi məqsədi ilə yaradılmamışdır. Məhkəmə həmçinin müəyyən etmişdir ki, "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.4.1-ci maddəsinə görə şikayətçi Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayət ərizəsi verməmişdən öncə kassasiya instansiyasını keçdikdən sonra əlavə kassasiya instansiyasına müraciət etməli idi. Yəni kassasiya instansiyasının qərarının qanunauyğunluğunu müəyyənləşdirmək üçün Ali Məhkəmənin sədrindən məsələni Ali Məhkəmənin Plenumuna çıxartmağı xahiş etməli idi. Yalnız bu cəhddən sonra Konstitusiyaya Məhkəməsi işi ilkin öyrənilməsi üçün icraata qəbul edə bilərdi. Bununla əlaqədar, Məhkəmə əlavə kassasiya mərhələsini Konvensiyanın 35.1-ci maddəsinin mənasından irəli gələn hüquqi mexanizm olaraq qəbul etmir (bax *Babayev v. Azerbaijan*, dec. no. 36454/03, 27 may 2004). Belə hallarda Məhkəmə hesab edir ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin yaratdığı bu mexanizm məhkəməyə real çatımlılıq təmin etmir. Dolayısıyla Konvensiyanın 35.1-ci maddəsinin prizmasından səmərəli hesab olunmayan və fərddən məhkəmələrə çatımlılığın ilkin şərti olan "hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi" və buna cəhd göstərilməsi tələb olunmaya bilərdi.

Ümumiyyətlə, konstitusion normalar dörd amilə - ideoloji xarakterinə, qeyri-dəqiqliyinə, qeyri-müəyyənliyinə və ümumiliyinə görə spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu normaların tətbiqi zamanı onların hansı halda hüquqi cəhətdən məqbul seçim olmasının və ya belə bir seçimin olmamasının müəyyənləşdirilməsi asan deyildir. Fərdi konstitusion şikayət Konstitusiyaya Məhkəməsinə müvafiq normaların seçilməsinə və onların təfsirinə doğru itələyir. Milli məhkəmələr, xüsusilə Konstitusiyaya məhkəmələri Avropa Məhkəməsinin də böyük həcmli presedent yaratma təcrübəsinə əsaslanaraq yerli qanunvericiliklərinin daha da zənginləşdirilməsi imkanına sahib olmuşlar. Məntiq etibarilə, onların təfsirləri milli sərhədlərlə məhdudlaşmayaraq yeni məzmun qazanmağa başlayır. Dolayısıyla milli hüquq sistemi beynəlmilləşərək vahid Avropa insan haqları hüququnun yaranmasına rəvac vermiş olur.

Avrop Məhkəməsinin presedent hüququ da həmçinin milli məhkəmələrin fəaliyyəti əsasında daha da təkmilləşir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, əgər bu gün milli məhkəmələrin çıxardığı qərar ümumi Avropa dəyərləri və baxışları ilə uzlaşırsa, Konvensiyanın tətbiq olunan normasının qiymətləndirilməsi daha geniş və dəqiq ola bilər. Avrop Məhkəməsi öz presedent hüququnu diqqətlə və həssaslıqla formalaşdırır və əksər hallarda o, Avropada qəbul olunan mənəvi prinsipləri və standartları əks etdirir. Daha dəqiq desək, Avropa Məhkəməsi öz qərarlarını Avropa ölkələrinin əksəriyyətində qəbul olunmuş ümumi prinsiplər əsasında çıxarır. Avropa Məhkəməsi tərəfindən istifadə olunan bu təfsir metodu hüquq ədəbiyyatında "konsensual təfsir" adlandırılır.

Məhkəmə həmçinin həlli köhnəlmiş hüquqi problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində üzv ölkələrin müasir yanaşmalarını nəzərə alır. Həmişə məlumdur ki, Avropa Məhkəməsi bu Konvensiyanı canlı alət adlandırır və onu 60 il əvvəl hazırlayan hüquqşünasların deyil, günümüzün realıqları prizmasından şərh edir (bax *Bankovic and Others*, dec. (GC) no. [52207/99](#) of 12 dekabr 2001§ 64-65).

Bundan başqa, Məhkəmə 6-cı və 8-ci maddələrdə əks olunan "mülki hüquq" və "şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ" anlayışlarına tərif verərkən, onların mənasına muxtar formada yanaşarkən fəal şəkildə "konstruktiv təfsir metodu"ndan istifadə edir.

Biz Məhkəmənin *Opuz* işi ilə bağlı Konvensiyanın 14-cü – "ayrı-seçkilinin qadağan olunması" maddəsi

prizmasından tərəf dövlətin cinsi ayrı-seçkilik faktı ilə bağlı işə düzgün qiymət vermədiyini unuda bilmərik. Bu işlə bağlı Məhkəmə, Qadınlara qarşı hər cür ayrıseçkiliyin aradan qaldırılması üzrə BMT Komitəsinin qənaətinə istinad edərək dövlət orqanlarının hərəkətsizliyini ayrı-seçkilik kimi qiymətləndirmişdir. İnsan hüquqları üzrə ədəbiyyatda bu presedent geniş müzakirələrə səbəb olmuş və bu təfsir "qlobal təfsir" in ən yaxşı nümunəsi kimi qiymətləndirilmişdir, çünki bunun üçün çoxsaylı beynəlxalq sənədlər toplusuna istinad olunmuşdur.

İnterpretasiyanın digər metodlarından – "məqsədli təfsir" (konstitusion xarakteri nəzərə alınaraq insan hüquqlarına dair saziş kimi Konvensiyanın ümumi məqsəd və niyyətlərinin diqqətə alınması) və ya "səmərəli təfsir" dən istifadə edərək yeni dinamik və təkamülləşən presedent hüququnun formalaşdırılması başlıca məqsəddir. Məhkəmə *Stafford* işində qeyd edir ki, əvvəlki Məhkəmə qərarlarına istinad etmək formal xarakter daşıyır, lakin onlarda kənarlaşmaq üçün həqiqətən əsaslı səbəblər mövcud olmalıdır. Həmin işdə maraq kəsb edən məsələ ondan ibarətdir ki, Məhkəmə konkret olaraq ümumi Avropanı nəzərə almadan bir ölkədə - Birləşmiş Krallıqda hüquq standartların təkamülü ilə bağlı vəziyyəti diqqət mərkəzində saxlamışdır. İnsan hüquqlarının daha səmərəli qaydada müdafiəsi üçün yaxşı olardı desəm, yanılmaram.

Həmçinin mən sizin diqqətinizi başqa bir detala da çəkmək istərdim. Bu da mümkün ola bilən ziddiyyət və qarşıdurmadan yayına bilən Məhkəmə hakimlərinin müdrikliyi və dəqiqliyidir. Bu cür təfsir qarşıdurma vəziyyətində olan normaların harmonizasiyasını nəzərdə tutur. Bu yanaşma Məhkəmənin 12.09.2012-ci il tarixli *Nada v. Switzerland* qərarında xüsusi həvəslə qeyd olunmuşdur. Bu qərarla Vyanı Konvensiyasının 27-ci maddəsinə istinad olunması BMT Nizamnaməsinin və həmin Konvensiya çərçivəsində başa düşülmür və daha geniş qiymətləndirilirdi.

Sonda qeyd etməliyəm ki, insan hüquqlarına, demokratiyaya və qanunun aliliyinə hörmət bizim ümumi borcumuzdur. Bu, ilk mərhələdə parlamentlərin, hökumətlərin, məhkəmələrin və vətəndaş cəmiyyətinin vəzifəsidir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi zamanı yalnız bu orqanlar tərəfindən yanlışlığa yol verilməsi Avropa Məhkəməsinə məsələyə müdaxilə etməyə vadar edir. Bu cür subsidiarlıq hər bir ölkədə gedən demokratikləşmə prosesin nəticəsidir. Konstitusiya məhkəmələrinə verilən fərdi şikayətlər onları sırasıyla məhkəmələrin istifadə edə bilmədikləri çoxsaylı fakt və arqumentlərlə təchiz edir və bu zaman normalar necə ki Avropa Məhkəməsi tərəfindən təfsir olunur, milli səviyyədə də o cür təfsir olunmalıdır.

*Mü sahibimiz Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri
Fərhad Abdullayevdir.*

**BİZ KONSTITUSIYA ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİNİN
EFFEKTİVLİYİNƏ XİDMƏT EDƏCƏK MÜASİR
HÜQUQİ TENDENSİYALARI NƏZƏRƏ ALMALIYIQ**

– Fərhad müəllim, mü sahibəyə vaxt ayırdığınız üçün Sizə təşəkkür edirik. Etiraz etmirsinizsə, ilk olaraq Konstitusiyə Məhkəməsinin 15 illik fəaliyyətinə qısa bir ekskursiya edərdik. Ötən illər ərzində KM-in inkişaf yolunu hansı mərhələlərə bölə bilərsiniz?

– Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Respublikasının ilk demokratik Konstitusiyası ulu öndər Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanaraq 1995-ci il noyabr ayının 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuşdur. Konstitusiyamızda müasir sivil cəmiyyətlərin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna imkan verən mütərəqqi ideya və dəyərlər geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Əsas Qanunun gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri həmin dövrə qədər dövlətçilik tariximiz üçün səciyyəvi olmayan institutun – konstitusiyə nəzarəti orqanının yaradılmasının nəzərdə tutulması idi.

Konstitusiyə Məhkəməsi 14 iyul 1998-ci il tarixindən başlayaraq fəaliyyət göstərir və siz də qeyd etdiyiniz kimi, bu yaxınlarda Məhkəmənin fəaliyyətə başlamasının 15 ili tamam olur.

Konstitusiyə Məhkəməsinin fəaliyyət göstərdiyi illərə nəzər saldıqda, onu müəyyən mərhələlərə bölmək olar. İlk illər daha çox Konstitusiyə Məhkəməsinin fəaliyyətinin təşəkkül dövrü və bütövlükdə cəmiyyətimiz tərəfindən onun konstitusiyə ədalət mühakiməsi orqanı kimi dövlət və ictimai həyatdakı rolunun və yerinin qəbul edilməsi ilə bağlı olmuşdur. Xüsusilə də, qeyd edildiyi kimi, bu orqan cəmiyyət üçün tamamilə yeni təsisat olduğundan ictimaiyyət arasında onun statusu və fəaliyyət istiqamətləri barədə geniş təsəvvürün formalaşması müəyyən zaman tələb edirdi.

Ümumiyyətlə, konstitusiyə nəzarətinin səmərəli həyata keçirilməsi həm də bu institutun özünün təkamülünü nəzərdə tutur. Digər tərəfdən, Azərbaycanda həyata keçirilən demokratikləşmə prosesləri, məhkəmə-hüquq islahatları, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin hüquqi mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi, ölkəmizin dünya birliyinə inteqrasiyası, xüsusilə də Avropa Şurası ilə münasibətlərin inkişafı müəyyən tələblər irəli sürür, öhdəliklər doğururdu.

Məhz bu zərurətdən irəli gələrək ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2002-ci il avqustun 24-də keçirilmiş referendumla Konstitusiyanın mətninə bir sıra dəyişikliklər edilmiş, o cümlədən Konstitusiyə Məhkəməsinə müraciət etmək hüququna malik subyektlərin dairəsi genişlənmiş, ombudsman, məhkəmələr və vətəndaşlar Konstitusiyə Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ əldə etmişlər.

Hesab edirəm ki, həm də Konstitusiyə Məhkəməsinin səlahiyyətlərinin genişlənməsi ilə nəticələnmiş Konstitusiyə islahatları bütövlükdə dünyada gedən konstitusiyə nəzarətinin inkişafının müasir tendensiyalarına uyğun aparılmış, Məhkəmənin fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymasına səbəb olmuş, Konstitusiyə Məhkəməsinin təmsalında hüquqların müdafiəsi üçün əhəmiyyətli vasitənin əldə edilməsi baxımından əlverişli zəmin yaratmışdır.

Konstitusiyə islahatlarının ardınca qəbul edilmiş və 2004-cü il yanvarın 8-dən qüvvəyə minmiş "Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında" yeni Qanunda digər müddəalarla yanaşı, yeni subyektlər tərəfindən Konstitusiyə Məhkəməsinə müraciət edilməsi və həmin müraciətlərə baxılması prosedurları müəyyənləşdirildi.

Bu gün Məhkəməmiz kifayət qədər geniş səlahiyyətlər dairəsinə malik müasir konstitusiya nəzarəti orqanı olaraq Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiə edilməsi məqsədlərinə xidmət edir.

- Son illərin təcrübəsində normativ hüquqi aktların Konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılmasına dair Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olmuş sorğuların, müraciətlərin sayında bir qədər canlanma müşahidə edilir. Bunun səbəbini nə ilə izah etmək olar və ötən dövr ərzində KM bu müraciətlər əsasında nə qədər qərar qəbul etmişdir?

- Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan müraciətlərin sayının getdikcə artması onu göstərir ki, ümumi məhkəmələrin hakimləri dövlətin adından qərar qəbul edilməsinin məsuliyyətini dərinlən dərk edirlər. Odur ki, bir çox hallarda hakimlər baxılan işlər üzrə icraatları dayandırmaqla, Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək Konstitusiya prinsiplərinə əsaslanan yüksək konstitusiya nəzarəti orqanının mövqeyini əldə etməyə çalışırlar. Bu pozitiv hal son nəticədə məhkəmələrdə ədalətli qərarın çıxarılması üçün təminat kimi çıxış edir.

Ümumilikdə, ötən dövr ərzində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən 246 qərar qəbul edilmişdir ki, bunlardan 142-si sorğu və müraciətlərlə bağlıdır.

- Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları ümumi məhkəmə praktikasının formalaşdırılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan məhkəmələrin qəbul etdiyi qərarlarda Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarına istinadların səviyyəsindən razısızlıq və məhkəmələrin bu sahədəki fəaliyyəti Sizi qane edirmi?

- Konstitusiya Məhkəməsinin qəbul etdiyi qərarlarda Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa qüvvəsi, respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəaları, habelə insan hüquqlarının və azadlıqlarının prioriteti prinsipi nəzərə alınmaqla mühüm hüquqi mövqələr formalaşdırılıb.

Müsbət haldır ki, məhkəmələrdə baxılan mübahisələrdə bir çox hallarda Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarına istinad edilir. Sözsüz ki, ötən illərlə müqayisədə məhkəmələrin fəaliyyətində müsbət dəyişikliklər müşahidə olunmaqdadır. Bu dəyişikliklər həm ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində, həm hakimlərin hazırlıq səviyyəsində, həm də qəbul edilən məhkəmə aktlarının keyfiyyətində özünü açıq biruzə verir.

- Vətəndaşlara Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ verilib. KM-ə daxil olan fərdi şikayətlər, onların məzmunu və qəbul edilən qərarlar barədə ümumi məlumat verərdiniz? Vətəndaşlar daha çox nədən şikayətçidirlər?

- Bildiyiniz kimi, fəaliyyətə başladığı ilk illərdə Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa fərdi şikayətlərin verilməsi nəzərdə tutulmurdu. 2002-ci il Konstitusiya islahatlarından və "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" yeni Qanunun 2004-cü ilin yanvar ayından qüvvəyə minməsindən sonra Konstitusiya Məhkəməsinə fərdi şikayətlər institutu fəaliyyətə başladı.

Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan şikayətlərin əksəriyyəti məhkəmə aktlarından və məhkəmə aktlarından verilən şikayətlər əsasən mülki, mənzil, ailə, vergi, əmək və s. münasibətlərdən irəli gələn mübahisələrlə əlaqədardır. Bunlara misal olaraq yaşayış sahəsindən istifadə, əmlak payının verilməməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti, müqavilələrin etibarsızlığı və ya ləğv olunması, torpaq sahələrinin ayrılması və istifadə edilməsi, işə bərpa, məhkum etmə barədə məhkəmə aktlarından verilən şikayətləri göstərmək olar.

Bu günədək fərdi şikayətlər əsasında 85 qərar qəbul edilmişdir. Həmin qərarlarda vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsi, o cümlədən məhkəməyə müraciət, mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi, əmək, mənzil, sosial-təminat hüququ və s. mühüm məsələlərə dair hüquq

tətbiqetmə baxımından əhəmiyyətli hüquqi mövqelər formalaşdırılmışdır.

Məhkəmə aktlarının Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması üzrə Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətindən danışarkən bir məqamı xüsusi qeyd etmək istərdim ki, bu səlahiyyət Konstitusiya Məhkəməsinə heç bir halda növbəti məhkəmə instansiyasına çevirmir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi fərqli şikayətlər əsasında məhkəmə aktlarının qanuniliyini yoxlayarkən müstəsna hüquq müdafiə vasitəsi kimi çıxış edir, işlərə mahiyyəti üzrə baxmır. Burada Konstitusiya Məhkəməsinin vəzifəsi Konstitusiyanın aliliyini təmin etmək və pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpasına yol açmaqdır.

Ümumiyyətlə, Əsas Qanunla nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Konstitusiya Məhkəməsi hakimiyyətin digər qolları ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir, qəbul etdiyi qərarları ilə milli hüquq sisteminin formalaşmasına, qanunvericiliyin inkişafına öz töhfəsini verir, onu konstitusiya ideyaları ilə zənginləşdirir.

- Bir zamanlar Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının icrası ilə bağlı ciddi problemlər vardı. Hazırda bu sahədə vəziyyət necədir? KM-in Milli Məclisə ünvanladığı tövsiyələr nəzərə alınır mı?

- Qərarların icra olunmaması, ilk növbədə hakimiyyətin məhkəmə qanadının nüfuzunu zəiflədir. Qərarın icrasına hörmətsizlik edənlər tək-cə hüquqi deyil, həmçinin mənəvi məsuliyyət daşıyırlar. Hər bir şəxs məhkəmə qərarlarının, o cümlədən Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının şərtsiz icra olunmasının vacibliyini başa düşməlidir. Bu həm də hüquqi mədəniyyətin formalaşması baxımından çox vacibdir. Əvvəllər bu sahədə daha ciddi problemlər var idi. Bəzən belə təkliflər irəli sürülür ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının icrası ilə bağlı konkret müddət qoyulsun. Bu fikirlər Almaniya, Polşa və digər Avropa konstitusiya nəzarəti orqanlarının təcrübəsindən irəli gəlir. Hesab edirəm ki, biz konstitusiya ədalət mühakiməsinin effektivliyinə xidmət edəcək müasir hüquqi tendensiyaları nəzərə almalıyıq.

- Müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin formalaşdırılması və fəaliyyətində müstəqil vəkillik institutunun rolu nədən ibarətdir?

- Bildiyiniz kimi, ölkəmizdə hər bir sahədə islahatlar həyata keçirilir, bu sırada məhkəmə-hüquq islahatları da beynəlxalq standartlara uyğun olaraq yüksək səviyyədə aparılır, yeni məhkəmələr yaradılmış, hakimlərin və vəkillərin sayı bir neçə dəfə artırılmışdır.

Konstitusiyaya əsasən hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır. Bu hüququn həyata keçirilməsi bilavasitə peşəkar vəkillərin üzərinə düşür. Müsbət haldır ki, ölkəmizdə aparılan islahatlar nəticəsində hakimlərlə yanaşı, vəkillər korpusu da yeni müasir tələblərə cavab verən test imtahanlarının keçirilməsi ilə formalaşır. Bütün bunlar əlbəttə ki, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının daha etibarlı müdafiəsinə yönəlmişdir.

- Gənc hüquqşünaslarımıza hansı tövsiyələriniz var?

- Fikrimcə, hər bir hüquqşünas inkişaf edən hüquqi tendensiyaların izlənilməsinə, beynəlxalq hüququn milli hüquqla müqayisəli şəkildə öyrənilməsinə, hüquqi dəyərlərin mənimsənilməsinə, peşəkarlığının artırılmasına və hazırlıq səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə daim xüsusi diqqət yetirməlidir. Eyni zamanda, müasir cəmiyyətdə hüquqşünas daim öz dünyagörüşü üzərində çalışmalı və dinamik şəkildə inkişaf edən hüquqi tendensiyaları izləməlidir.

- Fərhad müəllim, "Azərbaycan vəkili" jurnalının ölkəmizin vəkilliyi, ümumən hüquq ictimaiyyəti üçün əhəmiyyəti haqqında fikirlərinizi bilsək, pis olmazdı.

- Ümidvaram ki, "Azərbaycan vəkili" jurnalının nəşri Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək olacaqdır. Jurnal həmçinin vəkil peşəsinin vacibliyi, hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi və təhlili ilə bu sahənin inkişafına töhfə verəcəkdir. İnkişafına nəzər yetirdikdə görürük ki, bu belədir.

- Maraqlı müsahibəyə görə çox sağ olun!

İkram Şirinov

*Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsinin hakimi,
Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü*

CİNAYƏT PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

I YAZI

MƏHKƏMƏ BAXIŞININ HƏDLƏRİ BARƏDƏ

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra 12 noyabr 1995-ci tarixində ümumxalq səsverməsi- referendum yolu ilə beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş prinsirlərinə və ümumbəşəri dəyərlərə söykənən ilk Konstitusiyasını qəbul etmişdir. Konstitusiyanın qəbulundan keçən müddət ərzində ölkə həyatının bütün sahələrində, o cümlədən də məhkəmə-hüquq sahəsində Konstitusiyada təsbit olunmuş fundamental prinsiplərə əsaslanan və yeni qanunların qəbulu ilə müşayiət olunan köklü islahatlar həyata keçirilmişdir.

Həyata keçirilmiş bu islahatlar çərçivəsində qəbul olunmuş və əhatə dairəsinə görə cəmiyyətin bütün üzvlərinin maraqlarına toxunan yeni cinayət və cinayət prosessual qanunları xüsusi çəkiyə malikdir.

Məhkəmə-hüquq islahatlarının vahid konsepsiyası çərçivəsində 30 dekabr 1999-cu ildə qəbul olunmuş və 01 sentyabr 2000-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, eləcə də 14 iyun 2000-ci ildə qəbul olunmuş və 01 sentyabr 2000-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsində həmin qanunların qəbulunadək qüvvədə olmuş anoloji qanunlarla müqayisədə çox mühüm və prinsipal yeniliklər nəzərdə tutulmuşdur.

Məlum həqiqətdir ki, yeni cinayət qanunvericiliyində təsbit olunmuş əsas prinsiplər və digər mühüm yeniliklər hər şeydən əvvəl (*məhkəmə hakimliyinin müstəqilliyinin təmin edilməsi vasitəsilə*) insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Yeni qəbul olunmuş Cinayət və Cinayət Prosesual məəcəllələrin cinayət mühakimə icraatının ədalətli olmasını, təqsirsizlik prezumpsiyasının təmin olunmasını, tərəflərin bərabərliyinin və çəkişmə prinsipinin qorunmasını təsbit edən və beynəlxalq hüququn təməl prinsiplərinə cavab verən konsepsiya əsasında hazırlanması olduqca mütərəqqi haldır və mühüm praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Sözsüz ki, qeyd edilən qanunları tam mükəmməl də hesab etmək olmaz və keçən müddət ərzində praktikada tətbiqi zamanı da həmin qanunlarda bir sıra çatışmazlıqların və ziddiyyətli məqamların olduğu da ortaya çıxmışdır.

Keçən vaxt ərzində qanunvericilik qaydasında qeyd edilən qanunlarda bir sıra əlavə və dəyişikliklərin edilməsi də bunu təsdiq edir. Eyni zamanda, həmin qanunların tətbiqi zamanı yaranmış bir sıra anlaşılmazlıqlarla bağlı bu və ya digər normanın şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən də mühüm əhəmiyyətli qərarlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu da öz növbəsində həm Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin, həm də Cinayət Prosesual Məcəlləsinin tətbiqi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinə dair izahları ilə bir çox məsələlərə aydınlıq gətirmişdir.

Bununla belə, qeyd edilən qanunların praktiki tətbiqi zamanı bir sıra məqamlar ortaya çıxır ki, hüquqşünaslar arasında həmin məsələlərə yanaşma heç də birmənalı deyildir.

Məhkəmə təcrübəsində tez-tez rast gəlinən və praktiki baxımdan mühüm əhəmiyyətə malik belə məqamlardan biri də CPM-nin qəbul olunduğu gündən buginədək cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi ilə məşğul olan hüquqşünaslar arasında tam fərqli yanaşmaların yaranmasına səbəb olan prosessual qanunvericilikdə məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən CPM-nin 318-ci maddəsi, daha doğrusu 318.2-ci maddəsi (*Maddə 318. Məhkəmə baxışının hədləri*) ilə bağlıdır. (*Qeyd: AR CPM-nin 318.2-ci maddəsinə 02.07.2001-ci il tarixli, №172-İİQD sayılı Qanunla əlavə edilmişdir.*)

Həmin maddənin problemli olması və onun tətbiqinin xeyli sayda çətinliklər və anlaşılmazlıqlar yaratması barədə AR Ali Məhkəməsinin sabiq hakimi, hörmətli Müzəffər Ağazadə, hələ 2003-cü ildə «*CPM-nin 318.2-ci maddənin tətbiqinin problemləri*» adlı yazısında geniş təhlil verməklə olduqca əsaslı və dəyərli fikrlər bildirmişdir. Hörmətli M.Ağazadənin həmin yazısında CPM-nin 318.2-ci maddəsinin ziddiyyətləri və çatışmazlıqları barəsindəki bütün dəlilləri ilə tam razılaşaraq, onları bölüşsək də, lakin biz müəllifin həmin yazıdakı bəzi fikirləri, *xüsusən də məhkəməyə daxil olmuş cinayət işinin əlavə ibtidai istintaqın aparılmasından ötrü geri qaytarılması və 318.2-ci maddədə nəzərdə tutulmuş əsaslarla- məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, məhkəmənin də öz təşəbbüsü ilə cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarmaq hüququnun nəzərdə tutulması* ilə bağlı təklifləri ilə qətiyyənlə razı deylik və biz bu mövqeyimizi CPM-nin 318-ci maddəsinə tamamiylə fərqli yanaşmanın zəruriliyini göstərən hazırkı yazımızda əsaslandırmağa çalışacağıq.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318-ci maddəsi hal-hazırda aşağıdakı kimidir.

Maddə 318. Məhkəmə baxışının hədləri

318.1. Məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

318.2. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalıdır. Bu halda məhkəmə müvafiq olaraq cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarır. Bundan sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham irəli sürülsə, məhkəmə baxışı məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə baxışının davam etdirilməsi ümumi qaydada həyata keçirilir. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada qərar çıxara bilər.

Cinayətin tövsifinin dəyişməsi nəticəsində məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranarsa, məhkəmə qərarına əsasən məhkəmədə işin baxılmasına xitam verilir və iş ümumi qaydada aidiyyəti üzrə baxılmaq üçün müvafiq məhkəməyə göndərilir. [97]

318.3. Bu Məcəllənin 318.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda məhkəmə eyni zamanda ibtidai istintaqı aparən müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror haqqında xüsusi qərar çıxara bilər. Bu qərar müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbərinə və Azərbaycan Respublikasının

Baş prokuroruna göndərilir.

Bizim fikrimizcə, istinad olunan normada onun praktiki cəhətdən tətbiqini mümkünsüz edən xeyli anlaşılmazlıq və ziddiyyətlər mövcuddur.

Bu fikrirlərimizin daha da anlaşılan olması üçün məhkəmə praktikasından konkret bir misala istinad edək.

Belə ki, Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 17.06.2010-cu il tarixli, 1(006)-282-10 sayılı hökmü ilə Təhməzova Bəhriyyə Kənan qızı Cinayət Məcəlləsinin 177.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 300 (üç yüz) manat, Cinayət Məcəlləsinin 326.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 250 (iki yüz əlli) manat və Cinayət Məcəlləsinin 326.2-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 150 (yüz əlli) manat məbləğində cərimə cəzasına məhkum edilərək, Cinayət Məcəlləsinin 66.1 və 66.2-ci maddələrinə əsasən təyin olunmuş az ciddi cəza daha ciddi cəza ilə əhatə edilməklə ona qəti olaraq 300 (üç yüz) manat cərimə cəzası təyin edilmişdir. Həmin hökmdən Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru tərəfindən protest verilərək, Nəsimi Rayon Məhkəməsinin qeyd olunan hökmünün ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxs B.Təhməzovaya daha ağır ittihamın irəli sürülməsi üçün cinayət işinin birinci instansiya məhkəməsinə yeni məhkəmə baxışına qaytarılması xahiş olunmuşdur.

Baş prokuror protestində B.Təhməzovanın törətdiyi əmələ görə ona qarşı Cinayət Məcəlləsinin 177.2.3-cü maddəsi ilə ittiham irəli sürülmədiyini göstərərək qeyd etmişdir ki, onun Azərbaycan Beynəlxalq Bankının bankomatından 135 manat pulu oğurlamağı «saxlanc yerinə qanunsuz daxil olma» kimi tövsif olunaraq, ona həmin maddə ilə də ittiham elan edilməli olduğu halda, birinci instansiya məhkəməsində cinayət işinə baxılarkən, dövlət ittihamçısı tərəfindən məhkəmə baxışının dayandırılaraq ona qarşı daha ağır ittihamın irəli sürülməsi məsələsinin həll edilməsi üçün vəsatət verilməmişdir.

(Həmin cinayət işinin faktiki halı ilə bağlı: t/ş B.Təhməzova zərərçəkmiş şəxs M.Məhərrəmovanın bankomat kartından onun xahişi ilə bundan əvvəllər də dəfələrlə istifadə edərək pullar çıxarmışdır. Həm də kartın üzərində bankomata daxil olmaq üçün lazım olan şifrə zərərçəkmiş şəxsin özü tərəfindən yazılmışdı. O, heç bir qurğunu, aləti sındırmadan, sadəcə kartın üzərində olan və ona məlum şifrəni (kodu) bildirməklə pulu götürmüşdür.

Eyni zamanda da t/ş B.Təhməzovaya qarşı irəli sürülmüş və prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təsdiq olunmuş ittiham aktından da görünür ki, təqsirləndirilən şəxs zərərçəkmiş şəxsin mənzilində olarkən 700 manat, 161 manat 20 qəpiyin ekvivalenti olan 200 ABŞ dolları pul vəsaitini və rəsmi sənədlərlə birlikdə zərərçəkmiş məxsus həmin bankomat kartını da oğurlamış və ona qarşı irəli sürülmüş ittihamda oğurladığı 996 manat pulun məbləğinə (700 manat + 200 ABŞ dolları (161.2 man.) + 135 manat = 996 manat) bankomat kartında olmuş 135 manat pul da daxil edilmişdir.)

Nəsimi Rayon Məhkəməsinin yuxarıda istinad olunan həmin hökmündən verilmiş protestdə protest müəllifi CPM-nin 318.2-ci və 391.8-1ci maddələrinə istinad etmişdir.

(Qeyd: AR CPM-nin 391.8-1-ci maddəsinin qüsuru və aşkar ziddiyyətli olması, bu baxımdan da praktikada onun tətbiqinin anlaşılmazlıq yaratması barədə AR Ali Məhkəməsinin hakimi cənab İ.Cəfərov Ali Məhkəmənin Bulletininin 4-cü sayında dərc olunmuş məqaləsində əsaslandırılmış şəkildə çox dəyərli fikirlər bildirmişdir. Biz cənab İ.Cəfərovun AR CPM-nin 391.8-1-ci maddəsi ilə bağlı həmin yazısında qeyd edilən maddədəki ziddiyyətlər və anlaşılmazlıqlara dair göstərdiyi dəlillərlə tam həmfikir olduğumuzu bildirir və həmin yazısındakı cəsarətli fikirlərinə görə ona təşəkkür edirik. Bununla yanaşı, biz müəllifin həmin maddədəki ziddiyyət və anlaşılmazlıqların aradan qaldırılması ilə bağlı təklifi, yəni həmin maddənin Məcəllədən çıxarılmaqla, əvəzində Məcəlləyə eyni məsələni daha dolğun tənzimləyə biləcək yeni, 398.1.5-ci maddənin əlavə edilməsinə dair fikirlərini bölüşürük və hesab edirik ki, bu problemin yeganə düzgün həlli yolu bizim hazırkı yazıda müzakirə etdiyimiz CPM-nin 318.2-ci maddəsi ilə yanaşı, 391.8-1-ci maddənin də bütünlüklə Məcəllədən çıxarılmasından ibarət ola bilər.)

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 318.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və

ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

Qanunun məzmunundan və mənasından da görünürdü ki, məhkəmələr təqsirləndirilən şəxslərə qarşı daha ağır ittiham irəli sürə və ya onun vəziyyətini hər hansı formada ağırlaşdıran və ya başqa formada pisləşdirən qərarlar qəbul edə bilməzlər. Həmçinin hüququn ümumi prinsipləri və məhkəmələrin ədalət mühakiməsini həyata keçirən zaman bitərəf olmaları və yalnız və yalnız irəli sürülmüş ittiham həcmində (daxilində) işə baxmalı olmaları nöqtəyi- nəzərindən də məhkəmənin ittiham tərəfinin funksiyalarını həyata keçirərək təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni və ya daha ağır və ya başqa epizodla bağlı və ya vurulmuş zərərin həcmnin artırılması ilə bağlı olan ittiham irəli sürməsi və ya buna işarət edə biləcək mövqe nümayiş etdirməsi, xüsusən də belə mövqe əks etdirən qərar qəbul etməsi, qətiyyənlə qəbul edilməzdir.

Həmçinin göstərilən xüsusatlarla bağlı məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi üçün cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi ilə bağlı qərarın çıxarılması, həm də əsaslandırılmış qərarın çıxarılması da eyni dərəcədə qəbul edilməz və yolverilməzdir.

Baxmayaraq ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 318.2-ci maddəsində göstərilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu ***müəyyən edildikdə***, dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalıdır. Bu halda məhkəmə müvafiq olaraq cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə ***əsaslandırılmış qərar çıxarır***. Bundan sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə baxışı məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə baxışının davam etdirilməsi ümumi qaydada həyata keçirilir. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada qərar çıxara bilər.

Birincisi, onu qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda konkret misal olaraq istinad etdiyimiz t/ş B.Təhməzovanın AR CM-nin 177.1, 326.1 və 326.2-ci maddələri ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işinə Nəsimi Rayon Məhkəməsində baxılarkən məhkəmə baxışı zamanı nə dövlət ittihamçısı, nə də zərərçəkmiş şəxs tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı onun hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə vəsatət verilmişdir.

İkincisi isə, hətta CPM-nin 318.2-ci maddəsində sadalanan subyektlər belə bir vəsatət vermiş olsaydılar belə, cinayət mühakimə icraatının əsas prinsipləri və şərtlərini müəyyən edən CPM-nin II fəslində yer alan 12.1-ci maddəsinin (*Maddə 12.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər*) imperativ olan tələbləri baxımından da, məhkəmə həmin vəsatəti təmin edə bilməz. Bu mövqe, həm də CPM-nin elə 318.1-ci maddəsinin eyniylə imperativ olan tələbi ilə də təsdiq olunur.

Artıq yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 318.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə ***yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır***.

Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

Məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən 318.1-ci maddənin tələbindən də aydın olur ki, məhkəmə cinayət işinə **yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində** baxa bilər.

Həmin normanın tələbinə görə, məhkəmə, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən **yüngül cinayət (!?)** (*bu hissədə qanunun dili də qüsurlu hesab edilməlidir, çünki, AR CM –nin cinayətlərin təsnifatından bəhs edən 15-ci maddəsində təsnifat baxımından «yüngül cinayət» bölgüsü və anlayışı yoxdur*) əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxarmaq hüququna malikdir.

Göründüyü kimi, məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən CPM-nin 318.1-ci maddəsi açıq-aşkar və birmənalı olaraq, məhkəmənin cinayət işinə baxarkən təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamla bağlı olduğunu müəyyən etmiş, həmçinin də məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamla ona istinad olunun cinayət əməlini ictimai təhlükəlik baxımından daha yüngül olan cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxarmaq, başqa sözlə, məhkəmə yalnız cinayət işinə təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittiham həddində baxa bilər və əsaslar olduğu halda isə yalnız hər hansı formada təqsirləndirilən şəxsin maraq və mənafeyinə xidmət edən və onun vəziyyətini yüngülləşdirən, başqa sözlə isə onun xeyrinə olan qərarlar qəbul etmək hüququna malik olduğunu təsbit edir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318.2-ci maddəsinin təhlilindən də aşkar müəyyən olunur ki, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu *müəyyən edildikdə* dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalı və təqsirləndirilən şəxsə başqa (*daha ağır*) ittihamın irəli sürülməsi üçün cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə *əsaslandırılmış qərar* çıxarmalıdır.

CPM-nin 318.2-ci maddəsinə 02.07.2001-ci il tarixli, №172-İİQD sayılı Qanunla edilmiş əlavəyə əsasən məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin də eyni əsaslarla vəsatət vermək və məhkəmənin də eyni qaydada qərar çıxarmasının mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur. Düzdür, bu halda zərərçəkmiş və ya onun qanunu nümayəndəsinin vəsatətinin həlli dövlət ittihamçısının vəsatətinin həllindən fəqli olaraq imperativ deyil, dispozitiv olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

Göründüyü kimi, CPM-nin 318.2-ci maddəsinin tələbinə əsasən dövlət ittihamçısı təqsirləndirilən şəxsə başqa (*daha ağır*) ittihamın irəli sürülməsi üçün vəsatət verdikdə, məhkəmə birmənalı olaraq cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə qərar çıxarmalı, zərərçəkmiş tərəfdən belə vəsatət verildikdə isə məhkəmə həmin vəsatəti həm təmin edilməsi, həm də onun təmin edilməməsi barədə qərar çıxarmaq səlahiyyətinə malikdir. Hətta zərərçəkmiş tərəfin vəsatətinə münasibətdə onun təmin və ya rədd edilməsi məsələsində məhkəmənin *səlahiyyətli (!?!)* olmasının özü də bu məsələnin mahiyyətini qətiyyənlə dəyişmir.

Məlum məsələdir ki, cinayət işi üzrə məhkəmə baxışı zamanı hər hansı faktın və ya halın müəyyən edilməsi yalnız məhkəmənin səlahiyyətindədir və məhkəmənin icraatında olan istənilən, o cümlədən də cinayət işi üzrə hər hansı məsələnin müəyyən edilməsi yalnız məhkəmənin gəldiyi nəticə ola bilər.

CPM-nin istinad olunan 318.2-ci maddəsinin təhlili göstərir ki, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsə qarşı başqa (*daha ağır*) ittihamın irəli sürülməsi məqsədi ilə cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması üçün təqsirləndirilən şəxsin əməllərində ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan daha ağır cinayət(lər)in əlamətlərinin mövcudluğu *məhkəmə tərəfindən müəyyən edilməli* və bununla bağlı *məhkəmə əsaslandırılmış qərar* çıxarmalıdır. Göründüyü kimi, CPM-nin 318.2-ci maddəsinin mənasına görə həmin maddədə nəzərdə tutulmuş subyektlər tərəfindən verilmiş vəsatətlə bağlı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayət(lər)in əlamətlərinin olmasını *məhkəmə müəyyən etməli* və məhkəmə bununla bağlı *əsaslandırılmış qərar* qəbul etməlidir.

Başqa sözlə, məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihama münasibətdə onun daha ağır cinayət əməli törətməsini müəyyən etməklə və həm də bunu öz qərarında əsaslandırmaqla açıq-aşkar təqsirləndirilən şəxsin vəziyyətini ağırlaşdıran, başqa sözlə isə ona qarşı irəli sürülmüş ittihama münasibətdə açıq-aşkar onun xeyrinə olmayan qərar qəbul etməlidir.

Lakin yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən CPM-nin 318.1-ci maddəsi təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamdan onun vəziyyətin hər hansı formada ağırlaşdırmağa yönələn şəkildə kənara çıxmağı və irəli sürülmüş ittihama münasibətdə onun xeyrinə olmayan hər hansı qərarın qəbul edilməsini aşkar və imperativ olaraq məhkəməyə qadağan edir.

Məhkəməyə qoyulmuş bu qadağa və məhkəmənin səlahiyyətlərinin həmin hissədə məhdudlaşdırılması heç də təsadüfi sayıla bilməz.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra qəbul olunmuş yeni Konstitusiyasında Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edildiyi təsbit olunmuşdur. (*Maddə 7. Azərbaycan dövləti*)

Konstitusiyada məhkəmə hakimiyyətinin hakimiyyətin müstəqil qolu olduğu müəyyən olunmuşdur. Konstitusiyada təsbit olunmuşdur ki, cinayət mühakimə icraatında prokurorluq və müdafiə tərəfi iştirak edir, hakimlər işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə ...əsasən baxırlar, hər hansı bir şəxs tərəfindən və ya hər hansı səbəbdən bilavasitə, yaxud dolaylı yolla məhkəmənin icraatınamüdaxilə edilməsi yolverilməzdir, ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, məhkəmə icraatı isə çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilir. (*Maddə 125, 127.*)

Konstitusiyanın qəbulundan sonra orada təsbit olunmuş prinsiplər əsasında köklü məhkəmə-hüquq islahatları aparılmış və bu islahatlar çərçivəsində də tamamilə yeni cinayət və cinayət prosessual qanunları qəbul olunmuşdur.

Həmişə məlumdur ki, yeni qəbul olunmuş cinayət və cinayət prosessual qanunları insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunmasına yönələn çoxlu sayda pozitiv prinsiplərə əsaslanır ki, onların da içərisində əsas prinsiplərdən biri olan, bəlkə də birincisi olan məhkəmələrin (hakimlərin) müstəqilliyi, başqa sözlə tərəfsizliyidir.

Bu isə öz növbəsində işə baxan məhkəmənin (hakimin) çəkişən tərəflərin – ittiham və müdafiə tərəfinin – çəkişmə prosesinə *hakimlik etməsi və bu vaxt tam müstəqil, qərəzsiz, başlıcası isə tərəfsiz-bitarəf olması deməkdir.*

Qeyd olunanlardan da tam aydın olur ki, məhkəmə cinayət işinə baxarkən ittiham tərəfinin vəsatəti əsasında CPM-nin 318.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qərarı qəbul etməklə faktiki olaraq, həm də nümayişkarənə şəkildə, həm də əsaslandırılmış qərarı ilə çəkişən bərabərhüquqlu tərəflərdən birinin – ittiham tərəfinin yardımçısına çevrilir, bununla da aşkar şəkildə müstəqilliyini, başlıcası isə tərəfsizliyini itirmiş olur ki, bu da işə baxan hakimin (məhkəmənin) prosesdə *arbitr* olmaq və *hakimlik* etmək kimi əsas təyinatı və məqsədi ilə daban-dabana ziddiyyət təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin 21.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, cinayət və cinayət-prosessual qanunlarının tətbiqində aradan qaldırılmamış şübhələr təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə həll olunmalıdır.

Həmin Məcəllənin 351.3.4-cü maddəsində də göstərilmişdir ki, məhkəmə ittiham hökmü çıxararkən təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinə dair aradan qaldırıla bilməyən şübhələri onun xeyrinə şərh edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsində *dövlətin ali məqsədinin* məhz insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin olduğu təsbit olunmuşdur. Həmin maddədə həmçinin nəzərdə tutulmuşdur ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilməlidir.

Konstitusiyanın 149-cu maddəsinin I hissəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, normativ-hüquqi aktlar hüquqa və haqq-ədalətə (bərabər mənafeələrə bərabər münasibətə) əsaslanmalıdır. Konstitusiyanın həmin maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuşdur ki, qanunlar Konstitusiyaya zidd olmamalıdır.

Konstitusiyanın 147-ci maddəsinə görə:

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir;

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası birbaşa hüquqi qüvvəyə malikdir;

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasıdır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi öz qərarlarında dəfələrlə və aydın şəkildə göstərmişdir ki, (milli məhkəmələr tərəfindən) insan hüquqları hər zaman geniş təfsir edilməlidir.

Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ-hüquqi aktlarla Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Şərh edilənlərdən də aydın olur ki, AR CPM-nin 318.2-ci maddəsi, ilk əvvəl həmin Məcəllənin məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən 318.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş imperativ tələblərə, həmin Məcəllənin cinayət mühkımə icraatının əsas prinsip və şərtlərini müəyyən edən başlanğıc normalara, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş tələblərə, habelə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında və Avropa Məhkəməsinin prezidentlərində müəyyən olunmuş tələblərə- müəyyənlik prinsipinə uyğun deyildir və həmin normada nəzərdə tutulmuş qaydanın tətbiqi qətiyyən yolverilməzdir. Fikrimizcə, CPM-nin müzakirə olunan 318.2-ci maddəsinin Konstitusiyamızda təsbit olunmuş fundamental prinsiplərə, konstitusiyanın qəbulundan sonra həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatlarının əsas qayəsinə və mahiyyətinə, eləcə də qüvvədə olan CPM-nin özünün ümumi prinsip və şərtlərinə cavab verməməsi, daha doğrusu isə onlarla daban-dabana ziddiyyət təşkil etməsi həm də mübahisəsiz faktdır.

Bu baxımdan, hesab edirik ki, prosessual qanunvericiliyin Konstitusiyada təsbit olunmuş prinsiplərə uyğunlaşdırılması və cinayət mühakimə icraatının həqiqətən də çəkişmə prinsipi və tərəflərin hüquq bərabərliyi əsasında həyata keçirilməsini təmin etmək, habelə cinayət işinə baxan məhkəmənin müstəqilliyini, qərəzsizliyini və tərəfsizliyini şübhə altına almamaq üçün CPM-nin 318.2-ci maddəsinin, həmçinin də həmin maddənin realizəsi üçün nəzərdə tutulmuş CPM-nin 391.8-1-ci maddəsinin bütünlüklə Məcəllədən çıxarılması zəruridir. Eyni zamanda, hesab edirik ki, CPM-nin 318.2-ci maddəsi (*həmçinin də həmin maddənin realizəsi üçün nəzərdə tutulmuş CPM-nin 391.8-1-ci maddəsi*) ilə bağlı mövcud problem qanunvericilik qaydasında öz həllini tapanadək çıxış yolu kimi cinayət işinə baxılmasında iştirak edən dövlət ittihamçıları (*zərər çəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsinin vəsatətinin taleyi məhkəmənin mülahizəsinə uyğun həll edilə bildiyindən, onun verilməsi bir o qədər də problemlə görünür*) 318.2-ci maddədə nəzərdə tutulmuş vəsatətin verilməsindən çəkinməli, belə vəsatət verildiyi halda isə məhkəmələr, hüququn ümumi prinsiplərini və Konstitusiyanın tələblərini əsas tutaraq həmin vəsatətlərin təmin edilməsindən əsaslandırılmış şəkildə imtina etməlidirlər.

İstifadə olunmuş mənbələrin siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «Qanun», 2009.
2. 14 iyul 2000-i il tarixli № 907-İQ sayılı Qanunla təsdiq olunmuş və 01.09.2000-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, «Adilolğlu», 2008.
3. 2 iyul 2001-ci il tarixli 172-IIQD nömrəli "Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2001-ci il, № 7, maddə 455)
4. Müzəffər Ağazadə «CPM-nin 318.2-ci maddəsinin tətbiqinin problemləri» Bakı, «Hüquqi dövlət və qanun» jurnalı, 2003-cü il, №10.
5. Müzəffər Ağazadə «CPM-nin 391.8-ci maddəsi tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozur» Bakı, «Qanun» jurnalı, 2005-ci il, №1.
6. İlham Cəfərov «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 391.8-1ci maddəsi haqqında» Bakı, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Bülleteni, 2010, №4.
7. B.Təhməzovanın AR CM-nin 171.1, 226.1 və 226.2-ci maddələri ilə məhkum olunması barədə Nəsimi Rayon Məhkəməsində baxılmış cinayət işinin materialları.

Müsaibimiz Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü, Bakı şəhəri 1 saylı Hüquq Məsləhətxanasının müdiri Sümbülə Əliyevadır.

**RƏHBƏR GƏRƏK EYNİ ZAMANDA HƏM
MÜLAYİM, HƏM SƏRT, HƏM DƏ
ƏDALƏTLİ OLSUN**

- Müsaibə verməyə razılıq verdiyiniz üçün Sizə təşəkkür edir və etiraz etmirsinizsə, birbaşa suallara keçmək istərdik. Sümbülə xanım, nəyə görə məhz vəkillik? Əslində Siz hüququn başqa, daha rahat sahələrində də işləyə bilərdiniz. Çünki cəmiyyətimizdə qadın hüquqşünasları vəkillikdə görməyə o qədər də adət etməmişik. Biz onları əsasən "ZAQS"-larda, notariat kontorlarında görməyə alışmışıq.

- İlk öncə "Azərbaycan Vəkili" jurnalının buraxılması ilə Sizi, jurnalın redaksiyasını və bu jurnalın çıxarılmasında əməyi olan bütün şəxsləri, o cümlədən bütün vəkilləri təbrik edir və uğurlar arzulayıram.

Mən universiteti bitirdiyimdə gənc mütəxəssislərin təyinatı ilə Ədliyyə Nazirliyinə göndərildim, orada isə mənə VVAQ (qeydiyyat İdarəsində) şöbəsində, Ekspertiza institutunda, nazirliyin özündə və notariat kontorunda müxtəlif vəzifələr təklif olundu. Hesab etdim ki, əsl hüquqşünas vəkil olmalıdır və mənə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə göndərildilər. Oradan isə Bakı şəhəri 1 saylı hüquq məsləhətxanasına təcrübə keçməyə göndərildim. Təcrübə rəhbərim İlya Mironoviç Koin oldu. Altı ay müddətindən sonra, 3 aprel 1981-ci ildə vəkil qəbul edildim. Vəkillik peşəsi çox müqəddəs, hər an öz üzərində işləməyi tələb edən peşədir.

Hər bir vəkil, istər kişi olsun, istər qadın spesifik cəhətlərə malik olmalıdır ki, peşəsində uğur qazansın. Vəkilə məxsus 4 cəhət bir Latın aforizmində qeyd olunub. "Dic, Duc, Fac, Fer!" Yəni, "Dürüst danış, işi düzgün apar, doğru olanı et, çətinliklərə döz".

Vəkillik çox mürəkkəb və dözümlü tələb edən bir peşədir. Antik yunan filosofu Sokrat demişdir: "Hüquqşünasda 4 zəruri keyfiyyət olmalıdır: səbrlə və nəzakətlə dinləməli; ağılla cavab verməli; soyuqqanlı düşünməli; qərəzə yol vermədən ədalətli qərar qəbul etməlidir". Bu, bilavasitə vəkilə də aiddir.

Vəkil dözümlü və mübariz olmalıdır. İş üzrə çıxarılan qeyri-obyektiv qərarlar vəkili ruhdan salmamalı, əksinə, uğur üçün bir trampilin olmalıdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: "Dövlət 2 şeydən sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza verildə."

Belə ki, icraatımda olan bir cinayət işi istintaq orqanlarının hər bir qeyri-obyektiv qərarının (cəmi 32 qərardan) ləğvi barədə məhkəməyə 32 dəfə şikayətlər etdim, lakin məhkəmə qeyri-obyektiv olaraq şikayətləri təmin etmədi. Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsində həmin məsələlər araşdırılaraq iş üzrə bəraət hökmü çıxarıldı. İş üzrə prokurorluq tərəfindən apellyasiya məhkəməsinə protest verildi. Protest təmin olunaraq müdafiə etdiyim şəxsə 10 il azadlıqdan məhrum etmə cəzası verildi. Kassasiya şikayəti verdim. Kassasiya şikayəti təmin edilmədi. Əlavə kassasiya şikayəti verdim. Ali Məhkəmənin sədri tərəfindən protest verildi və Ali Məhkəmənin Plenumu protesti təmin edərək həmin şəxsə bəraət verdi. Öz apardığım işlərdən danışmaq istəmirəm, hesab edirəm ki, bu hamımızın üzləşdiyi bir reallıqdır. Belə misallar çoxdur.

- Nəyə görə məhz ədalət tanrısı qadın Femidadır? Hestiya və ya Demetra kimi ilahələr məhsuldarlıq, ailə səadəti tanrıları olduqları halda, Femida, belə desək, "ciddi mövzu"nun tanrısıdır. Sizcə, "ədalət" mövzusunun qadın obrazı ilə simvolikləşdirilməsi təsdiqdirmi?

- Yox, bu heç də təsadüf deyil. Məsələn, erkən Tunc dövrünə qədər, yəni insanların yaşayışının başından - eramızdan əvvəl 300 milyon ildən eramızdan əvvəl 4-cü minilliyə qədər qadın ailə və tayfa başçısı idi. Qadınlar sadəcə Yunan mifologiyasında deyil, həmçinin real həyatda da tarix boyu mühüm rol oynamışlar. O ki qaldı Femidanın ilahi seçiminə - Femida Yunan tanrılarının başçısı Zevsin ikinci həyat yoldaşı olub və Zevs bütün mühüm işləri onun məsləhəti ilə həll edib. Çünki Zevs çox səbrsiz olmuş və real qərar vermək iqtidarına malik olmamışdır. Demetra və Hestiya gəldikdə isə onu xatırlatmaq istəyirəm ki, Demetra məhsuldarlıq və yer ilahəsi idi, Hestiya isə ev ocağını qoruyan ilahə idi. Bu vəzifələri ciddi saymamaq mümkün deyil. Başa düşmək olar ki, Yunan mifologiyasında əmək bölgüsü prinsipi öz yerini tapmışdır. Xatırlatmaq istədiyim başqa şey də var. Yunan mifologiyasında qadınlar sadəcə ailə və məhsuldarlıq ilahələri olmayıb. Afinanı misal gətirmək istərdim. O, həm kişilərə məxsus olan sənət sayılan müharibə ilahəsi olmaqla yanaşı, həm də müdriklik ilahəsi idi. Başqa misal gətirmək istərdim. Artemida - ovçuluq ilahəsi və günəş allahı olan Apollonun əkiz bacısı idi.

Femida - qədim Yunan ilahəsidir. O, ədalətin rəmzi olub və öz funksiyasını hələ də qoruyub saxlayır. Onun gözləri ənənəvi olaraq bağlı göstərilir və onun əlində qılınc, ayağının altında isə bilik rəmzləri olan kitablar göstərilir. Gözlərinin bağlı olmasının səbəbi ondan ibarətdir ki, Femida tərəfləri görmür, o bilmir, kim varlıdır, kim yoxsul, kim güclüdür, kim zəif və onun bu xüsusiyyəti ona işləri tam ədalətlə aparmağa yardım edir. Femida mantiya geyinmiş boylu-buxunlu, ləyaqətli qadındır. O, sol əlində tərəzi saxlayır, sağ əlində isə ikiqızlı qılınc. Onun gözləri sarğı ilə bağlanmış. Tərəzi qədim simvol və ədalət rəmzidir. Ədalət mühakiməsinin tərəzində xeyir və şər, günah və günahsızlıq ölçülür.

Ədalət mühakiməsi sərtliyi və ədaləti təmin edir və əməli tərəzidə dəqiq çəkir. Qədim yunan mifologiyasında axirət dünyasının sahibləri insanların xeyir və bəd əməllərini sanki tərəzi ilə çəkirdilər ki, onların da taleyi tərəzinin hansı gözünün daha ağır gəlməsindən asılı idi. Tərəzi ilahənin sol əlində olur-bədənin sol tərəfi qavrayan, dərkədən sayılır.

Qılınc - mükafat, mənəvi güc rəmzidir; O, Femidanın əlində qisas simvoludur. Qılınc üzə aşağı tutulub. Bu "göylərin iradəsini" göstərir. Ali ədaləti, eləcə də onun tətbiqinə daim hazır olduğunu. İlahənin qılıncı ikiqızlıdır- qanun tək cəzalandırmır, həm də xəbərdarlıq edir. Onu sağ əli ilə saxlayır: bu tərəfdəki hərəkətlər haqq işinin, gücün rəmzidir.

Qeyd olunduğu kimi Femidanın əlindəki qılınc üzə aşağı vəziyyətdədir. Onun mənası mübarizənin bitməsi və sülhə qayıdış kimi başa düşülməlidir. Qələbə qazanılıb, silah endirilib. Belə nümunə, Almaniyada Treptov parkda ucaldılmış xilaskar sovet əsgəri abidəsidir.

Mantiya - təntənəli, dini mərasimə, müəyyən mərasimlərə, tamaşaya aid geyim, indiki halda ədalət rəmzidir. Əslində hakim də hamımız kimi insandır. Lakin mantiyanın geyinilməsi sanki onu müəyyən psixoloju abu-havaya kökləmiş olur. Geyimi tədbirin xarakterinə uyğun olmalıdır, buna görə belə vacibdir hakimin mantiya geyməsi, mülki paltar dünyəvi işlər üçündür.

İlahənin gözlərinin bağlı olması ədaləti simvolizə edir. Bu vəziyyətdə hakim insanların maddi, sosial vəziyyətinə sənki fikir verməyərək və porsesin iki tərəfini dinləyərək yalnız faktlara və həqiqətə qulaq asmış olur. Ədalət insanlar arasında fərq görmür, o mənada ki, kor-koranə deyil, yalnız haqlı olaraq qərar verir.

- Siz vəkil olmaqla yanaşı, haradasa, idarəçiliklə məşğul olan inizatçısınız. Yanılmıramsa, bir dəfə belə bir məlumat oxumuşdum: "Vəzifədə olan qadınlar vəzifədə olan kişilərdən 7 dəfə daha qəddar olurlar." Digər məsləhətxanaların kişi rəhbərləri ilə müqayisədə bu formulu özünü də yaraşdırırsınız?

- Bu sual çox maraqlı və qeyri-adidir. Mən bu barədə heç vaxt düşünməmişdim. Mən bu müqayisə ilə tam razı deyiləm, amma mən hesab edirəm ki, bu çox maraqlı bir faktdır. 2002-ci ildən Azərbaycan Respublikasını Vəkillər Kollegiyasının İntizam Komissiyasının üzvü, 4 noyabr 2004-cü ildən isə Rəyasət Heyətinin üzvü seçilmişəm. 2005-ci ilin avqust ayından müdir müavini, 2011-ci ilin 16 fevralından müdir seçilmişəm. Vəkillər tərəfindən yol verilmiş nöqsanların bizdə təkrarlanmaması üçün əvvəlcədən tədbirlər görürəm.

Rəhbər gərək eyni zamanda həm mülayim, həm sərt, həm də ədalətli olsun ki, onu cəmiyyət arasında nüfuzlu etsin. O həmçinin səmimi və ədalətli olmalıdır. Həmkarlarına hörmətlə yanaşmalı və düzgün qərarlar qəbul etməli, qayğıkeş olmalıdır. Bu, düzgün hərəkət, düzgün qərarlar qəbul etmək deməkdir. Bu hərəkətlərin əsasında "hamının xoşuna gəlmək" durmamalıdır. Bu kollektivdə uzun müddətdir ki, işləyirəm. Buna görə də kollektivdə heç bir problemlə üzləşmirik.

- Vəkillik qeyri-dövlət institutudur. Demək olarsa, məsləhətxanalar təsərrüfat hesablı qurumlardır. Bu mənada sual bir az ümumi səslənə bilər, lakin hüquq məsləhətxanasının rəhbəri olaraq məsləhətxanaların fəaliyyətlərinin optimallaşdırılması ilə bağlı fikirlərinizi bilmək istərdik.

- "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Qanun Azərbaycan Respublikasında ən çox müzakirə olunan qanundur. Mən 2005-ci ilin iyun ayında Strasburqda Avropa Şurasında bu Qanunun müzakirəsində Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü kimi ekspert qismində iştirak etmişəm.

2007-ci ilin oktyabr-noyabr ayında Özbəkistanın Səmərqənd şəhərində Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətini təmsil etmişdim. Beynəlxalq konfransda iştirak edən dövlətlərin - Özbəkistan, Rusiya, Latviya, Litva və s. dövlətlərin vəkillərinin diqqətini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Vəkillər Kollegiyasının maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər barədə 11 mart 2005-ci il tarixli, 669 sayılı Sərəncamı cəlb etdim. İştirakçı dövlətlərin vəkilləri mənə müraciət edərək həmin sərəncamın surətini götürdülər və bildirdilər ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Heydər oğlu Əliyev yeganə dövlət başçısıdır ki, vəkillərə maraqlanaraq onlara qayğı göstərir. Bu da çox önəmli haldır.

Həmin konfransda Azərbaycan Respublikasının "Vəkillər və vəkillik fəaliyyət haqqında" qanunun bütün müddəaları və ən əsası 1-ci maddəsi xüsusi maraq doğurdu, əsasən də Litva Vəkillər Kollegiyası tərəfdən. Təbii ki, bu qanunun belə qəbul edilməsində Rəyasət Heyətinin sədri cənab Azər Tağıyevin mühüm rolu var.

- Sonuncu - ənənəvi sualımıza verəcəyiniz cavab bütün vəkil olmaq arzusunda olan gənc hüquqşünaslara aiddir. Onlara olan tövsiyələrinizi eşitmək istərdik.

- Vəkillərin üzləşdiyi ən böyük problemlərdən biri odur ki, məhkəmələrdə və digər hüquq-mühafizə orqanlarında dövlət hesabına vəkil ayrılmasına dair qərarlar çıxarılmıyaraq şəxsin maddi durumu yoxlanılmır. Vəkilə ehtiyacı olan bir şəxs əsaslandırılmamış bir ərizə ilə müraciət etdikdə hakimlər, müstəndiqlər vəkil ayrılmasına dair qərarlar çıxarırlar. Bu yaxınlarda Ali Məhkəmədə iştirakı üçün apellyasiya məhkəməsi tərəfindən belə bir qərar çıxarılmışdır. Dövlət hesabına vəkil istəyən şəxs sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olurdu. Bu yanaşmanı qeyri-obyektiv hesab edirəm və bu problem aradan qaldırılmalıdır. Dəfələrlə edilən müraciətlərə baxmayaraq bu problem bu günə kimi aradan qaldırılmamışdır. Bu, çox ciddi məsələdir.

2011-ci ilin noyabrın Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasından ATƏT-in Bakı Ofisinin xətti ilə Norveçin Oslo şəhərinə təlim keçmək üçün göndərilmişdim. Orda öyrəndim ki, Norveçdə narkomanlara və sərxoş vəziyyətində cinayət törədənlərə dövlət hesabına vəkil ayrılır.

Hesab edirəm ki, təyiatla çıxan vəkillərə saat hesabı ilə ödənilən haqqın məbləği işlərə çıxan prokurorlara ödənilən məbləğlə bərabərləşdirilməlidir. Bu məsələlər dəfələrlə VK-nın RH-nin sədri cənab Azər Tağıyev tərəfindən qaldırılmışdır.

Hüquq məsləhətxanasında 25 ildən çoxdur ki, əsaslı təmir işləri aparılmamışdır. Hər bir sivil dövlətdə vəkillər fəaliyyət göstərdikləri ofisləri öz esablarına təmir edirlər. Hal-hazırda məsləhətxanada təmir işləri aparılır. Vəkil lazım olan hüquqi ədəbiyyatla təmin edilməli və ona şərait yaradılmalıdır ki, o, yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım göstərə bilsin. Kollektivdə qarşılıqlı hörmət və sağlam mühit olmalıdır. Sevindirici haldır ki, bu bizdə var. Kollektivdə yeni qəbul edilmiş qanunlar, normativ aktlar müzakirə olunmalıdır.

Vəkilliyə qəbul edilən gənc hüquşünqslar vəkil etikasına riayət etməli, vəkil adını ləyaqətlə daşımalı, öz üzərlərində ciddi çalışmalı, əldə etdikləri nailiyyətlərlə kifayətlənməməlidirlər. Bilmədiklərini təcrübəli vəkillərdən öyrənməlidirlər. Təcrübədə məhkəmələrin qəbul etdikləri qeyri-obyektiv görsənə biləcək qərarlarla üzləşdikdə ruhdan düşməməlidirlər. Lakin bu o demək deyil ki, 2008-ci ildə qəbul edilmiş qətnamədən 2013-cü ildə şikayət versinlər.

- Müsahibəyə vaxt ayırdığınız üçün çox sağ olun!

Anar Bağirov

Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və
Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü

BƏZƏN BEYNƏLXALQ PRAKTİKADA VƏKİLLƏR KORRUPSİYA HALLARININ QURBANINA ÇEVRİLİRLƏR

XXI yüzillikdə insanlığın həyatı qəribə bir dövrə təsadüf edib. Dayanmadan təkmilləşən ictimai münasibətlər burulğanında kursumuzu neçə dərəcə dəyişməyə cəhd etsək də, həmin burulğanın mərkəzəqaçma qüvvəsindən yaxa qurtarmaqda çətinlik çəkirik. Bu, bir sınaqdır. Birilərinin sınaqdan məğlubiyyətlə çıxacağı qaçılmazdır, lakin uğur qazananların da olacağı şübhəsizdir. Bəziləri bu ictimai transformasiya rüzgarından qorunmaq üçün hasarlar ucaldacaq, digərləri isə ondan faydalanmaq üçün külək dəyirmanları tikəcəklər.

Bununla belə, unutmamalıyıq ki, istənilən sahədə tərəqqini, inkişafı tormozlayan faktorlar vardır. Onlardan ən mürəkkəbini, mübarizə aparılması üçün güclü metodika tələb olunanını "korrupsiya" adlandırsaq, yəqin ki, yanılmırıq. Maraqlısı odur ki, son yüzillikdə insan təfəkkürünün inkişafı o səviyyəyə çatmışdır ki, artıq cəmiyyət – dövlət, hətta fərdlər sosial və təbiət hadisələrinin taleyinə hiss olunacaq həddə təsir etmək gücünə yiyələnmişlər. Təsiretmə isə yalnız xoşniyyətli olduğu təqdirdə ümumfaydalı nəticələr əldə etmək mümkün olur. Ona görə də, zənnimcə, "sosial bəla" adı ilə tanınan korrupsiya ilə mübarizədə vəkillərin üzərinə düşən ictimai yük düşündüyümüzədən daha böyükdür.

Əslinə qalsa, korrupsiya ilə mübarizə bilavasitə vəkil peşəsinin profilinə uyğun istiqamət deyildir. Baxmayaraq ki, bu mübarizə vəkillər üçün qeyri-profil sahədir, lakin vəkilliyin bu işə töhfə verə bilmə imkanlarını məhdud saymaq olmaz. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 iyul 2007-ci il tarixli "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın təsdiq edilməsi barədə" Sərəncamında vəkilliyin fəaliyyətinə həsr olunmuş bölmə də mövcuddur. Orada, artıq bu gün öz həllini tapmış - dövlət hesabına ödənilən hüquqi yardıma görə vəkillərə verilən məbləğin artırılması, vəkillərin etik davranış qaydalarının qəbul edilməsi və s. məsələlər qeyd olunmuşdur.

Səmimi etiraf olunmalıdır ki, bu gün istənilən ölkədə vəkilliyin inkişaf etdirilməsinin, yəni onun xidmət sektorunda rəqabətədavamlı instituta çevrilməsinin əsas yollarından biri korrupsiya ilə mübarizədir. Korrupsiyanın geniş yayıldığı ölkələrin dövlət strukturlarında bununla bağlı neqativ hallar mövcuddur. Həmin qurumların bu cür neqativ əmələ qurşanmaları, yəni süründürməçilik hallarına yol vermələri, vətəndaşların problemlərinin həllində vasitəçilik xidmətlərini təklif etmələri adətən vətəndaşları dilema qarşısında qoyur. Normalda hər hansı süründürməçilik hallarının baş verməsi zamanı vətəndaşın müraciət edəcəyi ilk ünvan vəkillər, hüquqşünaslar olmalıdırlar. Amma görünən odur ki, bu durumda vətəndaş "qısa yol" axtarışına çıxır ki, həmin "xidmət"lərin də bəzi işbazlar tərəfindən təklif olunduğu hallar vardır. Praktika sübut edir ki, bu tərz "fəaliyyət sxemi"ndə vəkil zəncirin artıq, lazımsız həlqəsinə çevrilmiş olur. Korrupsiyanın sirayət etdiyi fəaliyyət sahələrinin dairəsi genişləndikcə isə vəkilliyin fəaliyyət sahələrinin dairəsi o qədər daralmağa başlayır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində vəkilliyin funksiyalarının icrası üçün kommertiya münasibətlərinin formalaşması labüddür. Korrupsiya özlüyündə vəsait əldə edilməsinin qeyri-leqal yoludur.

Bu fəaliyyətin məğzində qısa zaman kəsiyində rahat, vergidən yayınılmış vəsaitlərin əldə edilməsi durur. Obrazlı desək, korrupsiyaya qurşanmış dövlət işçisi və ya hər hansı şirkətin idarəedici şəxsləri qeyri-qanuni də olsa iqtisadi münasibətlərin iştirakçısına çevrilirlər. Dövlət orqanı ilə vətəndaş arasındakı münasibətlərin hüquqla tənzimlənildiyini nəzərə alsaq, burada yaranan problemlərin həllinə hüquqşünas olaraq vəkilin müdaxiləsi başa düşüləndir. Müəyyən hüquqi problemlərinin həlli zamanı korrupsiyaya şərait yaradan halların mövcudluğu şəraitində vətəndaşın əlində olan vəsaitin leqal şəkildə vəkilliyə yönəlməsinin yerinə, həmin vəsait qeyri-leqal olaraq başqa səmtə yönləndirilir. Bu isə son nəticədə maddi baxımdan imkansız hala gəlib çıxan vəkilliyin vəziyyətini iflic hala salmağa başlayır. Belə olan halda, istənilən canlı orqan şəraitə adaptasiya olmağa çalışdığı kimi vəkillik də mutasiyaya uğrayaraq şəraitə uyğunlaşmağa cəhd göstərməyə başlayır. Belə ki, praktikada "vasitəçi vəkil" institutunun yaranmasının səbəbi də məhz qeyd olunan amillər ilə əlaqədardır. Lakin hər vəkil bu "praktikadan yararlanmaqda mahir" olmadığından bu durum həqiqi vəkillərin sayının azalmasına və onun sıralarının işbazlarla zənginləşməsinə gətirib çıxarır. Özlüyündə korrupsiya halları nəinki ölkədə vəkillik institutunun təməllərinin sarsıdılması, həmçinin fərdi olaraq vəkillərin özləri üçün riskli faktordur.

Gəlinən əsas nəticələrdən biri də odur ki, vəkillik fəaliyyəti əsasən, təbiəti etibarilə ədalət mühakiməsi ilə bağlı olduğundan onun birbaşa şəkildə ədalət mühakiməsinin, qanunçuluğun nüfuzundan asılı olduğu məlum olur. Ona görə də vəkillər hər zaman məhkəmə hakimiyyətinin sosial çəkisinin artmasında maraqlı olmalıdırlar. Bu mənada, məhkəmə hakimiyyətinin güclənməsi müdafiə institutunun müstəqilliyindən və fəaliyyət imkanlarının genişliyindən birbaşa asılıdır. Bununla belə, məhkəmələrin səlahiyyətləri ilə vəkillərin səlahiyyətləri arasında tarazlığın təmin edilməsi də ədalət mühakiməsinin maraqlarına cavab verir. Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət hakimiyyətinin qolları arasındakı qarşılıqlı çəkəndirmə və tarazlaşdırma mexanizmi məhkəmə hakimiyyətinə münasibətdə müdafiə institutu vasitəsi ilə həyata keçirilir ki, o zaman vəkilliyin məhkəmə hakimiyyətinin formalaşdırılmasında hansı əhəmiyyətə malik olduğunun fərqi vararır.

Belə mənfi hallar nəinki vəkillik, ümumiyyətlə, sağlam sosial münasibətlər baxımından azruolunan deyildir. Dəqiq olan odur ki, heç bir dövlət onun təməllərinin sarsıdılmasına xidmət edən bu cür mənfi təzahürlü halların baş verməsində maraqlı ola bilməz. Bunu xüsusən, son dövrlər ölkə Prezidentinin bilavasitə rəhbərliyi ilə aparılan islahatlar – korrupsiya ilə mübarizə ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, korrupsiya ilə mübarizə üzrə ixtisaslaşmış qurumların fəaliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi, regionlarda "ASAN xidmət" mərkəzlərinin açılması və s. çoxsaylı faktlar sübut edir. Bu mənada, son dövrlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanmış müvafiq aktlarla korrupsiya ilə mübarizə üzrə müxtəlif spektrli sənədlər qəbul olunmuş və onların icrası Avropa institutları tərəfindən müsbət qiymətləndirilmişdir.

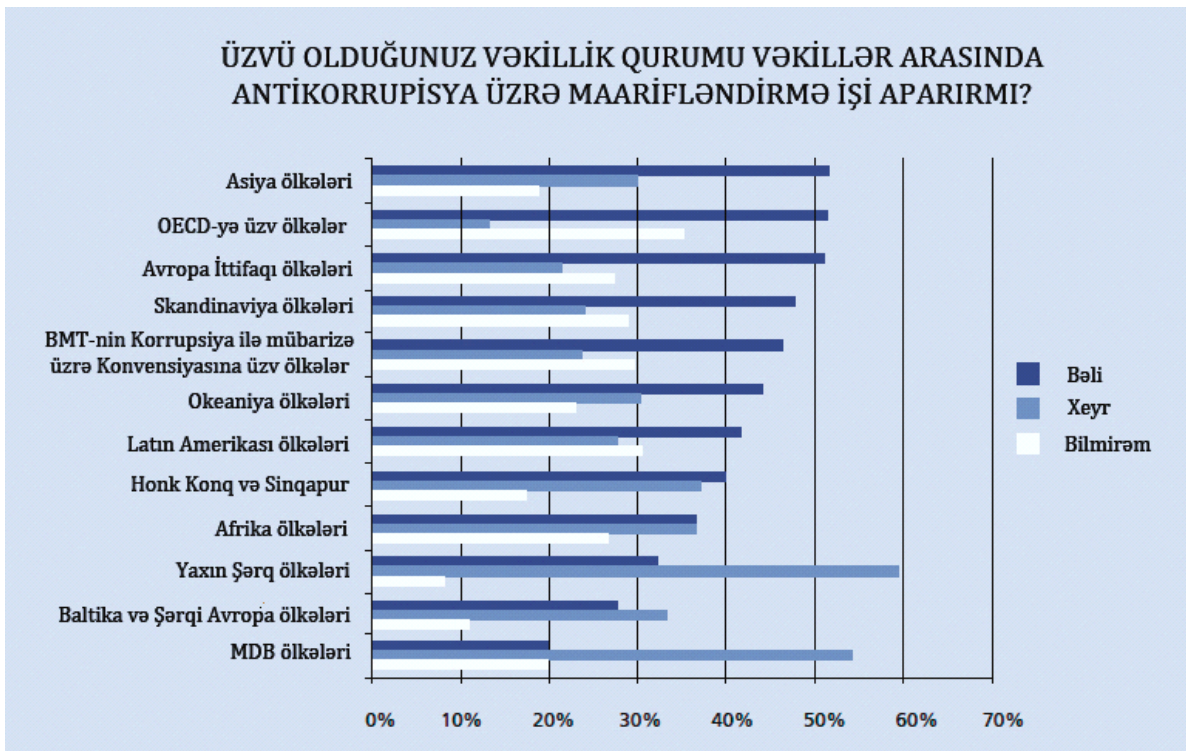
Təbii ki, istənilən ölkədə korrupsiya ilə mübarizə tədbirləri həm total, həm də ki, spesifik sahələrdə aparıldıqda müsbət nəticələr verə bilər. Çünki korrupsiya ilə mübarizə tədbirləri tək cəmiyyət orqanları ilə kifayətlənməməli, həmçinin digər sahələri (kommersiya və s.) də əhatə etməlidir. Bu mənada, son dövrlər diqqəti çəkən əsas sənədlərdən biri kimi 5 sentyabr 2012-ci ildə qəbul olunmuş "Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"nın və "Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamını göstərə bilərik. Düzdür, bu sənədlərdə vəkillik sahəsi ilə bağlı birbaşa tövsiyə və tapşırıqların olmamasına baxmayaraq öz növbəsində vəkillərimiz bu təşəbbüsə qanunun imkan verdiyi həddə əməli dəstək verməlidirlər. Çünki vəkillik fəaliyyətinin təkmilləşməsi qeyd olunan sənədlərin uğurlu icrasından dolayı da olsa asılıdır. Həmin sənədlərin qəbulu və onların icrası səviyyəsi onu göstərir ki, ölkəmizdə korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirləri lazımi səviyyədə aparılmaqdadır.

Bildirildiyi kimi, vəkillərin korrupsiya ilə mübarizədə rolları da təbii ki, çox mühümdür. Onların korrupsiya ilə mübarizədə ən fəal ola biləcəyi hüquqi məkanlar müxtəlifdir. Bura müxtəlif dövlət orqanlarını aid etmək olar. Mütəmadi olaraq məhkəmə proseslərinə, müxtəlif hüquqi münasibətlərə cəlb olunan vəkil, səlahiyyətli orqanlarla tez-tez ünsiyyətdə olduğundan onların davranışına prosesin digər iştirakçılarından fərqli olaraq daha yaxından bələd olur.

Bu prosesin istənilən mərhələsində vəkil həm öz, həm də müdafiə və təmsil etdiyi tərəf adından etik davranış qaydaları və ya korrupsiya haqqında qanunvericiliyin pozuntusuna görə səlahiyyətli şəxslərdən müvafiq orqanlara müraciət edə bilər. Həmin qurumlar ölkə üzrə dövlət orqanlarında korrupsiyanın qarşısının alınmasında müstəsna rola malik olduqlarından vəkillərin həmin orqanların işinə dəstək vermələri vacibdir. Vəkillərin müxtəlif qurumlarda hüquq pozuntularının birbaşa şahidləri ola bilmə imkanları onlara belə faktların qarşısının alınmasında operativ davranma imkanı yaradır. Ümumiyyətlə, qeyd olunan sahədə sadə vətəndaşdan daha məlumatlı olan vəkil, korrupsiyaya şərait yaradan halları qabaqcadan görmək imkanına malik olmaqla onun qarşısının alınmasında müstəsna xidmət göstərə bilər.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) rəsmi statistikasına görə hər il dünyada korrupsiyanın pul həmcə təqribən 1,5 milyard ABŞ dolları civarındadır. Təbii ki, bu rəqəm aysberqin görünən tərəfidir. Korrupsiya ilə mübarizədə vəkillərin rolunun əhəmiyyəti nəzərə alınaraq 2010-cu ildə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası (İBA) və BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlıqla Mübarizə üzrə Ofisi (UNODC) tərəfindən "Hüquq Peşəsi üçün Antikorrupsiya Strategiyası" adlı layihənin icrasına başlanılmışdır. Layihənin icrası çərçivəsində hüquq şirkətləri, vəkillər kollegiyaları arasında vəkillik fəaliyyəti, hüquqi xidmətin göstərilməsi sahəsində korrupsiya ilə mübarizənin vəziyyətinə dair 92 ölkədə sorğu keçirilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, korrupsiya ilə mübarizə üzrə əsas alətlərdən biri olan maarifləndirmə işinin aparılması sahəsində MDB ölkələri axırıncı yerlərdən birini tutur.

Şəkil: "Hüquq Peşəsi üçün Antikorrupsiya Strategiyası" layihəsi çərçivəsində aparılan sorğudan çıxarış.

Beynəlxalq praktikada çox vaxt vəkillər korrupsiya hallarının qurbanına çevrilirlər. Burada korrupsiya faktların öz həcminə və miqyasına görə iki yerə bölmək lazımdır: a) yerli səviyyədə korrupsiya faktı (dövlət səlahiyyətli ↔ vəkil ↔ vətəndaş) və b) beynəlxalq səviyyədə (dövlət səlahiyyətli ↔ vəkil ↔ transmilli şirkət). Adətən beynəlxalq səviyyədə baş verən korrupsiya faktlarının təşəbbüskarları transmilli şirkətlərin özləri olurlar. Onlar fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdə müəyyən nüfuzlu vəkillərlə münasibətlər quraraq dövlət tərəfindən keçirilən tenderlərdə iştirak etməyə cəhdlər edirlər. Dünya təcrübəsində bu cür hallara çox tez-tez rast gəlinir. Onlardan

biri kimi qalmaqallı "Simens işi"dir. Oxucular üçün maraqlı olsun deyə həmin hadisə haqqında qısaca da olsa məlumat verilməsi yerinə düşərdi.

Belə ki, Alman mühəndislik şirkəti olan Simens 2001-2007-ci illər ərzində fəaliyyət göstərdiyi müxtəlif ölkələrdə korrupsiya ilə bağlı hərəkətlərə yol vermişdir. Həmin hərəkətlər 10-dan artıq ölkədə 1000-dən artıq əməliyyatlarla müşayiət olunmuşdur. Məsələn, Şirkət Venesuelada metro tikintisi layihəsində iştirak etmək üçün ölkənin sabiq prezidentinin köməkçisi olmuş hüquqşünası yerli məsləhətçi qismində öz "fəaliyyət"inə cəlb etmişdir. Və ya Banqladeşdə telekommunikasiya layihələrinə daxil ola bilmək üçün yüksək rəngli yerli məmurların qohumlarının məsləhətçi kimi öz fəaliyyətinə cəlb edilməsi Simenslə bağlı digər kazusdur. Sonradan Simens tərəfindən bu cür korrupsiyalaşmış fəaliyyətin daha da "təkmilləşdirilməsi" məqsədi ilə müxtəlif üsullara əl atılmışdı. Bunlardan ən məşhuru "üçüncü ölkə"lərdə vasitəçilərdən istifadə olunması üsuludur. Məsələn, Şirkət İtaliyada iki vəzifəli şəxsin ələ alınması məqsədi ilə Dubay və Kiprdə fəaliyyət göstərən firmalarla əlaqələr yaratmış və məmurların "maliyyələşdirilməsi" həmin şirkətlərin vasitəsi ilə həyata keçirilmişdir.

Göstərilən misallardan hasil olunan nəticə odur ki, bu cür fəaliyyətin həyata keçirilməsində əsas rol oynayan fiqurlardan biri məhz hüquqşünaslar, vəkillər və hüquq şirkətləridir.

Beləliklə, vəkillərin korrupsiyaya qarşı mübarizədə güclü sipər olmalarının təmin edilməsi üçün hərtərəfli profilaktik, preventiv tədbirlərin həyata keçirilməsi ümdə şərtlərdəndir. Bu tədbirləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

a) Vəkillər üçün davranış qaydalarının müəyyən edilməsi: İstənilən qurumda fəaliyyət şəffaflığının müəyyən edilməsinin əsas şərtlərindən biri də həmin qurumlarda çalışan işçilərin peşədaxili vahid davranış qaydalarının müəyyən edilməsidir. Belə bir sənədi qəbul etməklə, həmin qurumlar sanki cəmiyyət qarşısında öz üzərinə müəyyən hərəkətləri etmək və müəyyən hərəkətlərdən çəkinmək öhdəliyini götürmüş olurlar. Bir növ, qurumlar belə məzmunlu sənədləri qəbul etməklə özünü və cəmiyyəti hüquqazidd davranışlardan sığortalamağa çalışır. Vahid peşədaxili davranış qaydalarının qəbulu isə öz növbəsində qurumlara olan ictimai etimadı möhkəmləndirmiş olur. Ölkəmizdə analoji sənəd Vəkillər Kollegiyası tərəfindən keçən ilin dekabrında qəbul olunmuşdur. Həmin sənəd həmçinin vəkillərin hüquqlarının müdafiəsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu, həm onların peşə fəaliyyətləri zamanı hansı minimumlara riayət etməli olduqlarını təsbit edir, həm də "vəkil etikasının pozuntusu" əsası ilə intizam məsuliyyətinə cəlb edilərkən vəkillərin müdafiə vasitəsinə çevrilmiş olur. Beynəlxalq praktikada vəkil etikası məsələlərinə həsr olunmuş universal sənədlər mövcuddur. Zənnimcə, onlardan ən maraqlısı Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası tərəfindən qəbul olunmuş "Avropa Vəkillərinin Davranış Kodeksi" və ona dair Kommentariyadır. Kodeks özlüyündə istənilən ölkədə fəaliyyət göstərən vəkillər üçün gözəl stolüstü vəsaitdir. Orada müxtəlif vəziyyətlərdə - müştərilərlə, hakimlərlə, məhkəmə aparatı işçiləri ilə və digər şəxslərlə münasibətlərdə vəkillərin riayət etməli olduqları minimum davranış qaydaları əks olunmuşdur.

b) Vəkillərin ictimai, elmi və s. faydalı fəaliyyətə cəlb olunmalarının təşviq olunması: Son dövümlər dünyada cərəyan edən iqtisadi böhranlar, digər sosial təlatümlər fonunda insanların maddi durumları ilə bağlı narahatlıqları digər ehtiyaclarını ötüb keçərək ön plana çıxmışdır. Bu tendensiya nəinki inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, hətta inkişaf etmiş ölkələrdə daha da çox hiss olunmaqdadır. Belə olan halda çalışdığı sahədən asılı olmayaraq insanların mənəvi və elmi inkişafa ayırdıqları vaxtla pul qazanmağa sərf etdikləri vaxt arasında ikincinin xeyrinə müntənasıbsızlıq yaranır. Bu siyahıda vəkillik peşəsi də istisna deyildir. Təəssüf doğuran hal ondan ibarətdir ki, bu gün vəkillərimizin ictimai-faydalı fəaliyyətlərə cəlb olunmalarında həvəssizlik müşahidə olunur. Halbuki, mövqeyindən asılı olmayaraq onlar qazandıqları təcrübəni bölüşməyə səy göstərməlidirlər. Bunun üçün müxtəlif elmi-populyar nəşrlərdə, televiziya, ümumən, KİV-də görənəməkdən çəkinilməməli, əksinə bu işin vəkilliyin gələcəyi, oturmuş vəkillik ənənələrinin formalaşması üçün faydalı olacağı nəzərə alınmalıdır. Hər bir praktik vəkil çıxdığı işlər ilə bağlı mütəmadi olaraq müxtəlif hüquqi vəziyyətlərlə rastlaşır. Bu cür vəziyyətlər ya qanunvericilikdə olan boşluqlar və ya hüququn tətbiqi ilə bağlı ortaya çıxan problemlərlə əlaqədardır. Nəzərə alsaq ki, bu gün

qanunvericiliyimiz sürətlə təkmilləşir və dolayısılə qanunvericiliyin informasiya bazası genişlənir, hüququn tətbiqi ilə bağlı problemlərin peyda olacağı labüddür. Təbii ki, həmin problemlər vəkillər tərəfindən öz həllini tapır ki, bu fəaliyyət vasitəsi ilə hüquq təcrübəsi formalaşır və qanunvericiliyin təkmilləşməsi baş verir. Həmin təcrübənin ümumiləşdirilməsi və gənc vəkillərə çatdırılması işində təcrübəli vəkillər faydalı ola bilərlər.

Dolayısılə vəkillərin ictimai-faydalı – elmi-pedaqoji, ictimai xarakterli layihələrə, treyning və kurslara cəlb olunması oturuşmuş vəkillik ənənələrini formalaşdırmaqla tədricən vəkilliyin daha da şəffaflaşmasına, ictimailəşməsinə zəmin yaradacaq ki, bu da öz növbəsində korrupsiya ilə mübarizədə faydalı alət rolunda çıxış edəcəkdir.

İqtibas qeydləri:

- 1) <http://www.ibanet.org/Document/Default.aspx?DocumentUid=AE4B6ED2-4871-487B-B653-31424494D97B>
- 2) <http://www.oecd.org/dataoecd/40/17/43879503.pdf>
- 3) http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_Code_of_conductp1_1306748215.pdf
- 4) <http://www.atlantico.fr/decryptage/classes-moyennes-21eme-siecle-m-tuer-nicolas-bouzou-et-julien-damon-746373.html>

Tomas Meltser

Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin (GİZ) “Cənubi Qafqazda məhkəmə və hüquq islahatlarına dəstək” layihəsinin Azərbaycan üzrə koordinatoru

MÜLKİ PROSESDƏ HAKİMƏ ETİRAZ - HÜQUQİ SÜLHÜ TƏHDİD EDƏN MƏRMİ

2011-ci ildə Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ) tərəfindən təşkil olunmuş tədris səfəri çərçivəsində Azərbaycanın hər üç məhkəmə instansiyasını təmsil edən mülki işlər üzrə on hakim Berlin Torpaq Məhkəməsində keçirilmiş bir məhkəmə iclasında iştirak etmişdilər. İclasdan sonra azərbaycanlı hakimlərdən biri alman həmkarı Dr. Hayko Vaqnerə belə bir sualla müraciət etmişdi: “Sizin başlıca məqsədiniz nədən ibarətdir: düzgün qərar çıxarmaq, yoxsa tərəflər arasında hüquqi sülhə nail olmaq”?

Hakimlərin eyni vaxtda hər iki məqsədə nə qədər tez-tez çatmaları barədə statistika mövcud deyil. Bununla belə, hüquqi cəhətdən düzgün məhkəmə qərarları çıxarmağın yeganə məqsəd olmaması fikri getdikcə yayılmaqdadır. Ola bilsin ki, belə qərarlar tərəfləri razı salır, lakin bir çox hallarda onların heç qalib gələn tərəf üçün də faydası olmur. Çünki elə hallar ola bilər ki, qərarın icrası mümkün olmasın və ya onun qəbulu gec baş versin, yaxud uzun çəkən məhkəmə prosesi tərəfin sağlamlığına zərər vursun, onun ictimai nüfuzuna xələl gətirsin və ya onun üçün böyük xərclərin yaranmasına səbəb olsun. Sadalanan hallarda qarşı tərəflə razılığa gəlmək, yəni, onunla barışıq sazişi bağlamaq əslində daha ağıllı yol olardı. Görünür, məhz bu səbəbdən 2011-ci ildə Berlin Torpaq Məhkəməsinin birinci instansiya qismində baxdığı və yekunlaşdırdığı 16.308 mülki işin yalnız 31 %-i üzrə hakimlər mahiyyəti üzrə qətnamə qəbul etməli olmuşlar. Bütün işlərin 18 faizində barışıq sazişlərinin məzmununu məhkəmənin iclas protokoluna qeyd edilə bilməmişdir. İşlərin 25%-də isə hakimlərin verdiyi izahatlar iddianın etiraf edilməsi və ya geri götürülməsi ilə nəticələnmişdir.

Azərbaycanın məhkəmə praktikasında vəziyyət bundan çox fərqlidir. Belə ki, 2012-ci ildə mülki işlərə baxan hakimlər 129.100 qətnamə, yəni icraata daxil olmuş işlərin 97 faizindən çoxunda mahiyyəti üzrə qərar çıxarmalı olmuşlar. Proseslərin yalnız 2,4 faizi yekun qərarlarla (xüsusilə, iddiaların geri götürülməsi, barışıq sazişlərinin bağlanması və mübahisənin nizama salınması barədə müştərək bəyanatların verilməsindən sonra) başa çatmışdır. Burada Almaniyadan fərq heç də ondan ibarət deyil ki, tərəflər az ağıllı davranıblar. Əksinə, fərq ondadır ki, Azərbaycan vəkllərinin çoxu barışığa dair məhkəmədə aparılan danışıqlara hakimlərə qarşı verilən etiraz ərizələri “silahı” ilə əngəl olurlar. Təəssüf ki, bununla onlar çox vaxt öz təmsil etdikləri şəxslərin maraqlarını pozurlar.

Məhkəmədə əldə olunan barışıq sazişinin arxasında çox vaxt hakimin gərgin əməyi dayanır. İddiaçı və cavabdeh onun yanında biri-birindən narazı halda və hətta tez-tez düşmən halında görüşürlər. Onlar öz aralarında razılığa gələ bilsəydilər, heç hakimin yanında olmazdılar. Onlara lazım olan şey obyektiv vasitəçi tərəfindən peşəkar qaydada istiqamətləndirilməkdir. Hakimlər üçün bu səyin göstərilməsi Mülki Prosesual Məcəllənin 52.4-cü maddəsində açıq şəkildə təsbit edilmişdir: „Məhkəmə prosesin istənilən mərhələsində tərəflərə mübahisənin hüquqi həlli ilə bağlı məlumat və barışıq sazişi üçün təkliflər verməyə haqlıdır.“ (Mülki Prosesual Məcəllənin 14.3-cü maddəsi mülki prosesin mənə cəhətdən eyni xarakter daşıyan əsas prinsipini müəyyən edir).

Amma əgər hakim dəlillər gətirmirsə, tərəflərin maraqlarını işıqlandırmırsa və onların hüquqi mövqelərinə münasibət bildirmirsə, onda o necə *istiqamətləndirməlidir*? Belə olan halda o, öz qanuni vəzifəsini icra etmək qabiliyyətinə malik olmayan səssiz hakimə çevrilərdi. Hakimin proses zamanı fikirlərini gizlətməli, tərəfləri dinləməli və məhz bundan sonra öz qərarını qəbul etməli olmasına dair yanaşmanın kökündə köhnəlmiş hakim obrazı dayanır. Amma burada söhbət heç də dəbdən deyil, qanunla müəyyən edilmiş rollara uyğun davranışdan gedir. Mülki Prosesual Məcəllənin 184.1-ci maddəsi hakim üzərinə tərəflərlə işin və *mübahisənin vəziyyətini* müzakirə etmək vəzifəsi qoyur. Mübahisənin vəziyyəti dedikdə, həmçinin müvafiq mərhələdə məhkəmənin işin hüquqi və faktiki vəziyyətini necə qiymətləndirməsi barədə tərəfləri məlumatlandırması başa düşülür. Qanunla müəyyən olunmuş bu vəzifəyə riayət edən hakim qərəzli olması mümkün deyil. Əksinə, belə bir hakim ədalətli prosesin universal qüvvəyə malik bir prinsipini təcrübədə həyata keçirir. Yəni o, tərəflərə onun düşüncələri barədə məlumat almaq və bununla da onların proses başa çatmamışdan əvvəl işə dair əlavə izahat, sübutlar haqqında vəsatət və ya hüquqi dəlillərlə bu düşüncələrə reaksiya vermələri üçün imkan yaradır. Ona görə də bu hakimə qərəzliliklə bağlı etiraz etmək paradoksdur. Başqa sözlərlə desək, bu, tərəflərin təbii maraqlarına ziddir. Çünki belə etirazlar Azərbaycan məhkəmə təcrübəsində kütləvi şəkildə əsaslandırılmamış qismdə rədd olunsalar belə, onların məhkəmə mədəniyyətinə təsir etdiyi aşkardır. Hakimlər məhkəmə baxışı zamanı az danışmağa və sözlərini yalnız qətnamələri vasitəsilə deməyə meylli olurlar ki, həmin vaxt da artıq vəkillərin hakimə etiraz etmək üçün heç bir şansı qalmır. Bu üsulla hakimlər iclas zamanı vaxtaparan fasilələrə və lüzumsuz işlərə qənaət etmiş olurlar. Bununla da onlar proses iştirakçılarında bir illüziya bəxş edirlər. Çünki, təbii ki, iclasda susan hakim də beynində artıq prosesin yekunu haqqında müəyyən fikir daşıyan hakimdir. Sadəcə, tərəflərin bundan xəbəri olmur və yekun qərar onlar üçün gözlənilməz olur ki, bunun üçün də onlar öz vəkillərinə “minnətdar” olmalıdırlar.

Mülki işlərə baxan məhkəmələrin təcrübəsində qərəzliliyə dair etiraz ən sonuncu olaraq istifadə edilməli olan vasitədən (*ultima ratio*) vəkilin gücünün nümayiş etdirilməsi səviyyəsinə düşmüşdür. Vəkillər bununla təmsil etdikləri şəxslərə təmsilçiliyi nə qədər ciddi qəbul etdiklərini, eləcə də məhkəməyə qarşı necə kinli olduqlarını göstərmək istəyirlər. Belə güc nümayişi oyunlarının sonunda müdafiə olunan şəxslər üçün heç bir fayda daşıması əksər hallarda onlar üçün gizli olaraq qalır. Belə yanlış inkişaf etmiş məhkəmə baxışı mədəniyyətini necə dəyişmək olar? Bu hakimlərin öz əлиндədir. Kim vəkillərin güc silahı olan „qərəzliyə dair etirazları“ zərərsizləşdirmək istəyirsə, ilk öncə, heç kimə onun hakim kimi bitərəf və obyektiv olmasına şübhə etməsinə əsas verməməlidir. O, bundan əlavə, vəkillərlə bir həmkar kimi eyni səviyyədə ünsiyyət qurmaldır. Avtoritar intonasiyadan imtina vəkillərdə „hirsli cilovlamaq hissini“ yüksəldəcək. Vəkillər səhvə yol verirlər, amma hakimlər də səhv buraxırlar. Vəkillərin səhvlərini müdafiə etdikləri şəxslərin yanında onları untandırmadan göstərməyi bacaran hakimlər gələcəkdə qərəzliyə dair etirazların azalacağına ümid edə bilirlər. Və bəzən hakim tərəfindən vəkillərə məhkəmə qarşısında ucadan və polemik səsle çıxış etmək imkanı da yaradılmalıdır. Elə təmsil olunan şəxslər var ki, onlar həqiqətən də öz vəkillərinin onlar üçün nə qədər çox çalışdıqlarını məhz belə çıxışlarla ölçürlər. Hakimin növbəti tapşırıq müqaviləsi barəsində düşünməsinə ehtiyac yoxdur, lakin vəkil bu barədə düşünməlidir. Buna görə də, biz hakimlərin, imkan olduqca vəkillərə münasibətdə (məhkəmə iclasının başqa vaxta keçirilməsi və ya müddətlərin uzadılmasına razılıq verilməsinə dair məsələlərdə də) səxavətli davranması tövsiyə edilir.

Qeyd olunanlardan başqa, azərbaycanlı hakimlər üçün barışıq sazişi kvotasının yüksəlməsi tədricən peşədə sanki “ölüm-dirim” məsələsinə çevrilir. Belə ki, məhkəmə hakimiyyətinə etimadın getdikcə artması və həyatın daha çox sahələrinin hüquqi tənzimlənməsi ilə məhkəmələrə daxil olan müraciətlərin sayı hakimlərin sayından daha tez çoxalacaq. Bunun nəticəsində isə, hakimlər işlərə tez baxıb qərar çıxarmaq təzyiqi ilə üzləşəcəklər. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə 2012-ci ildə daxil olmuş işlərin ümumi sayı ondan əvvəlki ilə nisbətən 20 faiz, konkret mülki işlər üzrə isə 6 faiz artmışdır. Belə bir şəraitdə hər bir barışıq sazişi cavabdehin

iddianı etiraf etməsi barədə qətnamə, yaxud iddianın geri götürülməsi alqışlanmağa layiqdir. Çünki onlar geniş şəkildə əsaslandırılmış mübahisəli məhkəmə qətnaməsinə nisbətən hakim üçün daha az zəhmət bahasına başa gəlirlər. Almaniyada təxminən 20.000 peşəkar hakimin fəaliyyət göstərməsinə və onun 100.000 nəfərə 24 hakimin düşməsi ilə dünyada ən yüksək hakim kvotalarından birinə malik olmasına baxmayaraq, orada barışıq sazişi kvotası Azərbaycandakı kimi olsaydı, onda Almaniyanın mülki işlər üzrə hakimləri artıq çoxdan öz işlərinin öhdəsindən gələ bilməzdilər.

Müzəffər Ağazadə

**Azərbaycan Respublikasının əməkdar
hüquqşünası, Sumqayıt Apellyasiya
Məhkəməsinin Aparatının rəhbəri**

MƏHKƏMƏ ÇIXIŞLARININ SUAL DOĞURAN CƏHƏTLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 92.2-ci maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxsin bir neçə müdafiəçisi ola bilər. Bu norma cinayət hadisələrinin həm ibtidai araşdırma,

həm də məhkəmə baxışı mərhələlərinə aiddir. Cinayət-prosessual qanunvericiliyə görə cinayət işlərinin məhkəmə baxışı zamanı cinayət prosesinin ittiham tərəfi də belə hüquqa malikdir. Yəni cinayət işlərinin məhkəmə baxışında müdafiə tərəfi kimi ittiham tərəfi də bir neçə dövlət ittihamçısı ilə təmsil oluna bilər. Belə hallar əsasən mürəkkəb və çoxepizodlu işlərin məhkəmə baxışı zamanı baş verir.

Ölkə məhkəmələrinin təcrübəsində bir təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının bir neçə müdafiəçi (vəkil) tərəfindən müdafiə edilməsi, yaxud da bir məhkəmə prosesində bir neçə dövlət ittihamçısının iştirak etməsi nadir hadisə deyildir. Ümumiyyətlə, məhkəmə iclaslarında iştirak edən dövlət ittihamçılarının və eyni təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müdafiə edən müdafiəçilərin (vəkillərin) say tərkibinin birdən artıq olması özlüyündə elə də maraqlı kəsb etmir. Yalnız məhkəmə iclasının yekun mərhələsində, yəni məhkəmə çıxışları zamanı müəyyən problemlər yaranır. Bu problem isə ondan ibarətdir ki, məhkəmə çıxışlarında çoxtərkibli dövlət ittihamçılarının, habelə eyni təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçilərinin hamısını iştirak etməlidir?

Məsələn, Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi tərəfindən baxılan bir cinayət işi üzrə bir təqsirləndirilən şəxsin dörd müdafiəçisi olmuşdur və onların hər biri ayrı-ayrılıqda məhkəmə çıxışlarında iştirak etmişlər. Bunun nə dərəcədə məntiqli və qanuni olduğunu məhkəmə iclasına sədrlik edən hakimdən soruşduqda, o bildirdi ki, əlbəttə işdə bir ittiham nitqi olduğu kimi eyni təqsirləndirilən şəxs barəsində bir müdafiə nitqinin olması daha məntiqidir. Bununla yanaşı hakim qeyd etdi ki, əvvəla, qanunda və müdafiə hüququ ilə bağlı ədəbiyyatda bu məsələ barədə konkret göstəriş yoxdur. Digər tərəfdən təqsirləndirilən şəxsin bütün vəkillərinə müdafiə çıxışlarının verilməməsi apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən onun müdafiə hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilə bilər.

Eyni məsələ barədə fikir mübadiləsi apardığımız apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin hakimləri də birmənalı fikir söyləyə bilmədilər. Onlardan bəziləri hesab etdi ki, doğrudan da bu məsələ ilə bağlı qanunvericiliyin özündə boşluq vardır. Digərləri bildirdilər ki, təcrübədə belə hallara rast gəlsələr də, məsələnin mahiyyətinə varmamışlar. Üçüncü qisim hakimlər isə sorğunu rus məsəli ilə "yola verdilər": (maslo kaşu ne portit).

Məhkəmə təcrübəsində suallar doğurduğundan, hətta problemlər yarandığından bu məsələ ilə dərinlən maraqlanmağa dəyər. Bu yazıda həmin məsələyə aydınlıq gətirməyə çalışacağıq.

Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyinə görə **cinayət prosesinin tərəfləri** - çəkişmə və hüquq bərabərliyi əsasında cinayət mühakimə icraatında ittihamı və müdafiəni həyata keçirən cinayət prosesinin iştirakçılarıdır. **İttiham tərəfi** dedikdə, birlikdə götürülmüş təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror (məhkəmə prosesində dövlət ittihamçısı), habelə

zərərçəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı və mülki iddiaçı, **müdafiə tərəfi** dedikdə isə birlikdə götürülmüş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onun nümayəndəsi (vəkili) və mülki cavabdeh başa düşülür (CPM-nin 7, 84-93-cü maddələri). Biz bu yazıda ittiham tərəfi kimi **yalnız dövlət ittihamçıları**, müdafiə tərəfi kimi isə **yalnız müdafiəçiləri** (vəkilləri) nəzərdə tutacağıq.

CPM-nin 32-ci maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasında cinayət mühakimə icraatı ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişməsi əsasında həyata keçirilir. Hər bir tərəf məhkəmədə öz mövqeyini müdafiə etmək üçün **bərabər hüquqlara** və **bərabər imkanlara malikdir**.

Uzun illərin məhkəmə təcrübəsində eyni məhkəmə prosesində birdən artıq ittiham nitqi söylənməsi halına təsadüf edilmədiyimdən hesab edirik ki, eyni təqsirləndirilən şəxsin vəkillərinə ayrı-ayrılıqda müdafiə çıxışı verilməsi məhkəmə prosesi tərəflərinin CPM-nin 32-ci maddəsi ilə müəyyən edilən bərabər hüquqlara və imkanlara malik olması prinsipini pozur. Çünki məhkəmə çıxışlarında bir ittiham nitqinə cavab olaraq bir neçə müdafiə nitqi söylənilir.

Bu məsələni araşdırarkən cinayət prosessual qanunvericilikdə maraqlı bir norma ilə rastlaşdıq. CPM-nin məhkəmə çıxışları və təqsirləndirilən şəxsin son sözündən bəhs edən XLIV fəslində, daha doğrusu 340.2-ci maddəsində deyilir:

Dövlət ittihamı **bir neçə dövlət ittihamçısı tərəfindən** müdafiə edildikdə, işdə bir neçə zərərçəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki iddiaçı və onların nümayəndələri, təqsirləndirilən şəxs və onun müdafiəçisi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi iştirak etdikdə, məhkəmə iclaslarında sədrlik edən **öz çıxışlarının ardıcılığını müəyyən etmək üçün onlara** vaxt verir.

Diqqət yetirsək, görürük ki, bu norma dövlət ittihamının **bir nəfər** tərəfindən deyil, **bir neçə nəfər** tərəfindən müdafiə edilməsi hallarına aiddir. Maddənin məzmunundan belə çıxır ki, məhkəmə iclasında iştirak edən bütün dövlət ittihamçıları ayrı-ayrılıqda ittiham nitqi söyləmək hüququna malikdirlər. Belə olmasaydı, çıxış etmə ardıcılığından bəhs edən 340.2-ci maddədə dövlət ittihamçıları xatırlatmağa ümumiyyətlə ehtiyac yox idi. Çünki həm məntiqə, həm də CPM-nin 340.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən normaya görə dövlət ittihamçısı onsuz da məhkəmə çıxışları zamanı birinci çıxış etməlidir.

Beləliklə aydın olur ki, birdən artıq dövlət ittihamçısının və eyni təqsirləndirilən şəxsin bir neçə müdafiəçisinin iştirak etdiyi məhkəmə proseslərində AR CPM-nin 32-ci maddəsi ilə müəyyən edilən tərəflərin bərabərliyi prinsipi heç də pozulmur. Çünki CPM-nin 340-cı maddəsi məhkəmə prosesində iştirak edən dövlət ittihamçıları **hamısına** məhkəmə çıxışlarında iştirak etmək hüququ verdiyi kimi (hərçənd bu günə kimi respublikanın məhkəmə təcrübəsində buna təsadüf edilməmişdir) mövcud məhkəmə təcrübəsi də eyni təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müdafiə edən **bütün vəkillərin** ayrı-ayrılıqda müdafiə nitqi söyləmələrinə rəvac verir. Cinayət-prosessual qanunda bu prosedurları qadağan edən hər hansı norma yoxdur.

İndi görək haqqında söhbət gedən məsələ barəsində qanun norması və mövcud məhkəmə təcrübəsi nə dərəcədə məntiqi və əsaslıdır.

Məlumdur ki, dövlət ittihamçısı təqsirləndirilən şəxsə verilən ittihamı təmsil etdiyi dövlətin adından müdafiə edir. O, öz çıxışında məhkəmə araşdırmasının nəticəsi kimi bir sıra məsələlər, o cümlədən cinayət hadisəsinin olub-olmaması, əməlin cinayət tərkibini yaradıb- yaratmaması, ittihamın sübuta yetib-yetməməsi, əməlin tövsifi, təqsirkara tətbiq edilməli cəzanın növü, həddi, miqdarı və bir çox başqa məsələlər barədə özünün daxili inamına əsaslanan mülahizələrini məhkəmənin diqqətinə çatdırır. İşin konkret hallarını təhlil edən dövlət ittihamçısı öz mülahizələrində müstəqil olduğu üçün ittihamdan tam və qismən imtina da edə bilər. Məntiqə görə məhkəmə çıxışlarında iştirak edən dövlət ittihamçıları **hər biri** belə hüquqa malikdir.

Belə proseslərdə bir neçə ittiham nitqinin mövcudluğu məhkəmənin yekun qərar qəbul etməsi ilə bağlı həlli mümkün olmayan problemlər yaranmasına səbəb ola bilər. Bu, xüsusilə çoxepizodlu ittihamlarla bağlı çıxışlara aiddir. Eyni ittiham aktı üzrə bir neçə dövlət ittihamçısının məhkəmə çıxışlarında iştirak etməsi hallarında onlar biri digərindən fərqli fikirlər söyləyə bilərlər. Məsələn, nəzəri cəhətdən məhkəmə çıxışlarında iştirak edən dövlət ittihamçılarından biri ittihamın konkret epizodu üzrə təqsirləndirilən şəxsi təqsirli bildiyi halda, digər ittihamçı bu epizod üzrə ittihamın

sübuta yetməməsi, əməlin cinayət tərkibi yaratmaması və sair əsaslarla ittihamdan imtina edə bilər. Cinayət—prosesual qanunvericilikdə ittihamçılardan hər hansı birinə baş ittihamçı statusu verilməsi nəzərdə tutulmadığından məhkəmənin həmin konkret epizod və ya maddə üzrə nə kimi mövqə tutacağı aydın deyildir. CPM-nin 43-cü maddəsinə əsasən məhkəmə baxışı gedişində dövlət ittihamçısı cinayət təqibindən imtina etdikdə, cinayət təqibinə xitam verilməlidir. Əgər eyni prosesdə iştirak edən digər dövlət ittihamçısı ittihamda israrlıdırsa, onda necə olsun? Nəzərə almaq lazımdır ki, qanunun mənasına görə dövlət ittihamçısı işin məhkəmə baxışı zamanı ittihamdan tam və ya qismən imtina etdikdə, məhkəmə həmin andan etibarən hər hansı araşdırma aparmadan, dövlət ittihamçısının təklifinin əsaslı, qanuni olmasını müzakirə etmədən bu ittiham üzrə cinayət təqibinə xitam verməlidir.

Qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikasının bu vaxta qədərki məhkəmə təcrübəsində birdən artıq dövlət ittihamçısının iştirak etdiyi məhkəmə proseslərində bir neçə ittiham nitqi söyləməsi hallarına təsadüf edilməmişdir. Həmkarlarımla deməsinə görə, belə hala hüquqi ədəbiyyatda, hətta kinofilmlərdə də rast gəlməmişlər.

Konkret iş üzrə məhkəmə çıxışlarında bir neçə dövlət ittihamçısının iştirak etməsini təsəvvür etmək də çətinidir. Çünki dövlət ittihamçısının ittiham nitqində dövlətin iradəsi ifadə olunur və burada iki fərqli mövqə ola bilməz. Məhkəmə prosesində bir neçə dövlət ittihamçısı olduqda, onlar öz aralarında dövlət ittihamçısının çıxışının mahiyyətini formalaşdırmalı və bu çıxış dövlət ittihamçılarından yalnız biri tərəfindən həyata keçirilməlidir.

Bu fikir CPM-nin 340.2-ci maddəsi ilə müəyyən edilən dövlət ittihamçısı ilə bağlı norma ilə uzlaşmasa da, məntiqlidir və mövcud məhkəmə təcrübəsində heç bir problem yaratmadan tətbiq olunur. Fikrimizcə, CPM-nin 340.2-ci maddəsi ilə müəyyən edilən norma məntiqə və məhkəmə təcrübəsinə zidd olduğu üçün qanundan çıxarılmalıdır.

Həmin maddənin birinci cümləsinin aşağıdakı məzmununda verilməsi daha məqsədəuyğundur:

İşdə bir neçə zərərçəkmiş şəxs (xüsusi ittihamçı), mülki iddiaçı və onların nümayəndələri, təqsirləndirilən şəxs və onun nümayəndəsi, mülki cavabdeh və onun nümayəndəsi iştirak etdikdə, məhkəmə iclasında sədrlik edən öz çıxışlarının ardıcılığını müəyyən etmək üçün onlara vaxt verir.

Əslində CPM-nin 340.2-ci maddəsinə qanunvericilikdə saxlamağa ümumiyyətlə ehtiyac yoxdur. Çünki məhkəmə prosesində çıxışların növbəliliyi və ardıcılığı 340.1-ci maddəsində öz əksini tapmışdır.

Cinayət-prosesual qanunvericilikdə təqsirləndirilən şəxsin bir neçə müdafiəçisi olması hallarında onların hamısının məhkəmə çıxışlarında iştirakını nə qadağan edən, nə də təqdir edən norma yoxdur. "Qadağan edilməyibsə, icazəlidir" kimi məşhur deyimi əsas götürsək, mövcud məhkəmə təcrübəsinə haqq qazandırılmalıdır. Yəni eyni təqsirləndirilən şəxsin bütün müdafiəçilərinə müdafiə çıxışı verilməlidir. Lakin burada digər məşhur deyim də yada düşür: "İki hüquqşünas olan yerdə üç fikir olur". Yəni məhkəmə çıxışlarında iştirak edən eyni təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçiləri ittihamda fərqli mövqedən yanaşa bilərlər. Təqsirləndirilən şəxs müdafiəçilərin fərqli mövqelərindən yalnız biri ilə razılığa bildiyindən burada onun müdafiə hüququnun pozulması halı da baş verir. Digər tərəfdən eyni şəxs barəsində bir ittiham nitqinin qarşısında iki və daha çox müdafiə çıxışı edilməsinə yol verilməsi CPM-nin 32-ci maddəsi ilə müəyyən edilən cinayət prosesi tərəflərinin bərabərliyi prinsipini də pozur.

Başqa ölkələrin qanunvericiliyində də eyni təqsirləndirilən şəxsin bütün müdafiəçilərinin məhkəmə çıxışlarında iştirak etməsi barədə məlumatımız yoxdur. Məsələn, ATƏT-in Bakı Ofisi Qanunun Aliliyi və İnsan hüquqları şöbəsinin əməkdaşı, uzun illər hakim işləmiş norveçli Rolf Merkol eyni təqsirləndirilən şəxs haqqında məhkəmə prosesində müdafiə tərəfinin bir neçə məhkəmə çıxışında iştirakını eşitdikdə, təəccübləndi və bildirdi ki, Norveçdə bir şəxs haqqında yalnız bir müdafiə nitqi olur.

Hesab edirik ki, təqsirləndirilən şəxsin bir neçə müdafiəçisi olması hallarında da müdafiə çıxışı bir dəfə olmalıdır. Müdafiə çıxışı digər müdafiəçi ilə (müdafiəçilərlə), həmçinin təqsirləndirilən şəxslə

razılaşırdıqdan sonra müdafiəçilərdən yalnız biri çıxış etməlidir. Başqa sözlə desək, eyni şəxs haqqında bir neçə müdafiə nitqlərinin olması ilə razılaşımaq çətinidir.

Eyni təqsirləndirilən şəxs haqqında bir neçə müdafiə nitqlərinə yol verilməsindən bəzən neqativ məqsədlər üçün də istifadə edilir. Müdafiə nitqlərinin çoxluğu məhkəmə iclaslarını pozmaq, yaxud uzatmaq üçün münbit şərait yaradır. Müdafiə çıxışı etməli olan vəkillər dövlət ittihamçısının ittiham nitqindən sonra xarici ölkələrə getmək, əmək qabiliyyətsizliyi vəərəqəsi almaq və sair yollarla məhkəmə çıxışlarından yayınmaqla məhkəmə prosesini uzadırlar. Çox hallarda bu, təqsirləndirilən şəxsi müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmək məqsədi ilə edilir. Çünki AR Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsi ilə cinayətlərin təsnifatlarından asılı olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti müəyyən edilmişdir. Həm də bu müddət cinayətin törədildiyi gündən ittiham hökmünün qanuni qüvvəyə mindiyi anadək, başqa sözlə desək, hökmdən şikayət və ya protest verildiyi hallarda iş üzrə apellyasiya qərarı qəbul edildiyi anadək hesablanır (CM-nin 75.2-ci maddəsi). Məhkəmə iclasını qanuni əsas olmadan süni surətdə uzatmaqla müdafiəçilər bəzən təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad olunmasına nail olurlar (CM-nin 75.2-ci maddəsinin nə qədər məntiqə uyğun olması başqa söhbətin mövzusudur).

Beləliklə də aydın olur ki, cinayət-prosessual qanunvericilikdə söhbət gedən məsələləri nizamlayan məntiqi norma yoxdur. Hesab edirik ki, bu məsələ qanunvericiliyə, yaxud AR Ali Məhkəməsi Plenumunun «Müttəhimin müdafiə hüququnu təmin edən qanunların məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında» 1994-cü il 2 dekabr tarixli qərarına əlavələr etməklə nizama salına bilər.

Hüquqşünasların, xüsusilə də hakimlərin, dövlət ittihamçıların və müdafiəçilərin bu məsələyə münasibəti bizim üçün maraqlı olardı.

P.S. Bu yazıdan sonra Abşeron rayon məhkəməsində baxılan və ictimai rezonans doğuran bir iş üzrə müdafiə tərəfinin mövqeyi toxunulan problemin aktuallığını daha da artırır. Təqsirləndirilən şəxs N.Yaqublunun hüquqlarını həmin məhkəmə iclasında 3 müdafiəçi müdafiə etmiş və prosesdə dövlət ittihamçısının bir ittiham nitqinə qarşı üç müdafiə nitqi söylənmişdi. Mətbuatda gedən məlumata görə müdafiə nitqlərində müdafiəçilərdən biri təqsirləndirilən şəxsə bəraət verilməsini, digəri onun təqsirli bilinməsi, lakin şərti olaraq məhkum edilməsini, üçüncüsü isə işin əlavə ibtidai araşdırma aparılması üçün qaytarılmasını (mövcud cinayət-prosessual qanuna zidd olsa da) xahiş etmişlər. Belə vəziyyətdə müdafiə tərəfinin mövqeyini necə başa düşməli?

Şahmar Məmmədov

**Azərbaycan Respublikası Vəkillər
Kollegiyasının və Vəkillərin İntizam
Komissiyasının üzvü**

**VƏKİLİN NÜFUZU ONUN ŞƏXSİ, MƏNƏVİ VƏ
İŞGÜZAR KEYFİYYƏTLƏRİNDƏN
BİRBAŞA ASILIDIR**

İlk əvvəl “Azərbaycan Vəkili” jurnalının nəşr olunması ilə əlaqədar olaraq onun kollektivini və bütün vəkil həmkarlarımı təbrik edirəm. İnanıram ki, bu uğurlu layihənin həyata keçirilməsi Azərbaycanda vəkilliyin daha da inkişaf etdirilməsində öz töhfəsini vermiş olacaq.

Mən bu yazı ilə vəkillərin davranış qaydaları haqqında öz fikirlərimi bölüşmək istərdim. Bəlkə də belə bir mövzuya toxunaraq fikirlərimi bildirməyimin özü yaşca məndən böyük, təcrübəli vəkillərin yanında müəyyən davranış qaydalarına ziddir. Lakin bununla mən hörmətli həmkarlarıma davranış qaydalarını öyrətmək fikrindən tamamilə uzağam. Sadəcə, davranış qaydaları haqqında öz düşüncələrimi bölüşmək istərdim və bundan sonra da bir çox təcrübəli vəkillərdən çox şeylər öyrənməli olduğum görünəndir.

Ümumiyyətlə, qədim zamanlardan hal-hazıra kimi insanlar arasında münasibətlər müəyyən davranış qaydaları ilə tənzimlənmiş və tənzimlənməkdə davam edir. İşgüzar, xidməti və digər bütün münasibətlər davranış qaydaları ilə tənzimlənir. Bu davranış qaydalarının əksər hissəsi müəyyən aktlardan, digər hissəsi isə insanlar arasında təşəkkül tapan qaydalardan ibarətdir. İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da əksər peşə sahiblərinin davranış qaydaları mövcuddur. Bura hakimlərin, prokurorluq, ədliyyə işçilərinin və digər çoxsaylı peşə sahiblərinin davranış qaydaları ilə bərabər, “Vəkillərin davranış qaydaları haqqında” Əsasnamə də daxildir. Cəmiyyətdə əksər peşə sahibləri belə hesab edirlər ki, onların seçdikləri peşlər ən çətin peşələrdən biridir və onların gün ərzində öz vəzifələrini yerinə yetirmələri fiziki və ya zehni yorğunluğa səbəb olur. Bu peşə sahiblərinin sırasına insanların formalaşmasında müstəsna xidmətləri olan müəllimləri, insanlara şəfa verən həkimləri, qanunun keşiyində duran hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını və digərlərini aid etmək olar. Biz vəkillər də belə hesab edirik ki, bizim seçdiyimiz peşə daha çətin və daha məsuliyyətlidir. Belə ki, biz vəkillərin gün ərzində təmasda olduğu insanların əksəriyyəti müəyyən problemlərlə üz-üzə qalaraq hüquqi yardım almaq üçün bizi ümid yeri bilərək müraciət edən şəxslərdir. Bir qrup insanlar azadlığını itirdiyi halda digər qrup insanlar doğmalarını, əzizlərini itirir, başqa bir qrup insanlar isə hər hansı bir hərəkət və ya hərəkətsizlik nəticəsində maddi və mənəvi zərər almış şəxslər olurlar. Şübhəsiz ki, müxtəlif problemlərlə üz-üzə qalan şəxslərin əhatəsində vəkillərin işinin çətinliyinin nədən ibarət olması bu sətirləri oxuyan hər bir vəkilə məlumdur. Peşə fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq vəkil tərəfindən həyata keçirilən hüquqi yardımın keyfiyyəti nə qədər yüksək olsa da, digər tərəf əksər hallarda buna fərqli münasibət göstərir. Müdafiə etdiyi şəxs vəkili ədalətli, vicdanlı biri hesab etdiyi halda, qarşı tərəf bunun əksini düşünür. Məhz buna görə də, vəkillər bəzi hallarda auditoriyada əyləşən şəxslərin aqressiv münasibətləri ilə rastlaşmalı olurlar. Lakin buna baxmayaraq, hər bir vəkil öz nəzakəti, təkmini və digər müsbət xüsusiyyətləri ilə fərqlənməli və hər bir şəxsə qarşı davranış qaydaları çərçivəsində münasibət göstərməlidir.

Bununla əlaqədar bütün vəkilər "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu (bundan sonra qanun) ilə yanaşı "Vəkillərin davranışı haqqında" Əsasnaməni (bundan sonra əsasnamə) də mükəmməl bilməli və icra etməlidirlər.

Belə ki, "Vəkil və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci maddəsində vəkil etikası öz əksini tapmışdır. Həmin maddədə qeyd edilmişdir ki, vəkil peşə fəaliyyətini həyata keçirərkən bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada öz vəzifələrini mükəmməl icra etməli, vəkil sirrindən özünün şəxsi və başqalarının tamahkarlıq və digər məqsədləri üçün istifadə etməməli, hüquq müdafiə fəaliyyəti ilə bir araya sığmayan hərəkətlərə, qanunsuz hərəkətlərin törədilməsinə çağırışlara, insanın şərəf və ləyaqətini alçaldan kobud, təhqiramiz hərəkətlərə və sözlərə yol verməməli, məhkəmə iclasında hakimə mane olmamalı, iclasda çıxış edənlərin sözlərini kəsməməli, iclasın iş qaydasını pozmamalı və Vəkillər Kollegiyasının Ümumi yığıncağı tərəfindən qəbul olunmuş "Vəkillərin davranış qaydaları haqqında" Əsasnamə ilə müəyyən edilmiş vəkil etikasının digər tələblərinə riayət etməlidir.

Bundan başqa, 08 dekabr 2013-cü il tarixdə Vəkillər Kollegiyasının ümumi yığıncağı tərəfindən "Vəkillərin davranış qaydaları haqqında" Əsasnamə qəbul edilmişdir. Bu Əsasnamə vəkillər üçün davranış qaydalarını, prinsiplərini və onlara əməl edilməsi ilə bağlı hüquqi mexanizmləri müəyyən edir. Əsasnamə 2 fəsil və 16 maddədən ibarətdir. 1-ci fəsil 1 - 4-cü maddələr daxil olmaqla Əsasnamənin əhatə dairəsini, məqsədlərini və xidməti davranışların hüquqi tənzimlənməsini əhatə edir. II fəsil isə 4 - 16 maddələr daxil olmaqla davranış qaydalarını əhatə edir.

Düzdür, davranış qaydası dedikdə ilk növbədə insanın gözünün qarşısında müəyyən etik qaydalar canlanır. Nəzərə almaq lazımdır ki, Əsasnaməyə etik qaydalar daxil olsa da, o, yalnız etik qaydalardan ibarət deyildir. Belə ki, sənəddə etik davranış qaydaları ilə yanaşı, vəkil tərəfindən həyata keçirilən hüquqi yardımın keyfiyyətini təmin edən müddələrə də geniş yer ayrılmışdır. Həmin müddəalar vəkilin üzərinə düşən öhdəliklərin layiqincə yerinə yetirilməsini təmin edir. Buna Əsasnamədə nəzərdə tutulmuş vicdanlı davranış, peşəkarlıq və fərdi məsuliyyətin artırılması, loyallıq, ictimai etimad, insanların hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarına, şərəf və ləyaqətinə və işgüzar nüfuzuna hörmət edilməsi, hüquqi şəxslərin işgüzar nüfuzuna hörmət, qərəzsizlik, maddi və qeyri-maddi nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin əldə edilməsinə yol verilməməsi, məlumatlardan istifadə kimi davranış qaydalarını misal göstərmək olar.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində xidmətləri olan hər bir vəkilin nüfuzu onun şəxsi, mənəvi və işgüzar keyfiyyətlərindən, insanlarla ünsiyyət yaratmaq, onların inam və etibarını qazanmaq bacarığından birbaşa asılıdır. "Vəkillərin davranış qaydaları haqqında" Əsasnamə vəkilin cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmuş müəyyən meyarlara cavab verməsini, mənəvi-əxlaqi və mədəni davranış qaydalarına əməl etməsini ifadə edən müddəaları müəyyən edir. Həmçinin, həmin müddəalar vəkilin içdiyi anda sadıq qalmasını təmin edir.

Belə ki, vəkil andının mətnində qeyd edilmişdir ki, vəkil "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməyə, vəkil vəzifələrini müstəqil olaraq şərəflə və vicdanla yerinə yetirməyə, ədalətli və prinsipial olmağa, insan hüquq və azadlıqlarını mərdliklə və dönmədən müdafiə etməyə, peşə sirrini qorumağa borcludur. Düzdür, sual oluna bilər ki, andın mətni ilə Əsasnamə arasında hansı oxşarlıqlar ola bilər? Gəlin, ilk əvvəl Əsasnamənin 1.2-ci maddəsinə müraciət edək. Həmin maddədə göstərilmişdir ki, hər bir vəkil qanunun aliliyini, insan hüquqlarını, demokratik prinsipləri və yüksək davranış qaydalarını rəhbər tutaraq, bu Əsasnamənin müddəalarına əməl etməyə borcludur. Bundan başqa, Əsasnamənin 8.1-ci maddəsinə əsasən vəkillərin fəaliyyəti insanların hüquq, azadlıq və qanuni maraqlarının təmin olunmasına və müdafiəsinə xidmət etməlidir. Digər müddələrə də nəzər yetirdikdə görmək olur ki, vəkilin içdiyi anda sadıq qalması Əsasnamənin müddəalarına onun tərəfindən mükəmməl olaraq riayət edilməsi ilə birbaşa əlaqəlidir.

Əsasnamədə qeyd edildiyi kimi onun məqsədləri vəkillərin və vəkil qurumlarının nüfuzunun, vəkil qurumları və vəkillərin fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması, vətəndaşların vəkil qurumlarına və vəkillərə etimadının yüksəldilməsindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında qanunun aliliyi, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, demokratik prinsiplər kimi müddəalara geniş yer ayrılmışdır. Hər bir cəmiyyətin inkişafı qanunun aliliyinə dönmədən riayət etməkdən, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasından ibarətdir. İnsanların bir çox hüquqları ilə bərabər keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ da vardır. Vətəndaşların keyfiyyətli hüquqi yardımla təmin edilməsi biz vəkillərin üzərinə müəyyən məsuliyyət qoymuşdur. Bu vəzifənin öhdəsindən layiqincə gəlmək üçün hər bir vəkil yuxarıda qeyd edildiyi kimi davranış qaydalarına müəkkəmməl olaraq riayət etməlidir.

Əsasnamədə elə davranış qaydaları mövcuddur ki, bu davranış qaydalarına vəkillərlə yanaşı bütün vətəndaşlar tərəfindən riayət edilməlidir. Bura vəkilin vicdanlılıq nümunəsi olması, bütün şəxslərə münasibətdə nəzakətli, xeyirxah, diqqətli, səbirli olması və digərlərini göstərmək olar. Vəkil bu davranış qaydaları nəinki öz peşə borcunu yerinə yetirərkən, həmçinin, şəxsi həyatında da riayət etməlidirlər. Vəkil onun şərəfini, nüfuzunu ləkələyə biləcək hər hansı bir hərəkətə yol verməməlidir. Vicdan hər bir insana gözəl davranışı və düşüncəni deyən, sağlam mühakimə yürütməyinə kömək edən, səhvlə düzü bir-birindən ayıran mənəvi xüsusiyyətdir. Bu yerdə İngilis yazıçısı Mari Monteqyunun gözəl bir kəlamı yada düşür: "Vicdan ədalətin ən yaxşı vəkilidir".

İnsanın nəzakətli olması onun alicənablığından xəbər verir. Hər bir vəkil ünsiyyətdə olduğu insanlarla yaşından, cinsindən, tutduğu mövqeyindən asılı olmayaraq kübar davranmalı və öz nəzakətli münasibəti ilə seçilməlidirlər. Qeyd etmək olar ki, nəzakətli və səbirli olmaq vəkilin öz peşə fəaliyyətində ən böyük silahıdır. Xeyirxahlıq yaxşılıq olmaqla bərabər insanlara qarşı olan bir humanizmdir. Xeyirxah olmaq üçün insan ilk növbədə mənəvi zəngin və böyük ürək sahibi olmalıdır. Məhz bütün bu mənəvi dəyərləri özündə birləşdirməyi bacarmış şəxs xeyirxah insan sayıla bilər. İnsan heç bir təmənnə güdmədən edə biləcəyi xeyirxah əməllərdən çəkinməməlidir. Göründüyü kimi, Əsasnamənin bu və ya digər müddəaları bütün vəkillərdən qeyd edilən müsbət mənəvi xüsusiyyətlərin mövcud olmasını tələb edir. Bir sözlə, Əsasnaməyə etdiyimiz bu qısa ekskursiya nəticəsində onu demək olar ki, Əsasnamə vəkildən müstəqil olmağı, peşə sirrini qorumağı, ədalətli olmağı, vəkillik fəaliyyətinin nüfuzunu artırmağı və digər amillərlə bərabər etik davranış qaydaları çərçivəsində keyfiyyətli hüquqi yardımı həyata keçirməyi tələb edir.

Yaddan çıxarmaq olmaz ki, vəkil tərəfindən davranış qaydalarının pozulması vəkilin intizam məsuliyyətinə cəlb olunması üçün əsas ola bilər. Əsasnamənin 14-cü maddəsinə əsasən davranış qaydalarının pozulması vəkilin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün əsasdır.

Mən həmçinin, Avropa Vəkillərinin Davranış Məcəlləsinə (bundan sonra Məcəllə) toxunmaq istərdim. Həmin Məcəllə Avropa Vəkilləri Kollegiyaları Assosiasiyası tərəfindən qəbul edilmişdir. Məcəllənin məqsədi vəkillərin beynəlxalq fəaliyyətinin Avropa Birliyi çərçivəsində inteqrasiyanın inkişaf etdirilməsi, ümumi davranış qaydalarının işlənilib hazırlanmasından və.s ibarətdir. Məcəllənin 1.3-cü bəndinə əsasən davranış qaydalarının milli səviyyədə gözdən keçirilməsi zamanı bu qaydaların nəzərə alınması, beləliklə də, peşə qaydalarının inkişaf edən miqyasda tətbiq olunması arzu edilir. Yəni, bu müddəadan da görsənir ki, Məcəllə Avropada fəaliyyət göstərən vəkil qurumları tərəfindən ümumi davranış qaydalarının işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Lakin ümumi davranış qaydalarının hazırlanması sadə bir iş deyildir. Bunun üçün üçün digər ölkələrin vəkil qurumları ilə geniş müzakirələrə ehtiyac vardır. Qeyd edilən Məcəllə ilə "Vəkillərin Davranış qaydaları haqqında" Əsasnamə arasında müəyyən oxşar və fərqli cəhətlər vardır. Oxşar cəhətlər ondan ibarətdir ki, hər iki aktda vəkilin cəmiyyətdə rolu yüksək qiymətləndirilməklə onun üzərinə bir çox vəzifələr qoyulur. Bu vəzifəyə ilk növbədə peşə borcunun vicdanla yerinə yetirilməsi, müdafiənin bütünlüklə həyata keçirilməsi, müstəqillik, etimad, əxlaq, peşə sirri, vəkilliklə bir araya sığmayan fəaliyyətə yol verilməməsi və müştərilərin mənafeyi daxildir.

Məcəllənin 1-ci bəndində göstərilmişdir ki, hər bir hüquqi cəmiyyətdə vəkil mühüm bir rola malikdir. Onun vəzifəsi öz peşə borcunu qanun çərçivəsində vicdanla yerinə yetirməklə məhdudlaşmır. Vəkil hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi etibar edilmiş şəxsin maraqlarını bütünlüklə qorunması məqsədilə hərəkət etməli, təmsil etdiyi şəxsi məhkəmədə müdafiə etməklə kifayətlənməməli və ona lazım olan məsləhətləri verməklə hüquqi yardımını həyata keçirməlidir.

Məcəllədə qeyd edilmişdir ki, vəkilin üzərinə götürdüyü vəzifələrin müxtəlif olması səbəbi ilə istənilən təzyiqdən, xüsusilə öz mənfəətləri və kənar amillərdən ibarət olan təzyiqlərdən təmizlənmiş tam müstəqilliyə sahib olmalıdır. Vəkillə müştəri arasında etimad o halda yarana bilər ki, vəkilin səmimiyyətinə, dürüstlüyünə və vicdanlılığına heç bir şübhə olmasın. Həmçinin, vəkilin peşə sirrini qoruması vəkilin həm haqqı, həm də başlıca və əsas vəzifəsi olması **və sirr olmadığı yerdə etimadında ola bilmədiyi** öz əksini tapmışdır. **Bundan başqa Məcəlləyə əsasən ədalət mühakiməsinin bir iştirakçısı kimi vəkil peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq onun müstəqilliyinin təmin olunması ilə bağlı vəkilin bəzi fəaliyyət növləri ilə məşğul olmasının bir araya sığmayan fəaliyyət kimi qəbul edilir.** Vəkil qanuni və peşə qaydalarına uyğun olmaqla müvəkkilinin mənfəətinin öz şəxsi mənfəətləri, digər həmkarlarının mənfəətləri və ya ümumi olaraq vəkil peşəsinin mənfəətlərindən ən yaxşı şəkildə müdafiə etmək məcburiyyətindədir.

Məcəllə və Əsasnamə arasında müəyyən oxşar və fərqli cəhətlər olsa da, demək olar ki, hər iki akt ümumi olaraq aşağıdakıları təmin edir.

Qanun aliliyinə hörmət;

Müvəkkilə sədaqət;

Vəkillərin müstəqilliyinin təmin edilməsi;

Peşə sirrinin qorunması;

Vəkillərin arasında ixtilafların qarşısının alınması;

Bütün şəxslərə qarşı mədəni davranış;

Həyata keçirilən hüquqi yardımın keyfiyyətinin təmin edilməsi;

Vəkil peşə borcunu yerinə yetirərkən tam müstəqil olmalıdır. Onun müstəqilliyi həm iqtisadi, həm siyasi cəhətdən təmin olunmalıdır. Cəmiyyətdə nüfuzə malik olmaq istəyən vəkil öz müvəkillindən asılı olmayaraq müstəqilliyini qorunmalıdır. Göstərilən hüquqi yardımın keyfiyyətini təmin etmək onun müstəqilliyi ilə sıx əlaqədardır. Yəni müstəqillik olmayan yerdə keyfiyyətli hüquqi yardımdan söhbət belə gedə bilməz.

Ən vacib amillərdən biri peşə sirrinin qorunmasıdır. SIRR olmadığı yerdə hər hansı bir etimaddan söhbət belə gedə bilməz. Vəkil tərəfindən peşə sirrinin qorunması onun vəzifəsi olduğu halda bu sirrin qorunması müvəkkilin haqqıdır. Vəkil peşə fəaliyyəti ilə əlaqədar ona məlum olan məlumatları sIRR kimi qorunmalı və bundan digər məqsədlər üçün istifadə etməməlidir.

Manafeləri arasında ziddiyyətləri olan iki ayrı şəxslərə vəkil hüquqi yardım həyata keçirə bilməz. Ayrı-ayrı şəxslərə hüquqi yardım göstərən vəkil sonradan onların mənafeləri arasında ziddiyyət olduğu müəyyən olunarsa, bu zaman vəkil həmin şəxslərdən heç birinə hüquqi yardım göstərməməlidir. Yəni, vəkil peşə fəaliyyəti ilə əlaqədar hər ikisi barəsində kifayət qədər məlumatlı olduğu halda bundan digərinə qarşı istifadə edilməsi nəinki vəkilin müstəqilliyinə kölgə salır, bu, həm də vəkillik fəaliyyətinə tamamilə ziddir. Yaxşı olar ki, bunun səbəbi bütün tərəflərə vəkil tərəfindən izah olunsun. Əks halda, bu, vəkilin cəmiyyət arasında nüfuzuna da mənfə təsir göstərmiş olar.

Vəkilin peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsində əsas amillərdən biri də müvəkkilə sədaqətli olmasıdır. Vəkilin sədaqəti heç kim tərəfindən şübhə doğurmamalı və daha doğrusu bu, hər hansı bir şübhədən üstün olmalıdır. Hüquqi yardım alan şəxs öz doğmalarına açdı bildiyi və yaxud açdı bilmədiyi sirri vəkillə bölüşməsi bu sədaqətdən xəbər verir.

Bundan başqa qeyd etmək istərdim ki, Əsasnamə ilə Məcəllə arasında bir çox fərqli müddəalar mövcuddur. Bura şəxsi reklama, vəkillə müvəkkil arasında bağlanmış müqaviləyə, bir üzv dövlətin vəkilinin digər üzv dövlətin məhkəməsində və orqan qarşısında iştirak etməsinə, sübutların məhkəməyə təqdim edilməsinə, vəkili müştəri ilə tanış edən şəxslə münasibətlərinə dair, digər vəkillər kollegiyasının qaydalarına hörmət edilməsinə, peşə məsuliyyətinin sığorta edilməsinə dair müddəalar daxildir.

Qeyd edilən prinsiplərdən biri vəkil tərəfindən şəxsi reklamın həyata keçirilməsinin qadağan olunmasıdır. Məcəllənin 2.6-cı maddəsində qeyd edilmişdir ki, vəkil qadağan olunmuş yerdə özü

və başqaları vasitəsilə heç bir şəxsi reklamı həyata keçirə bilməz və yalnız üzvü olduğu birliyin davranışlarının mümkün bildiyi ölçü həddində şəxsi reklam verə bilər və ya verdirə bilər. Göründüyü kimi vəkil tərəfindən reklamın həyata keçirilməsi birbaşa qadağan edilməmiş və bunun tənzimlənməsi vəkillər kollegiyalarının öhdəsinə buraxılmışdır. Yəni vəkil qurumları bu qaydaları özləri müəyyən etməlidirlər. Bəzən bizdə də vəkil tərəfindən şəxsi reklamın həyata keçirilməsi birmənalı qarşılanmır. Bəzi həmkarlar bunu normal qarşılasa da, əksəriyyət buna mənfi münasibət bəsləyir. Düzdür, Əsasnamədə bunu tənzimləyən normalar mövcud olmasa da, ilk növbədə vəkil üçün şəxsi reklamın qadağası daha çox mənəvi bir qadağa olmalıdır.

Belə ki, reklam əsasən kommersiya nöqtəyi nəzərdən geniş istifadə olunur. Bir qayda olaraq reklam insanların hər hansı bir məhsulu almasına, xidmətdən istifadəsinə təsir etməkdə istifadə olunan məlumatlandırma vasitəsidir. Sosial reklamlar istisna olmaqla, reklam əsasən kommersiya xarakteri daşdığından vəkillər reklamdan çəkinməlidirlər. Vəkillər tərəfindən reklamın həyata keçirilməsi onun nüfuzuna mənfi təsir göstərmiş olar. Qeyd etmək olar ki, bu, vəkil tərəfindən reklamın süni olaraq həyata keçirilməsinə aiddir və onun peşə fəaliyyətinin aktiv həyata keçirilməsinə mane olmamalıdır. Hüquqi yardıma ehtiyacı olan şəxslərin vəkili onları peşəkarlığına və digər keyfiyyətlərinə görə seçməlidir. Yəni, vəkil özü müştəri axtarışına çıxmamalıdır. Digər yollarla, yəni kütləvi informasiya vasitələrində populist çıxışlar etməklə, iş yerini, ünvanını, telefon nömrəsini elan etməklə hüquqi yardımın təklif olunması vəkilin nüfuzuna mənfi təsir göstərir. Həmçinin, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində xidmətləri olan vəkil məhkəmədə və digər hər hansı bir auditoriyada çıxış edərkən bunu reklam üzərində qurmamalı, öz peşə borcunu reklam olunmadan layiqincə həyata keçirməlidir. Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi Casado Cocav Spainor işi üzrə 24.02.1994-cü il tarixli qərarında göstərmişdir ki, reklam təklif olunan məhsullar və xidmətlər haqqında məlumatlardan ibarətdir. Buna baxmayaraq, bəzi hallarda bu, xüsusilə qeyri-sağlam reklam rəqabətinin qarşısının alınması məqsədilə məhdudlaşdırıla bilər. Bu şərtlər daxilində obyektiv və həqiqi reklamda digər insanların hüquqlarına hörmət məqsədilə xüsusi şəkildə müəyyən olunmuş fəaliyyət növlərinə, peşə fəaliyyətlərinə məhdudlaşdırma qoyula bilər.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının əksər ştatlarında vəkillər tərəfindən reklamın tövsiyyə edilməməsinə dair normalar mövcuddur. İnternet saytlarında bu yaxınlarda maraqlı bir məlumatla tanış oldum. Amerikada fəaliyyət göstərən vəkillərdən biri kibrit qutusunun üzərində telefon nömrəsi göstərilməklə aşağıdakı məzmununda reklam yerləşdirmişdir. "Əgər sizin yardıma ehtiyacınız varsa, bu, artıq sizdə var". Belə bir məzmununda reklamın kibrit qutusu üzərində yerləşdirilməsi vəkilin intizam məsuliyyətinə cəlb olunmasına səbəb olmuşdur.

Qonşu Rusiyada vəkil tərəfindən reklamın həyata keçirilməsi Vəkillərin Peşə Etikasına Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Belə ki, Rusiya Federasiyası Vəkillərin Federal Palatası tərəfindən qəbul olunmuş Vəkillərin Peşə Etikasına Məcəlləsinin 17-ci maddəsində vəkil və onun təhsili barədə məlumatlar aşağıda göstərilən məlumatlar istisna olmaqla verilməlidir.

- Vəkilin qiymətləndirilməsi, xarakteristikası

- vəkilin işi ilə əlaqədar digər şəxslərin fikirləri

- digər vəkillərlə müqayisə edilməsi və digər vəkillərin tənqidi

- etimad göstərən şəxsləri çaşıdırma bilən və onlara əsassız ümid verə bilən müraciətləri və eyhamları Həmçinin, həmin maddədə qeyd edilmişdir ki, vəkilin xəbəri olmadan fəaliyyəti barədə bu tələblərə cavab verməyən məlumat yayıldıqda, o bu barədə şuraya məlumat verməlidir.

Qardaş Türkiyə Respublikasında da vəkillərin reklamı qanunla və vəkillərin reklamı haqqında qaydalarla tənzimlənir. Belə ki, Türkiyə Respublikasının "Vəkillik fəaliyyət haqqında" qanununun 55-ci maddəsinə görə vəkillərin iş əldə etmək üçün reklam sayıla bilən hər hansı bir təşəbbüsdə və hərəkətdə olmaları qadağandır. **Vəkil yalnız öz ünvanını göstərərək digər reklama yol verə bilməz.** Həmçinin, vəkil tərəfindən iş əldə etmək üçün reklamın həyata keçirilməsinin qarşısının alınması məqsədilə vəkillərin reklam qadağasına dair qaydalar qəbul edilmişdir.

Fərqli müddəalardan biri olan müqavilənin bağlanması qaydası və ümumi şərtləri Əsasnamədə əksini tapmasa da, bu, "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti" haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

ilə tənzimlənir. Avropa Vəkillərinin Davranış qaydaları haqqında Məcəllənin 3.3-cü maddəsində qeyd edilmişdir ki, müqavilə vəkillə müvəkkil arasında müvəkkili maraqlandıran bir işin başa çatmasından əvvəl bağlanır. Bu müqavilə ilə müvəkkil iddia nəticəsinin bir hissəsini vəkilə ödəməyi öhdəsinə götürür. Bu, pul, bir mal və ya qiymətli əşya ola bilər. Məcəllənin 3.4-cü maddəsinə əsasən vəkil xərcinin tələb olunmasıyla bağlı müvəkkilinə məlumat verməli və məbləğ əqlabatən məbləğə uyğun olmalıdır. Göründüyü kimi, Əsasnamədə buna dair heç bir müddəa mövcud deyildir və vəkilin göstərdiyi hüquqi yardıma görə ödənişin natura şəklində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmamışdır. Belə hesab edirəm ki, müqavilənin bağlanması qaydası qanunda nəzərdə tutulduğundan həmin müddəanın Əsasnamə ilə tənzimlənməsinə ehtiyac da yoxdur. Belə ki, "Vəkil və vəkillik fəaliyyəti" haqqında qanunun 19-cu maddəsinə əsasən vəkil tərəfindən göstərilən hüquqi yardımın haqqının ödənilməsi vəkillik fəaliyyətinin fərdi qaydada və ya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun vəkil (vəkillər) tərəfindən yaradılmış vəkil qurumlarının tərkibində həyata keçirilməsi nəzərə alınmaqla, tərəflər arasında bağlanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir. Həmçinin, həmin maddənin tələblərinə əsasən, vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün yaradılmış qurumun əməkdaşı olan vəkilin və ya fərdi qaydada fəaliyyət göstərən vəkilin qonorarının məbləği vəkilin yardımından istifadə edən şəxs və onu vəkil yardımını ilə təmin edən qurum və ya fərdi qaydada fəaliyyət göstərən vəkil arasında bağlanmış, göstərilən yardımın və qonorarın məbləğini və şərtlərini əks etdirən müqavilə əsasında ödənilməlidir. Vəkilin bağladığı müqaviləyə görə aldığı qonorarın pulla yanaşı mal və ya qiymətli əşya ilə ödənilməsi onun peşə fəaliyyəti ilə uyğunsuzluq təşkil edir. Bu daha çox vəkilin peşə fəaliyyətini sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yanaşı edir.

Digər bir fərq, məcəllədə vəkillik fəaliyyəti ilə bir araya sığmayan işlərin əksini tapmasıdır. Məcəllənin 2.5.1-ci bəndinə əsasən, vəkil fəaliyyəti zamanı ona lazım olan müstəqilliyini təmin etmək və ədalət mexanizminin fəaliyyətinə, vəzifəsinə uyğun bir şəkildə iştirak etmək üçün bəzi peşə və ya vəzifələrin icrası vəkil peşəsiylə uyğunlaşmır. Öz fəaliyyətini başqa bir üzv dövlətin məhkəmələri və ya rəsmi orqanlarında davam etdirən vəkil həmin üzv dövlətdəki peşəsinə uyğun gəlməyən işləri tənzimləyən qaydalara riayət etməlidir. Öz dövləti xaricində hər üzv dövlətdə yerləşən vəkil peşə xaricində kommersiya və ya digər başqa fəaliyyətlə məşğul olmaq istədiyi təqdirdə yerləşdiyi üzv dövlətin vəkilləri üçün tətbiq olunan qaydalara da riayət etməlidir. Lakin burada konkret olaraq hansı fəaliyyət növlərinin vəkillik fəaliyyəti ilə bir araya sığmayan fəaliyyət hesab edilməsi göstərilməmişdir.

Məcəllə ilə Əsasnamə arasında fəqli cəhətin biri də Məcəllədə peşə məsuliyyətinin sığortasıdır. Məcəllənin 3.9-cü maddəsində peşə məsuliyyətinin sığortalanmasını əhatə edir. Həmin maddəyə əsasən vəkilin peşə fəaliyyəti ilə əlaqədar qarşıya çıxan risk xüsusiyyətləri və ölçülərinə müənasib surətdə nəzərə alınmaqla sığortalanmalıdır. Sığortaya dair maraqlı müddəalardan biri 3.9.2.4-cü maddədə nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd edilən maddəyə əsasən, sığortalana bilməyən vəkil bu sığortanın yoxluğu səbəbi ilə zərər vermə riski altına düşən müvəkillərini məlumatlandırmaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidir. Sığortaya dair müddəalara Əsasnamədə rast gəlinməsə də, bu, "Vəkillər və vəkillik" haqqında qanunu ilə tənzimlənir. Həmin qanunun 16-cı maddəsində vəkilin peşə məsuliyyətinin sığortası bir vəzifə kimi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, vəkilin qanun pozuntusuna yol verməsi nəticəsində müdafiə edilən və yaxud təmsil edilən şəxsin əmlakına bilavasitə zərər dəyərsə, buna vəkil maddi məsuliyyət daşıyır. Müdafiə edilən və ya təmsil edilən şəxslər qarşısındakı məsuliyyətinə zəmanət vermək məqsədi ilə vəkillərin sığorta bank hesabı yaradılır. Hər bir vəkil hər ay həmin hesaba aylıq gəlirinin 2 faizini keçirir. Hər hansı vəkil tərəfindən vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün onun vəsaiti kifayət etmədikdə, məhkəmə qərarına əsasən vəkillərin sığorta bank hesabı vəsaitindən istifadə edilir. Belə hallarda Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada sığorta bank hesabından ödənilmiş vəsaiti ziyan vurmuş vəkildən tələb etməlidir. Fərqli müddəalardan biri ondan ibarətdir ki, bir üzv dövlətin məhkəmə qarşısına çıxan və ya bu orqan qarşısında bir iddiada iştirak edən vəkilin həmin üzv dövlətin peşə qaydalarına riayət

etməsidir. Məcəllənin 4.1-ci maddəsinə əsasən bir üzv dövlətin məhkəmə orqanının qarşısına çıxan və ya bir orqan qarşısında bir iddiada iştirak edən vəkil həmin üzv dövlətin peşə qaydalarına riayət etməlidir. Buna oxşar müddəalardan biri də 2.4-cü bəndində öz əksini tapmışdır. Həmin bəndə əsasən bir üzv dövlətin vəkili hüquqi fəaliyyət göstərəcəyi dövlətin vəkillər kollegiyasının peşə qaydalarına riayət etmək məcburiyyətində qala bilər.

Bundan başqa, fərqli müddələrdən biri prosesual qanunvericiliyə xas olan müddələrin Məcəllədə yer almasıdır. Bildiyimiz kimi sübutların məhkəməyə təqdim olunması prosesual məcəllələrlə tənzimlənir. Lakin yerli qanunvericilikdən fərqli olaraq Məcəllədə buna dair müddələrə yer verilmişdir. Məcəllənin 4.2-ci maddəsinə əsasən, vəkil məhkəmə proseslərində hər zaman şəxsi prinsiplərə riayət etməlidir. Əvvəlcədən qarşı tərəfin vəkili xəbərdar etmədən bir iddia predmetiylə bağlı olaraq hakimlə təmas qura bilməz. Müvafiq bir zamanda qarşı tərəfin vəkilinə təqdim etmədən heç bir sənədi, qeydi və ya digər sənədi hakimə təqdim edə bilməz.

Həmçinin, fərqli müddələrdən biri Məcəllədə vəkili müştəri ilə tanış edən şəxslərin hər hansı bir komissiyon haqq və mükafat almasının qadağan olunmasıdır. Məcəllənin 5.4.1-ci maddəsinə qeyd edilmişdir ki, vəkil bir həmkarı və ya üçüncü şəxs vasitəsilə əlaqə saxladığı bir müvəkkili tövsiyələrlə istiqamətləndirilməsinin əvəzi olaraq bir məvacib, komissiyon və ya digər maddi qarşılıq tələb edə bilməz və qəbul edə bilməz. Bununla bağlı Əsasnamədə heç bir müddə mövcud olmasa da, buna dair oxşar müddə qanunda öz əksini tapmışdır. "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti" haqqında Qanunun 7-ci maddəsinə əsasən məhkəmə, istintaq, təhqiqat və digər dövlət orqanlarının işçilərinin vəkil ilə hüquqi yardım göstərilən şəxs arasında hüquqi yardım göstərməklə əlaqədar vasitəçiliyinə yol verilmir. Qanun, ümumiyyətlə, həmin bənddə sadalanan şəxslərin vasitəçilik etməsini qadağan etsə də, Məcəllədə belə bir qadağa nəzərdə tutulmamış, yalnız tutduğu mövqeyindən asılı olmayaraq vasitəçiliyə görə hər hansı bir haqqın alınması qadağan edilmişdir. Yəni, belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, vasitəçilik etmək olar, lakin buna görə haqq almaq olmaz.

Yuxarıda sadalanan müddələrlə yanaşı Məcəllədə kifayət qədər maraqlı olan digər müddələr də öz əksini tapmışdır. Bu sıraya hakimə hörmət, əsassız və yanlış məlumatlar, peşə həmrəyliyi, vəkillər və müxtəlif dövlətlər arasında konflikt, vəkillərarası informasiya mübadiləsi, qarşı tərəflə əlaqə, vəkilin dəyişdirilməsi, maddi məsuliyyət, gənc vəkillərin yetişdirilməsi, üzv dövlətin vəkilləri arasında ixtilafərlə dair müddələri də daxil etmək olar. Belə hesab edirəm ki, Avropa Vəkillərinin Davranış Məcəlləsinin vəkil həmkarlarını tərəfindən geniş müzakirəsinə ehtiyacı vardır. Həmin müzakirələr nəticəsində gələcəkdə məqsədamüvafiq olan müddələrin "Vəkillərin davranış qaydaları haqqında" Əsasnaməyə əlavə edilməsi müsbət addım olardı.

İnanıram ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vəkillər Əsasnamənin tələblərini dönmədən yerinə yetirməklə sivil dünyanın bir parçası olan vətənimiz Azərbaycanda vəkilliyin daha da inkişafına xidmət göstərəcəklər.

Fariz Məmmədov

Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri, Vəkillər Kollegiyasının üzvü

İNSTITUSIONALLAŞMIŞ BEYNƏLXALQ VƏKİLLİYƏ QISA EKSKURS

Artıq vəkillik fəaliyyəti ölkəmizdə beynəlxalq aləmlə sıx inteqrasiya olunmuş peşə sahəsinə çevrilmişdir. Günümüzdə vəkillik fəaliyyətinin beynəlmilləşməsinin səbəbi beynəlxalq kommersiya münasibətlərinin inkişaf etməsi, dünyada korporativ münasibətlərin unifikasiya olunmasıdır. Beynəlxalq münasibətlərin özü isə özlüyündə onun koordinasiya olunmasını tələb edir. Həmin koordinasiya təkcə beynəlxalq sənədlərlə deyil, həmçinin həmin sənədlər əsasında formalaşdırılmış universal institutlar əsasında həyata keçirilir.

Bu mənada vəkillik sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təmin edilməsi məqsədi ilə dünyada fəaliyyət göstərən bir sıra təşkilatlar mövcuddur. Bura ümumdünya səviyyəsində Vəkillərin Beynəlxalq Birliyi, Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyası, Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası, regional səviyyədə isə Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası və bir sıra digər təşkilatları aid etmək olar.

1. Bu təşkilatlardan belə desək, ən nüfuzlusu və qocamanlarından biri Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyasıdır (İBA). Təşkilat II Dünya Müharibəsindən sonra - 1947-ci ildə təsis olunmuşdur. Assosiasiya təkcə müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən vəkillər kollegiyalarının birliyi olmamaqla, həmçinin hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən cəmiyyətləri, qeyri-hökumət təşkilatlarını, habelə fərdi vəkilləri birləşdirir. Bu günə olan statistikaya əsasən, Təşkilat özündə 200 vəkil qurumlarını və 50000 fərdi vəkili cəmləşdirir. Təşkilatın baş ofisi Londonda, regional ofisləri isə Seul (Koreya) və San Paulu (Braziliya) şəhərlərində yerləşir.

Əslində Təşkilatın tarixi də özlüyündə çox maraqlıdır. 1947-ci ilin 17 fevralında Nyu-Yorkda 34 ölkənin vəkillər kollegiyaları Beynəlxalq Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyasını təsis edirlər. 1970-ci ilə kimi Təşkilata yalnız hüquqi şəxslər olan vəkillər kollegiyaları üzv ola bilərdilər. Lakin həmin tarixdən sonra oraya üzvlük fərdlərə - vəkil və hüquqşünaslara da açıq elan olundu. Təşkilatın nizamnaməsinə əsasən, onun üzvlərinin peşə baxımından yalnız vəkil olmaları zəruri şərt deyildir. Onun üzvləri sırasına məhkəmə hakimiyyətinin nümayəndələri, dövlət orqanlarında işləyən hüquqşünaslar, hüquq məsləhətçiləri, hüquqşünas alimlər və tələbə hüquqşünaslar da daxildir. Bundan başqa, Təşkilat 1947-ci ildən etibarən BMT-nin Baş Assambleyasında xüsusi məşvərətçi statusa malikdir. 2012-ci ildə Təşkilat İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) ilə anlaşma memorandumu imzalamışdır. Habelə, Assosiasiya BMT-nin Narkotiklərlə və Cinayətkarlıqla Mübarizə Ofisi üzrə Hüquqşünasların Anti-korrupsiya Təşəbbüsünün iştirakçısıdır. Qeyd olunan sahədə bir sıra mühüm sənədlərin hazırlanmasında Təşkilatın təcrübəli ekspertlərinin rolu böyük olmuşdur.

Təşkilati quruluşu baxımından İBA-nın tərkibinə iki şöbə daxildir. Bunlardan biri Vəkillik Peşəsi Şöbəsi (LPD), digəri isə İctimai və Peşə Maraqları Şöbəsi (PPİD) adlanır. Hər iki şöbəyə komitələr və hüququn müxtəlif sahələrinə aid forumlar daxildir. Bu qurumlar beynəlxalq vəkillik fəaliyyətinə dair dövrü nəşrlər dərc edirlər.

PPİD-nin tərkibində isə Kollegiyaların Məsələləri üzrə Komissiya (BİC) və İnsan Hüquqları İnstitutu (İBAHRİ) fəaliyyət göstərir. 2004-cü ildə yaradılan BİC-də dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan vəkillər kollegiyaları və hüquq cəmiyyətləri təmsil olunurlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, İnsan Hüquqları İnstitutu (İBAHRİ) öz növbəsində 1995-ci ildə Nelson Mandelanın fəxri prezidentliyi ilə təsis olunmuşdur. İnstitutun yaradılmasında məqsəd qanunun aliliyi gözlənilməklə insan hüquqlarının təbliği, müdafiəsi və gücləndirilməsindən ibarətdir. İnstitut, həmçinin dünya sakinlərinin işlərinə müstəqil məhkəmələr tərəfindən baxılmalı olduğu, habelə vəkilliyin müstəqilliyinə heç bir müdaxilə olmadan həyata keçirilməli olduğu qənaətindədir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi və qanunun aliliyinin təsviqi məqsədilə İnstitut layihələr icra edir, beynəlxalq mənada, ümumən, hüquq ictimaiyyəti üçün maraq kəsb edən fəaliyyəti təbliğ edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Təşkilatın gördüyü işlər təkcə müxtəlif layihələrin icrası ilə yekunlaşmır. O, həm də hüquqyaratma fəaliyyəti ilə də məşğuldur. Belə ki, İBA tərəfindən bir sıra nümunəvi normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Bu sənədlərin beynəlxalq vəkillik praktikasındakı rolu danılmazdır. Məsələn, İBA-nın 1999-cu ildə qəbul etdiyi və 2010-cu ildə yenilədiyi "Beynəlxalq arbitrajda sübutların əldə olunması" adlı sənədi beynəlxalq kommersiya mübahisələri zamanı proses tərəfləri tərəfindən əsasən istifadə olunan normativ akt kimi qiymətləndirmək olar. Bundan başqa, İBA-nın "Beynəlxalq arbitrajda maraqların toqquşması", "Mübahisələrin beynəlxalq arbitraj məhkəmələrinə verilməsinə dair müqavilə şərtlərinin hazırlanması" adlı nümunəvi aktlarını və "Vəkillərin davranış qaydaları" nı əhəmiyyətli sənədlər kimi qeyd etmək olar.

2. Digər, beynəlxalq əhəmiyyəti baxımından özünəməxsus yeri olan təşkilat Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyasıdır (İCJ). Komissiya statusu baxımından qeyri-dövlət hüquq müdafiə təşkilatıdır. Onun tərkibi daimi fəaliyyət göstərən 60 tanınmış hüquqşünasdan, həmçinin Avstraliya, Kanada və Cənubi Afrikanın məhkəmə hakimiyyətlərinin yüksək vəzifəli şəxslərindən ibarətdir. Komissiyanın 80-dən çox ölkədə bölmə və filialları mövcuddur. Təşkilatın fəaliyyət istiqaməti nəzərə alınarsa, onun tərkibi əsasən hüquqşünas, hakimlər, hüquqşünas alimlər və tələbə hüquqşünaslardan ibarətdir.

Komissiyanın katibliyi İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşməklə müxtəlif ölkələrdən olan və müxtəlif hüquq sistemlərini təmsil edən hüquqşünaslardan təşkil olunmuşdur. Katibliyin, ümumən, Komissiyanın işi insan hüquqlarının müdafiəsi və qanunun aliliyinin təmin edilməsi zamanı vəkillərin və hakimlərin hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. 2008-2010-cu illər arasında Komissiyaya rəhbərliyi BMT-nin İnsan hüquqları üzrə sabiq Ali Komissarı və İrlandiyanın Prezidenti xanım Meri Robinson etmişdir. 2011-ci ilin yanvarından isə Komissiyanın prezidenti Pedro Nikken seçilmişdir.

Berlinin bölünməsi ilə Şərqlə Qərb arasında ideoloji mübarizənin nəticəsi olaraq ortaya çıxmış Komissiya qərbi almaniyalı hüquqşünas, Azad Alman Hüquqşünasları Assosiasiyasının prezidenti Valter Linsin xatirəsinə təsis olunmuşdur. O, digər tanınmış hüquqşünas Teo Fridlender ilə birgə Almaniyanın SSRİ tərəfindən istila olunmuş ərazilərində kobud insan hüquqlarının pozuntusu faktlarının aşkar edilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərirdi. Lins 1952-ci ilin 8 iyulunda Almaniya Demokratik Respublikasının milli təhlükəsizlik orqanları tərəfindən qaçırılaraq Moskvaya – DTK-ya təhvil verilir. Bir ildən sonra Berlinin 20000-lik sakininin peticiyasına və Almaniya Federativ Respublikasının kansleri Konrad Adenauerin müraciətlərinə baxmayaraq Lins casusluq ittihamı əsasında ölüm hökmünə məhkum olunur. Məhz bu hadisə bir qrup vəkilin qanunun aliliyi əsasında insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan təşkilat yaratmalarına rəvac verdi və artıq 1952-ci ildə Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyasının təsis yığıncağı çağırıldı.

İlk vaxtlar Komissiyanın fəaliyyəti Azad Hüquqşünasların Amerika Fondu vasitəsi ilə ABŞ-nin Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi (MKİ) tərəfindən maliyyələşdirilirdi, halbuki, bu barədə Komissiyanın çox az üzvünün məlumatı var idi. Komissiyanın ABŞ tərəfindən olan təsisçiləri Allen Dalles və Con Makkloy bu Təşkilatı Sovet İttifaqı tərəfindən idarə olunan Demokratik Hüquqşünasların Beynəlxalq Assosiasiyasına rəqib olaraq görürdülər. Komissiyanın MKİ tərəfindən maliyyələşdirilməsi faktı 1967-ci ildə ictimailəşməyə başladı. Lakin bundan sonra Komissiyada Şon Makbrayd tərəfindən islahatlar aparılmağa başlanılır və maliyyələşmə məsələləri Ford Fonduna həvalə olunur. Məhz bundan sonra Təşkilat yaşamını davam etdirərək öz sıralarına insan hüquqları və vəkil peşəsinin təbliği ilə məşğul olan digər beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarını daxil etməyə başlayır.

1959-cu ildə Komissiya tərəfindən Hindistanın Dehli şəhərində "Azad cəmiyyətdə qanunun aliliyi" nə həsr olunmuş konfrans təşkil olunur ki, onun nəticəsində hüquqşünaslar tərəfindən "Dehli bəyannaməsi" qəbul olunur. Bundan başqa, 1978-ci ildə Komissiyanın nəzdində yaradılmış Hakimlərin və Vəkillərin Müstəqilliyi Məsələləri üzrə Mərkəz "Məhkəmə oranlarının müstəqilliyinə dair əsas prinsiplər", "Vəkillərin rolu haqqında BMT-nin əsas prinsipləri" adlı mühüm sənədlərin hazırlanmasında xüsusi rol oynamışdır.

1990-cı illərdə Komissiya bir sıra beynəlxalq sənədlərin qəbulunun təşəbbüsçüsü kimi çıxış etmişdir. Onlar arasında "Quldurluğa qarşı mübarizə üzrə BMT-nin bəyannaməsi", Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması haqqında İnsan hüquqlarına dair Ümumdünya Konfransının Fəaliyyət Proqramını qeyd etmək olar. Bu Fəaliyyət proqramı 1992-ci ildə BMT-nin egidası altında Komissiya tərəfindən təşkil olunmuş beynəlxalq konfransın keçirilməsinə vəsələ olmuşdur ki, orada "cəzasızlığın birdəfəlik aradan qaldırılması üçün beynəlxalq cinayət tribunalının yaradılması"nın zəruriliyi vurğulanmışdır.

2004-cü ildə Berlində keçirilmiş konfransda "Terrorizmlə mübarizədə insan hüquqlarının və qanunun aliliyinin təmin edilməsinə dair Berlin bəyannaməsi" qəbul olunmuşdur ki, bunu da Komissiyanın əməli fəaliyyətinin nəticəsi kimi xarakterizə etmək olar.

3. Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası (CCBE): Avropa İttifaqı ərazisində vəkillik sahəsində fəaliyyət göstərən başlıca institusional qurum CCBE-dir. Burada "institusional" sözü təsadüfi işlədilməmişdir. Digər regional təşkilatlardan fərqli olaraq CCBE sırf vəkillik institutunun inkişaf etdirilməsi məsələləri ilə birbaşa şəkildə məşğuldur.

1957-ci ildə imzalanmış və hamımızın yaxşı tanıdığımız Roma Sazişindən sonra Aİ-nin əsası qoyulmuş oldu və bu Sazişin icrasından yaranan problemlərin həlli üçün hüquqşünaslara ehtiyac böyük idi. Ehtimallara görə, hər şey 1960-cı ildə İsveçrəyə aid gəmidə baş vermişdir. Gəmi Bazel limanından çıxaraq Reyn çayı ilə Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyasının növbəti toplantısının keçirildiyi yerə üz tutmuşdu. Məhz bu gəmidə CCBE-nin ilk rəhbəri olacaq Andre de Blats ilə Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyasının o vaxtkı prezidenti, isveçrəli vəkil Hans Peter Şmitin razılıqları əsasında CCBE-nin formalaşdırılmasının ilkin layihəsi cücərməyə başladı. 1960-cı ilin 3 dekabrında Avropanın tanınmış vəkillərinin iştirakı ilə Brüsseldə ilk görüş keçirildi. Görüşün məqsədi o zamankı Avropa Konvensiyasının 55-ci maddəsi ilə bağlı idi. Maddəyə əsasən, vəkillik fəaliyyəti haradasa dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin icrası ilə əlaqədar olduğundan onun Aİ çərçivəsində ittifaqlarının, birlik və assosiasiyalarının yaradılması qadağan idi. Əslinə qalsa, avropalı vəkillər Aİ-nin yaradılması ilə onların sərbəstliyinə təhlükənin olacağından qorxduqları üçün birləşmək qərarına gəlmişdilər. Lakin bu görüşdə Fransa və Belçika tərəfinin qurumun gələcəyinə ümidlə baxmamaları onun aqibətini şübhə altında saxlayırdı. Həmin görüşdə ortaq məxrəcə gəlinmədiyindən növbəti görüş 1961-ci ilin martında Roma şəhərində keçirildi. Bu görüşdə qurum ilk dəfə olaraq öz adını aldı: Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyasının nəzdində Avropa İqtisadi Birliyinə (AİB) Daxil Olan Altı Ölkənin Vəkillər Kollegiyalarının və Milli Assosiasiyalarının Məşvərətçi Komitəsi. Sonradan bu ad sadələşdirilərək Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası (CCBE) formasını aldı.

1966-cı ildə CCBE muxtar olmağa başladı və özünün məqsədini AİB-də vəkillik peşəsinə təsir edəcək məsələlərin araşdırılması və bu ölkələrdə mövcud olan aidiyyəti problemlərin həllinə dəstək verilməsi ilə region ölkələrinin vəkillik praktikalarının uzlaşdırılmasında görürdü.

CCBE-nin taleyində əhəmiyyətli dəyişiklik 1977-ci ilə təsadüf edir. Həmin ildə CCBE-yə üzv olan vəkillərin vahid vəsiqə nümunələri təsdiq olunmuşdu. Bu vəsiqə vasitəsilə vəkillər istənilən üzv ölkənin ərazisində vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərdilər. Bu hadisə mətbuatda geniş işıqlandırıldığından iki il ərzində vəsiqə almaq üçün müraciət edən vəkillərin sayı 700-ü ötmüş oldu.

Sonrakı hadisələr vəkillərin vəziyyətinin daha da yaxşılaşmasına səbəb oldu. Belə ki, 1977-ci ildə "Xidmətlər haqqında" 77/249 sayılı Direktiv qüvvəyə mindi ki, bununla da vəkillər Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin ərazisində müvəqqəti xidmət göstərilməsinə icazə ala bildilər.

1979-cu ildə Avropa Ədalət Məhkəməsi bir məhkəmə işi ilə bağlı CCBE-ni Avropada vəkilliyin maraqlarının müdafiəsini həyata keçirən orqan kimi tanımağa başladı. Həmin il "AM&S Europe Limited" şirkəti ilə Avropa Komissiyası arasında məhkəmə mübahisəsi davam edirdi. Mübahisənin predmeti şirkətlər daxilində fəaliyyət göstərən hüquqşünasların statusu ilə bağlı idi. Bu işin araşdırılması zaman Məhkəmə CCBE-nin üzv ölkələrin müvafiq təcrübəsinə dair Təhlilindən istifadə etmişdir. Bu işdən sonra Avropa Ədalət Məhkəməsində CCBE-nin daimi nümayəndəliyi təsis olundu. 1988-ci ildə CCBE tərəfindən Vəkillərin Davranış Kodeksi qəbul olundu. Qeyd olunan sənəd vasitəsilə vəkillərin həm öz ölkələrində, həm də ki, CCBE-yə qoşulmuş ölkələrin ərazisində peşə davranışı ilə bağlı münasibətləri tənzimləyirdi.

1998-ci ildə CCBE-nin fəaliyyəti nəticəsində Avropada vəkillik keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymağa başladı. Həmin il Avropa Komissiyasının "Təsis etmə haqqında" 98/5 sayılı Direktivi qəbul olundu. Sənədə əsasən, Aİ-də fəaliyyət göstərən istənilən vəkil istənilən üzv ölkənin ərazisində qeydiyyatdan keçməklə orada kommərsiya fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər.

Hazırda CCBE mütəmadi olaraq Avropa Komissiyası və Parlamenti ilə birgə, vəkillik peşəsinin gələcəyi haqqında müzakirələr aparır.

4. Vəkillərin Beynəlxalq İttifaqı (Birliyi): Birlik hüquqi statusu baxımından ictimai təşkilat olmaqla beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatıdır. Birlik 1992-ci ildə SSRİ Vəkillər İttifaqının yenidən təşkil olunması yolu ilə keçmiş İttifaq respublikalarının vəkillərinin dəstəyi ilə yaradılmışdır.

Birliyin yaradılmasında əsas məqsəd milli hüquq qurumları arasında beynəlxalq əlaqələrin qurulmasında olan problemlərin aradan qaldırılmasından, vətəndaş cəmiyyətində xüsusi nüfuzlu qurumun yaradılmasından, habelə beynəlxalq aləmdə vəkillərin müstəqil qüvvə olduqlarının təlqin edilməsindən ibarətidir.

Birlik öz fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir:

- beynəlxalq, milli, regional ittifaqlar və assosiasiyalar, habelə digər qeyri-kommərsiya təşkilatları ilə əməkdaşlığın qurulması;
- əlaqələndiricilik və vasitəçilik fəaliyyətinin həyata keçirilməsi;
- vəkillik fəaliyyəti sahəsində informasiya resurslarının formalaşdırılması;
- dünyanın aparıcı vəkillərinin təcrübəsinin öyrənilməsi və təbliği;
- beynəlxalq seminar, konqres və konfransların keçirilməsi;
- digər beynəlxalq vəkillik təşkilatları ilə birgə təşkil olunmuş konfrans, seminarlarda iştirak;
- müxtəlif ölkələrin vəkilləri arasında təcrübə mübadiləsinə köməklik göstərilməsi;
- müxtəlif ölkə və regionların vəkillərinin qeyri-kommərsiya birliklərinin təcrübə mübadiləsinin təşkili.

Hal-hazırda Birlikdə Belarusun, Qazaxıstanın, Qırğızıstanın, Özbəkistanın, Moldovanın, Ukraynanın, Rusiyanın vəkilləri təmsil olunurlar.

Hüquqi statusu baxımından qeyri-hökumət təşkilatı olan Vəkillərin Beynəlxalq İttifaqı (Birliyi) Rusiyada qeydiyyatdan keçmiş və keçmiş SSRİ-nin müxtəlif regionlarında, habelə İsveçrə və Almaniyada nümayəndəliklərə malikdir. Həmin nümayəndəliklər vəkillər arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində müstəsna rola malikdir.

Birliyin tərkibinə, həmçinin İngiltərə, Fransa, Almaniya, Norveç, Avstriya, Belçika, Niderland, Latviya, İsveçrədən olan bir sıra vəkillər daxildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq səviyyədə digər çoxsaylı təşkilatlar da fəaliyyət göstərirlər. Onlardan Gənc Vəkillərin Beynəlxalq Birliyi, Vəkillərin Beynəlxalq Assosiasiyası və sairənin adlarını çəkmək olar.

Ümumiyyətlə, qloballaşma elə bir axındır ki, heç bir ictimai münasibət, sosial əlaqələr ondan kənarda qala bilmir. Bu baxımdan, vəkillik də istisna təşkil etmir. Çünki vəkillik peşəsi cəmiyyətin inkişafından asılı olan sahədir və yalnız onunla bağlıdır. İctimai təfəkkür və münasibətlər nə qədər inkişaf edirsə, vəkillik də təbii ki, o qədər təkamülə uğrayacaqdır. Məhz vəkilliyin təkmilləşməsində beynəlxalq praktikanın müsbət rolu nəzərə alınaraq bu sahənin faydalı beynəlxalq münasibətlərə köklənməsinə ehtiyacı vardır.

Muğan Əliyev

Azərbaycan Respublikası
Vəkillər Kollegiyasının üzvü

QANUNVERİCİLİK PRİZMASINDAN İSTEHLAKÇILARIN HAQSIZ MÜQAVİLƏ ŞƏRTLƏRİNƏ QARŞI MÜDAFİƏ MEXANİZMLƏRİ

Müasir dövrdə istehlakçı hüquqlarının müdafiəsi hər bir dövlətin hüquq siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir. Son illərdə istehsalın kütləvi xarakter alması, istehlakçıların bu və ya digər vasitələrlə ehtiyacı olmayan malları istehlak etməyə məqsədli şəkildə istiqamətləndirilməsi, istehlak kreditlərinin sayının artması və digər bu kimi səbəblərdən istehlakçıların düşdüyü vəziyyət onların hüquqlarının müdafiəsinin aktuallığını daha da ön plana çıxarır. Qeyd edilən şərtlər daxilində istehlakçıların satıcı (istehsalçı, icraçı) ilə müxtəlif müqavilə münasibətlərinə daxil olması təbiidir. Lakin tərəflər arasında bağlanan müqavilələrin müqavilələr azadlığı, müqavilə tərəflərinin bərabərliyi, mülki hüquq subyektlərinin iradə sərbəstliyi kimi müasir hüquq sistemlərinin mənimsədiyi hüquq prinsiplərinin tələblərinə cavab verdiyini hər bir halda demək mümkün deyil. Belə ki, klassik öhdəliklər hüququna xas olan müqavilələrdən fərqlənən yeni müqavilə tipləri – standart (birtipli) müqavilələr meydana çıxmışdır ki, bununla da müqavilə şərtlərinin müzakirə edilməsi imkanı aradan qalxmış, istehlakçıları isə istehsalçıların, kredit təşkilatlarının diktə etdikləri müqavilənin standart şərtlərini qəbul etmək məcburiyyətində qalmışlar. Ancaq qüvvətli və təşkilatlanmış satıcı bu müqavilədən əlaəhinə olaraq çıxacaq problemləri aradan qaldıra bilmək üçün peşəkar hüquqşünaslara istehlakçının başa düşməkdə çətinlik çəkəcəyi bir dillə müqavilə formaları (nümunələri) hazırlatmışdır. Əksər hallarda, bu müqavilə formaları hüquqşünasların belə diqqət edə bilməyəcəyi “tələlər”i ehtiva edir. Bu halda müqavilə azadlığı prinsipi istehlakçı əleyhinə pozulmuş, əvvəlcədən bir tərəfli qaydada hazırlanmış müqavilələrlə istehlakçının müqavilədən asılılığı təmin edilmiş olur. Beləliklə, iqtisadi baxımdan zəif və təşkilatlanmamış olan istehlakçıların onlara təklif edilən standart müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş və tərəflər mənafeləri arasındakı ədalətli balansı güclünün xeyrinə pozan haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı qorunması zərurəti ortaya çıxır. Bu mənada istehlakçı nəhəng kartellər, haqsız əməliyyat şərtləri, haqsız rəqabət, hədsiz qiymət artımı, ağır kredit şərtləri ilə qarşı qarşıyadır. Bu vəziyyət istehlakçıların qorunmasına yönəlmiş nizamasalınmaların nə qədər haqlı olduğunu və zəruriliyini açıq şəkildə ortaya qoymaqdadır.

İstehlakçıların haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı qorunması problemi Avropa müqavilə hüququ və məhkəmə təcrübəsinə uzun illərdir ki, məlumdur. Avropa mülki qanunlarının çoxu belə bir həll yolunu mənimsəmişlər: Müqavilənin bağlanılmasında və ya müqavilə şərtinin yerinə yetirilməsində, tərəflərdən birinə ədalətsiz şəkildə üstünlük verən müqavilə və ya şərt etibarsız hesab edilməlidir. Çünki burada müqavilədən ədalətsiz şəkildə üstünlük əldə edən tərəfin, qarşı tərəfin iqtisadi vəziyyətindən, təcrübəsizliyindən, müzakirə gücünün zəifliyindən və bu səbəblərlə asılılığından faydalanaraq ədalətsiz üstünlük qazanmasından söhbət gedir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 15-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə görə Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında sosial yönümlü iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol vermir. Konstitusiyanın 16-cı maddəsinə görə Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır.

“İstehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi haqqında” qanunun (bundan sonra - İHMQ) 16-cı maddəsinə görə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqlarla müqayisədə istehlakçının hüquqlarını məhdudlaşdıran müqavilə şərtləri etibarsız sayılır.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra - AR MM) 20-ci fəslinin (“Müqavilə hüququ”) 3-cü paragrafının (“Müqavilənin standart şərtləri”) 417-420-ci maddələrində müqavilənin standart şərtlərinin anlayışı verilir, belə şərtlərin müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilməsi halları müəyyənləşdirilir, müqaviləyə daxil edilmiş olsa belə, etibarsız sayılan şərtlərin siyahısı göstərilir. AR MM istehlakçılarının haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı müdafiəsinin mərhələli mexanizmini nəzərdə tutur ki, bunlar aşağıdakılardır.

(A) Müqavilə şərtinin haqsız olub-olmamasının yoxlanılması zamanı tərəflərin onu müfəssəl müəyyənləşdirib-müəyyənləşdirməməsi araşdırılmalıdır.

Bu tələb AR MM-in 417.2-ci maddəsindən irəli gəlir. Həmin maddəyə əsasən əgər tərəflər müqavilənin şərtlərini müfəssəl müəyyənləşdirməmişlərsə, bunlar müqavilənin standart şərtləri sayılır. Ümumilikdə AR MM-in 20-ci fəslinin 3-cü paragrafından, xüsusilə də 417.2-ci maddədən aydın olur ki, yalnız müqavilənin standart şərtləri, yəni müqavilə tərəflərinin qarşılıqlı müzakirə predmeti olmayan şərtlər həmin paragrafda nəzərdə tutulan hallarda haqsız şərt kimi qiymətləndirilə bilər. Müqavilənin standart şərtlərinin anlayışı AR MM-in 417.1-ci maddəsində verilmişdir. Həmin maddəyə müvafiq olaraq müqavilənin standart şərtləri əvvəlcədən ifadə edilmiş, dəfələrlə istifadə üçün nəzərdə tutulan elə şərtlərdir ki, bunları bir tərəf (təklif edən) digər tərəfə təqdim edir və əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş normalardan fərqlənən və bu normaları tamamlayan qaydalar onların vasitəsi ilə müəyyənləşdirilir.

Maddənin dispozisiyasından çıxış edərək müqavilənin standart şərtlərinin aşağıdakı cəhətlərini fərqləndirə bilərik.

1) Əvvəlcədən və birtərəfli qaydada müəyyənləşdirilmə: Müqavilənin standart şərtlərini iqtisadi baxımdan güclü olan tərəf əvvəlcədən birtərəfli qaydada müəyyənləşdirir və bu şərtlər istehlakçı ilə müzakirə edilmir. İstehlakçı istər birtərəfli qaydada müəyyənləşdirilmiş bu şərtlərlə əvvəlcədən tanış olub məzmununa təsir edə bilmir, istərsə də, müqavilənin imzalanması zamanı da belə şərtləri müzakirə mövzusunda çevirmək imkanına malik olmur. Nəticədə müqavilələr hüququnun əsas prinsiplərindən biri olan “tərəflərin bərabərliyi” prinsipinin tələbləri pozulur.

2) Ümumi və mücərrəd (abstarkt) xarakterli olma: Müqavilənin standart şərtləri qanun normaları kimi ümumi və mücərrəd bir şəkildə hazırlanır. Bu şərtlərin mücərrəd xarakterli olması özünü onda göstərir ki, onlar konkret bir (yəni qurulacağı məlum olan) müqavilə münasibətini nizamlamaq məqsədilə hazırlanmışlar. Bunların ümumi xarakteri isə özünü onda biruzə verir ki, onlar konkret şəxslər nəzərə alınmadan müəyyən topluluğa (məsələn, tələbə krediti və s.) istiqamətlənmişdir. Müqaviləni tərtib etmiş tərəf bir istinadla və ya standart şərtləri mətninə daxil etdiyi müqaviləni imzalatmaqla müqavilənin standart şərtlərini müqavilənin tərkib hissəsinə çevirəcəkdir.

3) Çox sayda müqavilə üçün əvvəlcədən hazırlanma: Əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş müqavilənin standart şərtləri eyni tipli (məsələn, kredit, sığorta müqavilələri və s.) çoxsaylı (birdən artıq) müqavilələrdə istifadə edilmək məqsədilə hazırlanmışlardır.

Göründüyü kimi, haqsız şərtin ilk əlaməti onun satıcı (istehsalçı, icraçı, kredit verən) tərəfindən istehlakçı ilə fərdi qaydada müzakirə edilərək razılaşdırılmadan, yəni müfəssəl müəyyənləşdirilmədən birtərəfli qaydada müqaviləyə daxil edilməsidir. “Fərdi qaydada müzakirə edilərək razılaşdırılmama” termini müqavilə bağlayarkən istehlakçılarının onun məzmunu üzərində real (faktiki) təsirinin olmamasını ifadə edir.

Qeyd edək ki, müqavilə şərtinin müfəssəl müəyyənləşdirilməsinə dair tələblər kifayət qədər ciddidir. Məsələn, istehlakçıya müxtəlif şərtlərdən birini seçmək və ya müqavilədəki potensial boşluqları (qiymət və ya müddətə dair və s.) doldurmaq imkanının verilməsi müqavilənin lazımınca müzakirə edilməsi nəticəsinə gəlmək üçün kifayət deyil. Bundan əlavə, standart şərtlər müqavilənin əksər və

ya müəyyən bir hissəsini əhatə edə bilər ki, bu da müqavilənin növündən asılıdır. Məsələn, standart icarə müqaviləsində əksər mühüm şərtlər standart xarakter daşıyacaq, yalnız müqavilə tərəflərinin adları, icarə obyektı, icarə haqqı və icarənin başlanma tarixi kimi şərtlər dəyişdirilməli olacaqdır. Bundan fərqli olaraq, alqı-satqı müqavilələrində standart ödəniş şərtləri həmin müqavilənin yalnız müəyyən bir hissəsini təşkil edəcəkdir.

(B) Müqavilə şərtinin haqsız olub-olmamasının yoxlanılması zamanı həmin şərtin müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilib-çevrilməməsi araşdırılmalıdır.

Bu tələb AR MM-in 418.1-ci maddəsindən irəli gəlir. Həmin maddəyə əsasən müqavilənin standart şərtləri onu təklif etmiş tərəflə digər tərəf arasında bağlanmış müqavilənin tərkib hissəsinə yalnız o halda çevrilir ki, təklif etmiş tərəf müqavilənin bağlandığı yerdə əyani qeyd yazsın və bu şərtlərə istinad etsin, digər tərəf isə həmin şərtlərlə tanış olmaq və razıdırsa, bu şərtləri qəbul etmək imkanına malik olsun.

Göründüyü kimi, qanunverici tələb edir ki, müqavilənin standart şərtini təklif etmiş tərəf belə şərtləri kontragentin diqqətinə açıq bir şəkildə çatdırmalıdır. Məsələn, müqavilənin standart şərtləri müqavilə bağlamaq barədə təklifin (ofertanın) əks olunduğu sənədin arxa hissəsində göstərilmişdirsə, onda həmin sənədin birinci səhifəsində sözügedən şərtlərə aydın bir istinad olmalıdır; internet vasitəsilə bağlanan müqavilələrdə istehlakçının internet vasitəsilə sifariş verməzdən əvvəl saytda müqavilənin standart şərtləri ilə tanış olmaq imkanına malik olması kifayətdir.

Bununla bağlı xarici məhkəmə təcrübəsi də maraqlıdır. İngiltərədə Apellyasiya Məhkəməsi “İnterfoto vs. Stiletto” işi üzrə qərarında göstərmişdir: “Qarşı tərəfə ümumi qaydada məlum olması qeyri-mümkün olan ağır və ya qeyri-adi müqavilə şərti, ona istinad edən tərəfin sözügedən şərti ədalətli şəkildə kontragentin diqqətinə çatdırdığını sübut edəndək, etibarsız hesab edilir. Bu meyar gözlənilməyib və ona görə də İnterfoto həmin şərtə istinad edə bilməz”.

İngiltərə Yüksək məhkəməsinin “Thornton vs. Shoe Lane Parking” işi üzrə 17 dekabr 1970-ci il tarixli qərarı da kifayət qədər maraqlıdır. İşin faktiki halları ondan ibarətdir ki, iddiaçı maşını ilə yeni avtomatik qaraja daxil olmuşdur. O, həmin qarajda əvvəllər olmamışdı. Girişdəki işıqfor “qırmızı”-nı göstərir və maşın yaxınlaşanda quraşdırılmış qurğu bileti təqdim edirdi. İddiaçı bileti götürmüş və yaşıl işıq yanandan sonra qaraja daxil olmuş və maşınını park etmişdi. İddiaçı geri qayıdıqda nəqliyyat hadisəsinin baş verdiyini və maşınına zərər dəydiyini aşkar etmişdi. İddiaçı vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsini cavabdehdən – qaraj sahibindən tələb etmişdir. Cavabdeh biletə onların məsuliyyətini istisna edən şərtin olmasına istinad etmişdir. Biletə maşının daxil olma tarixi və maşının götürülməsi zamanı onun təqdim edilməli olması göstərilmişdi. Biletin aşağı sol küncündə kiçik hərflərlə bunun qarajda nümayiş etdirilən məhdudlaşdırıcı şərtlərlə tənzimlənməsi qeyd edilmişdir. Bilet qurğusunun bərkidildiyi dirəyin arxasında yerləşən sütunda 8-lik ölçülü hərflərlə “şərtlər” əks olunmuşdu. İkinci şərtə istehlakçıların maşınının qarajda olduğu müddətdə dəymiş zərəre görə cavabdehin məsuliyyət daşmadığı qeyd edilmişdi. Məhkəmə qərarında göstərilmişdir: “Bu şərt o qədər geniş və hüquqları pozandır ki, məhkəmə ən aşkar surətdə diqqətinə çatdırıldığı hallar istisna olmaqla, hər hansı şəxsin onunla bağlı olmasına qərar verə bilməz. ... Lazımı qaydada diqqətə çatdırılması üçün həmin şərtin qırmızı hərflərlə yazılması və “qırmızı əl”in ona işarə etməsi şəklində və ya buna bərabər digər formada çap edilmiş olması tələb edilirdi.

Fransa Kassasiya Məhkəməsi 3 may 1979-cu il tarixli bir qərarında müqavilənin standart şərtlərinin alqı-satqı müqaviləsi üzrə sifariş formasının arxasında qeyd edilməsini, müqavilənin ön səhifəsinin imzalanmasını, ön səhifədə arxa səhifədəki standart şərtlərə hər hansı aydın istinadın olmamasını rəhbər tutaraq alıcının həmin şərtlərə razılıq verməməsi və buna görə də sözügedən şərtlərin ona münasibətdə tətbiq olunmasının yolverilməzliyi nəticəsinə gəlmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, müqavilənin standart şərtlərinin mətninin istehlakçıya verilməsinə

baxmayaraq müqavilənin özündə bu şərtlərə istinad yoxdursa və ya əskinə, müqavilədə istinad edilməsinə baxmayaraq müqavilənin standart şərtlərinin məni istehlakçıya verilməmişdirsə, onda həmin şərtlərin müqavilənin tərkib hissəsinə çevrildiyini demək mümkün deyildir.

AR MM-in 418.1-ci maddəsində yer verilmiş “kontragentin müqavilənin standart şərtləri ilə tanış olmaq və razıdırsa, bu şərtləri qəbul etmək imkanına malik olması” onu ifadə edir ki, həmin şərtlərə istinad edilməsi kifayət deyil, sözügedən şərtləri təklif etmiş tərəf kontragentə onların məzmunu ilə tanış olmaq imkanını da təmin etməlidir. Bu halda müqavilənin imzalamış istehlakçı müqavilənin standart şərtlərini oxumaq imkanına malik olacaq və həmin şərtlərin onun üçün nə ifadə etdiyini qiymətləndirə biləcəkdir. Belə hallarda istehlakçı müqavilənin standart şərtləri müqavilənin mətnindədirsə, müqavilə mətnini imzalamaqla, müqavilənin arxasında və ya əlavəsindədirsə, əks edildiyi yerlərdə tanış olaraq və qiymətləndirərək onları müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilməsinə razı olduğunu açıq şəkildə ifadə edir. İstehlakçının bu iradə ifadəsi müqavilənin standart şərtləri ilə tanış olmasını və onların müqaviləyə daxil edilməsinə razılığını nəzərdə tutur, lakin müqavilənin standart şərtlərinin onunla müzakirə edildiyi mənasına gəlmir. Göstərilən şərtlər istehlakçı ilə müzakirə edilmişsə və ya istehlakçı bu şərtləri dəyişdirmə imkanına malik olmuşsa, onda belə şərtlərin müqavilənin standart şərti və dolayısı ilə haqsız şərt kimi qiymətləndirilməsi mümkün deyil.

(C) Müqavilə şərtinin haqsız olub-olmamasının yoxlanılması zamanı həmin şərtin etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olaraq müqavilənin digər tərəfi üçün zərərli olub-olmaması araşdırılmalıdır.

Bu mərhələdə AR MM-in 418.1-ci maddəsinin tələbinə cavab verərək müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilmiş müqavilənin standart şərtinin məzmununun yoxlanılması həyata keçirilir. Belə bir yoxlamanın həyata keçirilməsi zəruridir, çünki müqavilənin standart şərtini təklif etmiş tərəf onu birtərəfli qaydada hazırlamışdır və kontragentə həmin şərtlərə təsir etmək imkanı verməmişdir.

AR MM-in 420.1 və 420.3-cü maddələrində etibarsız sayılan müqavilənin standart şərtlərinin siyahısı verilmişdir. AR MM-in 420.1 və 420.3-cü maddələrinin dispozisiyasından (həmin maddələrdə “sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmayan fiziki şəxslər” ifadəsinə yer verilmişdir) aydın olur ki, siyahıda göstərilən haqsız şərtlərin etibarsızlığına dair müddə yalnız fiziki şəxs olan istehlakçılarla bağlanmış müqavilələrə şamil olunur. Həmin müddə hüquqi şəxs olan istehlakçılara (İHMQ-nin 1-ci maddəsində “istehlakçı” anlayışına tərif verilmiş və burada hüquqi şəxslər də istehlakçı kimi qəbul olunmuşdur) şamil edilmir. Digər tərəfdən, nəzərə almaq lazımdır ki, sözügedən siyahı qəti deyil və potensial haqsız şərtlərin hamısını əhatə etmir. Haqsız şərt olması iddia edilən müqavilənin standart şərtinin AR MM-in 420.1 və 420.3-cü maddələrindəki siyahıda əks olunmuş şərtlərlə üst-üstə düşməməsi halında, mübahisə AR MM-in 420.2-ci maddəsinin tələblərinə uyğun həll olunmalıdır. Həmin maddəyə görə müqavilənin standart şərti müqaviləyə daxil edilmiş olsa da, etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olaraq müqavilənin digər tərəfi üçün zərərlidirsə, etibarsızdır. Bu zaman həmin şərtlərin müqaviləyə daxil edildiyi şərait, tərəflərin qarşılıqlı maraqları və sair nəzərə alınmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, vicdanlılıq prinsipi Kontinental hüquq sistemində xas olan bir prinsipdir. Martijn Hesselink Kontinental hüquq sistemində subyektiv və obyektiv vicdanlılıq fərqləndirir. Subyektiv vicdanlılıq faktları və ya hadisələri bilmək və ya məlumatlı olmamaqla bağlıdır və əsasən mülkiyyət hüququ ilə əlaqədardır. Obyektiv vicdanlılıq isə daha çox müqavilə hüququna xasdır. Obyektiv vicdanlılıq müqavilə tərəflərinin əməl etməli olduğu norma və standartları ehtiva edir.

M. Hesselink tərəfindən aparılan bölgü Azərbaycan mülki hüququna da xasdır. Belə ki, AR MM-in vicdanlı əldə etmə institutunu tənzimləyən normaları (149, 182-ci maddələri) subyektiv vicdanlılıqla bağlıdır. AR MM-in 420.2-ci, 425-ci maddələri müqavilə hüququna xas olan obyektiv vicdanlılıq nəzərdə tutur.

İrene Kullun fikrincə, “vicdanlılıq prinsipi həm də konstitusion prinsipdir. O, tələb edir ki, sosial münasibətlərin iştirakçıları biri-birinə qarşı xoş niyyətlə, lazımı qaydada və ədalətlə davransınlar.

Bu prinsipin mülki hüquqa tətbiqində məqsəd iqtisadi münasibətlərə ədalətlik, nizam və vicdanlıq gətirilməsindən ibarətdir”.

Vicdanlıq prinsipi sadəcə konkret bir sıra hüquq münasibətlərinə deyil, sosial həyatda qarşıya çıxan hər cür hadisələrə tətbiq edilə bilən ümumi prinsip xarakterindədir. Bu prinsipin tətbiqində məqsəd hüquqi tənzipləməyə elastiklik qazandırmaq və maraqlar arasındakı balans zidd olan hallara yol verməməkdir. Çünki normativ hüquqi aktlarla nə qədər ətraflı tənzipləmələr nəzərdə tutulsa da, hüquqların həyata keçirilməsində və öhdəliklərin icrasında hər bir hal üçün əməl olunması tələb edilən davranış qaydalarını tək-tək müəyyənləşdirmək mümkün deyildir.

AR MM-in 420.2-ci maddəsində qeyd edilmiş vicdanlıq prinsipi cəmiyyətdə şəxslərin biri-birilə olan münasibətlərində necə davranmalı olmalarını göstərir və hətta şəxslərin üzərinə bu prinsipin tələb etdiyi şəkildə davranma öhdəliyi qoyur. Bu prinsipin məzmunu və tələb etdiyi diqqətin dərəcəsi dəyişkəndir, başqa sözlə, xüsusi hallara və şərtlərə əsasən dəyişir. Vicdanlıq prinsipi tələb edir ki, müqavilənin standart şərtini təklif etmiş tərəf cəmiyyətdəki digər normal (ortalama) şəxslərdən belə bir vəziyyətdə necə davranması gözlənilirsə, eyni qaydada davranmış olsun (yuxarıda sözügedən obyektiv vicdanlıq). Başqa sözlə, konkret halda, müqavilənin standart şərtlərini təklif etmiş tərəfin kontragentin hüquq və mənefeyini nəzərə alması vicdanlıq prinsipinin tələbidir. Bu baxımdan müqavilənin standart şərtlərinin etimad və vicdanlıq prinsiplərinə uyğunluğu araşdırılarkən müqavilənin standart şərtlərini qəbul etməyə məcbur olmuş tərəfin (istehlakçının) həmin şərtlərin qəbulu nəticəsində məhrum olduğu mənfəətləri, habelə müqavilə tərəflərinin maraqlarının qarşılıqlı olaraq və adil bir şəkildə nəzərə alınb-alınmaması araşdırılmalıdır.

Alman Yüksək Məhkəməsi 1956-cı il tarixli bir qərarında ilk dəfə vicdanlıq prinsipinə əsaslanan mövqeyini ifadə etmişdir. Məhkəməyə görə müqavilənin standart şərtlərini təklif etmiş tərəfin inhisarçı olub-olmaması və bu üstün vəziyyətdən istifadə edib-etməməsi araşdırılmadan müqavilənin standart şərtlərində olan müddələrin müqavilə tərəflərinin qarşılıqlı maraqlarını ədalətli bir şəkildə balanslaşdırmadığı, müştərinin mənefələrini şərtləri təklif edən xeyrinə məhdudlaşdırıb aradan qaldırdığı hallarda, bu müddələrin etibarsızlığı barədə qərar qəbul olunmalıdır.

Palermo ümumi yurisdiksiya məhkəməsi “Adiconsum v. Banco di Sicilia” işi üzrə 24 fevral 2006-cı il tarixli qərarında kredit müqaviləsinə daxil edilmiş və hər 3 aydan bir faizlərin kapitalaşdırılmasını (yəni hesablanan faizlərin əsas borc məbləğinin üzərinə əlavə edilməsi və faizlərin toplanmış yeni məbləğdən hesablanması) nəzərdə tutan şərti haqsız şərt olduğuna qərar vermişdir.

Turin Apellyasiya Məhkəməsi “Fiat Auto S.p.A. v. Comitato Difesa Consumatori (Comitato Consumatori Altroconsumo)” işi üzrə 22 fevral 2000-ci il tarixli qərarında avtomobil alqı-satqı müqaviləsinə daxil edilmiş və qüsurlu avtomobilin satılması halında istehlakçının həmin avtomobili dəyişdirmək və ya təmir etmək hüququna malik olmasını nəzərdə tutmasına baxmayaraq belə halda istehlakçının müqaviləni birtərəfli qaydada pozmaq hüququnu istisna edən şərti haqsız şərt hesab etmişdir.

Budapeşt məhkəməsi “OFE (Kläger I.) v. Vodafone Rt” işi üzrə 1 iyul 2004-cü il tarixli qərarında vicdanlıq prinsipindən çıxış edərək müqavilənin standart şərtini haqsız şərt kimi qəbul etmişdir. İşin faktiki halları ondan ibarətdir ki, “Vodafone” şirkəti 15.07.2002-ci il tarixdə “Rock ‘n’ Roll” tarifindən istifadə edən müştərilərini həvəsləndirmək üçün onlara limitsiz GPRS internet imkanı ilə təmin etməyi təklif etmişdir. Şirkət limitsiz internet xidmətinin 15 oktyabr 2002-ci il tarixədək ödənişsiz olacağını bildirmişdir. Şirkət limitsiz internet xidmətinə təminat vermiş və istehlakçıları əmin etmişdir ki, bu xidmətin qiyməti 12 ay ərzində dəyişdirilməyəcək. Bir çox istehlakçılar limitsiz internet xidmətinə görə Şirkətlə bir və ya iki illik müqavilə bağlamışlar. 2003-cü ilin fevral və martında Şirkət bir sıra müqavilələrə birtərəfli qaydada standart şərtləri əlavə etmiş, limitsiz GPRS internet istifadəsini nəzərdə tutan şərti ona həmin xidməti məhdudlaşdırmaq və ya ləğv etmək hüququ verən yeni bir şərtlə əvəzləmişdir. Müqaviləyə göstərilən dəyişikliklərin edilməsi

nəticəsində onu vaxtında əvvəl ləğv etmək istəyən istehlakçılar Şirkətə buna görə müəyyənləşdirilmiş haqq ödəməli idilər. Budapeşt məhkəməsi öz qərarında qeyd etmişdir ki, cavabdeh müqavilənin ilkin standart şərtlərini birtərəfli qaydada öz xeyrinə dəyişdirmişdir; yeni müqavilə şərtinə görə cavabdeh qüsurlu olub-olmamasından asılı olmayaraq bütün istehlakçılara münasibətdə xidmətlərini məhdudlaşdırmaq hüququnu özündə saxlamış, bununla da, birtərəfli qaydada və heç bir ağılabatan əsas olmadan özünə internet xidmətlərini məhdudlaşdırmaq imkanını təmin etmişdir. Beləliklə, cavabdeh vicdanlılıq prinsipinin tələblərinə zidd hərəkət etmişdir. Məhkəmə göstərilənlər əsasında yeni standart müqavilə şərtinin haqsız olması barədə qərar qəbul etmişdir.

Yarqıtay (Türkiyə Respublikasının kassasiya məhkəməsi) 7 aprel 1981-ci il tarixli bir qərarında minik avtomobilinin satışına dair müqavilənin 4-cü maddəsində satıcıya avtomobilinin təhvil verilmə tarixini uzatmaq və təhvil günündəki bazar qiymətini tələb etmək hüququ verən standart şərtlə bağlı aşağıdakıları qeyd etmişdir: “Bu maddədə açıq bir şəkildə konkret olaraq satıcıya təhvil vermə müddətini uzatmaq hüququ verilmişdir. Cavabdehin bu hüququnu hədsiz dərəcədə istədiyi kimi həyata keçirə biləcəyi də əsla düşünülə bilməz. Həqiqətən də cavabdeh vicdanlılıq prinsipinə əməl etmək öhdəliyi daşıyır (MM, mad. 2). Konkret halda, iddiaçının istehlakçı xarakteri ilə cavabdeh qarşısında iqtisadi baxımdan gücsüz olduğu da əsla göz ardı edilə bilməz. Ümumilikdə Ölkəmizdə uzun bir zamandır mövcud olan inflyasiyanın səbəb olduğu qiymət yüksəlmələrinin bütün təsirlərinin iddiaçının çiyinlərinə yükləmək də ədalətli bir həll ola bilməz. Cavabdehin, təhvil hüququnu özündə saxlayan şərtədən sui-istifadə etdiyi və iddiaçı istehlakçı əleyhinə istifadə edib-etmədiyi, MM-in 2-ci maddəsindəki vicdanlılıq prinsipinə zidd davranıb-davranmadığı müəyyənləşdirilməli və mübahisə bu yolla həll edilməlidir”.

AR MM-in 420.2-ci maddəsində müqavilənin standart şərtinin haqsız şərt kimi qiymətləndirilməsi üçün onun etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olmaqla yanaşı həm də kontragent üçün zərərli olması tələb edilir. Başqa sözlə, etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olmanın mühüm aspektini onun, tərəflərin müqavilədən irəli gələn hüquq və öhdəlikləri arasında istehlakçının zərərinə əhəmiyyətli uyğunsuzluğun yaranması ilə nəticələnməsi, təşkil edir. Lordlar Palatası “Director General of Fair Trading v First National Bank plc” işi üzrə 2002-ci il tarixli qərarında “əhəmiyyətli uyğunsuzluq” tələbini belə açıqlamışdır: “Əgər şərt tərəflərin müqavilədən irəli gələn hüquq və öhdəliklərini satıcının (icraçının) xeyrinə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişəcək qədər ağırdırsa, onda əhəmiyyətli uyğunsuzluq mövcud olur”.

Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, bir sıra müqavilələrdə tərəflərin hüquq və vəzifələri arasında mükəmməl tarazlığın olmasının gözlənilməsi uyğun olmur. Bu baxımdan əsas diqqət müqavilədə istehlakçının üzərinə qoyulmuş öhdəliklərin həmin müqavilədə ona verilmiş hüquqlar vasitəsilə tarazlaşdırılıb-tarazlaşdırılmamasına verilməlidir. Bir sıra hallarda, müqavilənin standart şərtinin tərəflərin hüquq və vəzifələri arasında əhəmiyyətli uyğunsuzluğa səbəb olub-olmaması, həmin şərtin istehlakçının ümumi hüquqdan irəli gələn hüquqlarını məhdudlaşdırıb-məhdudlaşdırmadığının müəyyənləşdirilməsi vasitəsilə qiymətləndirilə bilər.

Nəticə

Müqavilə azadlığı prinsipi müqavilə bağlamaq və ya bağlamamaq azadlığı ilə yanaşı şəxslərin müqavilənin şərtlərini müstəqil şəkildə müəyyənləşdirməkdəki sərbəstliyini də ehtiva edir. Müqavilə azadlığı mütləq azadlıq deyil və qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada məhdudlaşdırılması mümkündür. Ümumi sözlərlə desək, belə məhdudlaşdırma tələflərin kifayət qədər məlumatlı olmamaları və ya tərəfin öz maraqlarının təmini üçün yetərli müzakirə gücünün olmaması ilə bağlı olur. Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi müəyyən hallarda məhkəmənin haqsız müqavilə şərtlərinə müdaxilə etməyə imkan verir. İstehlakçılarla bağlanan müqavilələrdə onların haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı qorunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki istehlakçının yalnız satılan malın, təqdim edilən xidmətin (işlərin) xüsusiyyətləri baxımından (məsələn, malın lazımı

keyfiyyətdə olması, təhlükəsiz olması və s.) müdafiəsi kifayət deyil. İstehlakçı həm də mal və xidmətləri (işləri) əldə etmə şərtlərini müəyyənləşdirən, tərəflərin hüquq və öhdəliklərini nizama salan müqavilə mətnlərinə qarşı da qorunmalıdır. Təklif etdiyi müqaviləni əvvəlcədən hazırlayan və istehlakçıya müzakirə şansı və imkanı vermədən imzalatdıran satıcı (icraçı) bununla da həmin müqaviləyə tamamilə özünü xeyrinə olan şərtləri daxil edəcəkdir. Nəticədə istehlakçılar qanunla onlara verilmiş hüquqlardan müqavilə bağlamaqla könüllü şəkildə imtina etmiş kimi qəbul olunacaq və öz hüquqlarını həyata keçirə bilməyəcəklər. Digər tərəfdən, istehlakçıların təşkilatlanmış istehsalçıların, satıcıların və ya kredit təşkilatlarının qarşısında istər iqtisadi, istər savad, istərsə də, müzakirə gücü baxımından zəif olması faktı da nəzərdən qaçırılmamalıdır. Başqa sözlə, əksər hallarda istehlakçının təklif edilmiş müqaviləni oxumağa vaxtı belə olmur; hətta vaxtı olsa və oxusa belə, istehlakçı böyük ehtimalla həmin müqavilə şərtlərini başa düşməyəcəkdir. İstehlakçı müqavilənin şərtlərini başa düşsə belə, həmin şərtlərə qarşı etirazını ifadə edə bilmir, çünki əks halda, təklif edilən maldan (xidmətdən, işdən) faydalana bilmir. İstehlakçının başqa satıcının yanına getsə də, eynilə belə şəraitlə qarşılaşacağı aydındır. AR MM-də haqsız müqavilə şərtinin anlayışı verilməmişdir. AR MM-in 417-420-ci maddələri haqsız şərti təklif etmiş tərəfin dəfələrlə istifadə üçün əvvəlcədən birtərəfli qaydada müəyyənləşdirdiyi və müqaviləyə daxil etdiyi, lakin etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olaraq müqavilənin digər tərəfi – istehlakçı üçün zərərli olan şərt kimi xarakterizə edir. AR MM-də haqsız müqavilə şərtlərinin qəti olmayan siyahısı verilmişdir ki, bu da, haqsız müqavilə şərtləri ilə bağlı hər hansı mübahisəyə baxan məhkəməyə müəyyən qədər kömək edəcəkdir.

AR MM istehlakçıların haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı qorunmasında mərhələli yoxlama (nəzarət) mexanizmi müəyyənləşdirmişdir. Belə ki, ilkin olaraq müqavilə tərəflərinin haqsız olması iddia edilən şərti bilavasitə müzakirə edib-etməməsi, sonra həmin şərtin müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilib-çevrilməməsi, daha sonra sözügedən şərtin etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olaraq müqavilənin digər tərəfi üçün zərərli olub-olmaması araşdırılmalıdır. Aparılmış araşdırmanın nəticəsində müqavilə şərtinin haqsız şərt olmasına qərar verildikdə, AR MM-in etibarsız əqdlərin nəticələri ilə bağlı müvafiq müddəaları tətbiq edilir. Sonda təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə istehlakçı hüquqlarının müdafiəsi lazımı səviyyədə deyil. Bu sferada məhkəmə təcrübəsinə demək olar ki, rast gəlinməməkdədir. Bunun iki əsas səbəbi vardır. Birincisi, istehlakçıların bilik səviyyəsi müqavilədəki şərtin haqsız şərt olmasını əsaslandırmaq üçün yetərli deyil. İkincisi, məhkəmələrimizin müqavilədən (məsələn, bank və istehlakçı arasındakı kredit müqaviləsi və s.) irəli gələn mübahisələrdəki mövqeyi əksər hallarda “müqavilə müqavilədir, şərtlərinə əməl edilməlidir” kimi olur. Başqa sözlə, bu növ mübahisələrin özü belə məhkəmələrimiz üçün kifayət qədər yenidir.

Mehman Sultanov

Azərbaycan Respublikası
Vəkillər Kollegiyasının üzvü

ƏMƏK MÜQAVİLƏSİNİN XİTAMI - BƏZİ NƏZƏRİ ASPEKTLƏR VƏ TƏCRÜBƏ

1 fevral 1999-cu il tarixli qanunla yeni Əmək Məcəlləsinin qəbulu və iyulun 1-dən qüvvəyə minməsi, sözsüz ki, əmək münasibətlərində yaranmış müasir tendensiyaların, iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasının nəzərə alınması, tənzimlənmə metodlarının yeni iqtisadi forma və tələblərə

uyğunlaşdırılması istiqamətində mühüm addım olmuşdur.

Artıq 14 ilə yaxındır ki, Əmək Məcəlləsi (təkrarlanmamaq məqsədilə bundan sonra Məcəllə adlandırılacaq) tətbiq olunur və bu müddət ərzində, sözsüz ki, bir sıra suallar, sualların cavablandırılması cəhdləri, qanunverici boşluqları müəyyən olunmuşdur ki, bu da hüququn tətbiq edilməsi təcrübəsində normal bir proses hesab olunur.

Bu məqalənin məqsədi Məcəllənin ən həssas sahələrindən biri hesab olunan və təcrübədə hüquqşünasların tez-tez üzləşdiyi əmək müqaviləsinin xitamı məsələlərinin və təcrübədə yaranan ziddiyyətlərin qısa təhlilidir.

İlkin olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Məcəllədə əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin əsaslarının hüquqi tənzimlənməsi müəyyən dərəcədə sistemləşdirilmişdir. Məcəllənin 68-ci maddəsinə uyğun olaraq, əmək müqaviləsinə aşağıdakı əsaslarla xitam verilə bilər:

- tərəflərdən birinin təşəbbüsü ilə;
- əmək müqaviləsinin müddəti bitdiyinə görə;
- əmək şəraitinin şərtləri dəyişdirildikdə;
- müəssisənin mülkiyyətçisi dəyişdikdə;
- tərəflərin iradəsindən asılı olmayan hallar mövcud olduqda;
- tərəflərin əmək müqaviləsində müəyyən etdiyi xüsusi hallarda.

Məqalənin həcmi nəzərə alaraq, tətbiqi baxımdan daha çox maraq doğuran və ziddiyyət yaradan bəzi əsasları araşdıraq.

Tərəflərdən birinin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verilməsi, şərti olaraq ümumiləşdirsək, iki halı əhatə edir: işçinin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verilməsi halları və işgötürənin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verilməsi halları.

İşçinin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verilməsi.

Qeyd edək ki, işçinin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin qaydası Məcəllənin 69-cu maddəsində təsbit olunmuşdur. İlk baxışdan sadəlik təsəvvürü yaradan bu norma təcrübədə işgötürənlər və hüquqşünaslar tərəfindən ən geniş tətbiq olunandır. Lakin sadə göründüyü qədər ziddiyyətlər və suallar doğurur.

İlk növbədə, oxucuların diqqətini təcrübədə geniş yayılmış səhvə cəlb etmək istərdim. Məsələ bundadır ki, Məcəllənin 69-cu maddəsi əmək müqaviləsinin işçi tərəfindən ləğv edilməsi qaydasını təsbit etsə də, əmrlərdə və işçilərin əmək kitabçalarında həmin maddənin əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi əsası kimi göstərilməsi kütləvi hal alıb (məsələn, "Əmək müqaviləsinə ƏM-in 69-cu maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən xitam verilmişdir"). Bu isə Məcəllənin 84-cü maddəsinin imperativ

tələblərinə zidd olduğundan, gələcəkdə mübahisə yarandığı halda, həmin əmrin məhkəmə tərəfindən etibarsız hesab olunması ehtimalını yüksək edir. Çünki, 84-cü maddədə əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi haqqında əmrdə mütləq göstərilməli olan rekvizitlər təsbit olunmuş və həmin rekvizitlərin hər hansı birinin olmadığı halda, müvafiq əmrin etibarsız hesab olunması kimi hüquqi nəticənin mümkünlüyü əks olunmuşdur. Digər tərəfdən, Məcəllənin 69-cu maddəsinin əmək müqaviləsinin ləğvinin əsası kimi göstərilməsi terminoloji baxımdan, habelə bu sahədə vahid təcrübənin formalaşması baxımından da müsbət hal kimi qiymətləndirilə bilməz.

69-cu maddənin tətbiqi ilə bağlı başqa məsələyə toxunaq. Həmin maddənin 1-ci hissəsinə görə, işçi bir təqvim ayı qabaqcadan işəgötürəni yazılı ərizəsi ilə xəbərdar etməklə əmək müqaviləsinin ləğv edə bilər.

69-cu maddənin 3-cü hissəsinə uyğun olaraq, işçi yaşa, əlilliyə görə təqaüdə çıxdıqda və bir sıra digər hallarda öz ərizəsində göstərdiyi gün əmək müqaviləsi ləğv edilə bilər.

69-cu maddənin 4-cü hissəsi isə işçinin öz ərizəsini geri götürməsi hallarını tənzimləyir: normaya əsasən, əmək müqaviləsinin ləğv etmək barədə ərizə vermiş işçi xəbərdarlıq müddəti bitənədək istədiyi vaxt ərizəsini geri götürə və ya onu etibarsız hesab etmək barədə işəgötürənə yeni ərizə verə bilər. Bu halda əmək müqaviləsi ləğv edilə bilməz. Burada qanunverici yalnız bir istisna nəzərdə tutmuşdur: bu istisna xəbərdarlıq müddəti ərzində işdən çıxmaq istəyən işçiyə həmin vəzifəyə yeni işçinin götürülməsi barədə yazılı xəbərdarlıq olunması hallarına şamil olunur. Belə xəbərdarlıq olduqda, işçi artıq öz ərizəsini geri götürmək hüququnu itirmiş olur.

Göstərilən normaların təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir.

1. İşçi, bir qayda olaraq, işəgötürəni işdən çıxmaq arzusu barədə bir ay əvvəl xəbərdar etməlidir. Fikrimizcə, işçi üçün nəzərdə tutulmuş bu məhdudiyyətin məqsədi aydındır: işdən çıxan işçi əvəzinə yeni işçi tapmaq üçün işəgötürənə müəyyən vaxt tələb olunur və bir aylıq müddət məhz yeni işçinin axtarılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

2. Bir sıra hallarda əmək müqaviləsi xəbərdarlıq müddəti gözləmədən, işçinin ərizəsində göstərdiyi gün ləğv oluna bilər. Yəni, işçiyə münasibətdə tətbiq olunan və 69-cu maddənin 1-ci hissəsində nəzərdə tutulmuş məhdudiyyət 69-cu maddənin 3-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda tətbiq olunmur və işçi üçün bir aylıq xəbərdarlıq müddətini gözləmək zərurəti aradan qalxır.

3. Bir aylıq xəbərdarlıq müddəti tətbiq olunduğu hallarda işçi istənilən vaxt öz ərizəsini geri götürə bilər və yerinə yeni işçi götürülməyibsə, onunla əmək münasibətləri davam etdirilməlidir. Beləliklə, işçinin işəgötürəni bir ay əvvəl xəbərdar etmək vəzifəsi olduğu halda, 69-cu maddənin 3-cü hissəsi ona sanki bir imtiyaz verir və bu imtiyazdan istifadə olunması əsaslarını müəyyən edir. Yəni, müstəsna hallar olmadıqda, bir aylıq xəbərdarlıq müddətini gözləmək işçinin vəzifəsidir və eyni zamanda işəgötürənin həmin müddət ərzində yeni işçi tapmaq imkanından yararlanmaq hüququ var. Sual yaranır: işçi 69-cu maddənin 3-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş hər hansı əsas malik olmadıqda, lakin buna baxmayaraq ərizəsində göstərdiyi gün əmək müqaviləsinin ləğv etmək istədikdə, işəgötürən ona güzəşt edərək bir aylıq müddətin gözlənilməsini tələb etməyə bilərmi? İlk baxışdan, cavab aydındır: əlbəttə, bilər.

Lakin göstərilən normaların tətbiqi ilə bağlı məhkəmələr olduqca təəccübləndirici nəticələrə gəlirlər. Məhkəmədə baxılmış əmək mübahisəsi haqqında bir misal gətirək. İşçi işəgötürənə 27 fevral 2012-ci il tarixdə yazılı ərizə ilə müraciət edərək, onunla bağlanmış əmək müqaviləsinin 01 mart 2012-ci il tarixdən ləğv edilməsini xahiş etmiş, lakin müqavilənin bir aydan sonra yox, məhz ərizədə göstərilən tarixdən ləğv edilməsinin zəruriliyinə dair Məcəllənin 69-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hər hansı əsas gətirməmişdir. İşçinin bu xahişini nəzərə alan işəgötürən 01 mart 2012-ci il tarixdə əmək müqaviləsinin ləğvinə dair əmr vermiş və işçinin əmək kitabçasının və son haqq-hesabının verilməsi haqqında göstəriş vermişdir. Lakin əmr verildikdən sonra işəgötürənə işçinin vurduğu teleqram daxil olmuş və həmin teleqramda əmək müqaviləsinin ləğvinə dair 27 fevral 2012-ci il tarixli ərizənin geri götürüldüyü bildirilmişdir. İşəgötürən əmr artıq verildiyi üçün bu ərizəni təmin etməmiş və bununla razılaşmayan işçi əmrin ləğv edilməsi,

işə bərpa və məcburi işburaxmaya görə əmək haqqının ödənilməsi tələbinə dair iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir. İşə baxan və iddia tələblərini təmin edən Apellyasiya instansiya məhkəməsi qətnamənin əsaslandırıcı hissəsində o cümlədən belə bir maraqlı fikir irəli sürmüşdür: “Göründüyü kimi, əmək müqaviləsinə işçinin təşəbbüsü ilə xitam verilərkən işçi işəgötürəni yazılı ərizəsi ilə xəbərdar etməlidir. Ərizədə, əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin günü konkret göstərildiyi halda ***işəgötürən xəbərdarlıq müddətini gözləmədən, yəni ərizədə göstərilmiş tarixdə əmək müqaviləsinə xitam verə bilər.*** Bu zaman, işçi, ərizəsində əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin bu qaydada, yəni xəbərdarlıq müddətinin gözlənilmədən xitam verilməsinin səbəbini (məsələn: yeni yaşayış yerinə köçməsinə, başqa işəgötürənlə əmək müqaviləsi bağlamasını və s.) göstərməlidir. Lakin tərəflərin istinad etdikləri ərizədən görünür ki, əmək müqaviləsinin 01.03.2012-ci il tarixdən xitam verilməsini xahiş edən iddiaçı xəbərdarlıq müddətinin gözlənilməməsinin səbəbini ərizədə göstərməmişdir. ***Buna görə də, məhkəmə hesab edir ki, işəgötürən əmək müqaviləsinə xəbərdarlıq müddətinin gözlənilmədən xitam verilməsinin səbəbini araşdırmadan iddiaçı ilə bağlanmış əmək müqaviləsinə xəbərdarlıq müddətini gözləmədən xitam verməkdə haqlı olmamışdır.***”

Birincisi, qətnamədə Məcəllənin 69-cu maddəsinin 3 və 4-cü hissələrinin mətni və mənası təhrif olunmuşdur. Bir daha həmin maddəyə diqqət yetirək:

“İşçi yaşa, əlilliyə görə təqaüdə çıxdıqda, təhsilini davam etdirmək üçün müvafiq təhsil müəssisəsinə daxil olduqda, yeni yaşayış yerinə köçdükdə, başqa işəgötürənlə əmək müqaviləsi bağladıqda, seksual qısnamaya məruz qaldıqda və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda ərizəsində göstərdiyi gün əmək müqaviləsi ləğv edilə bilər.”

Qətnamədə isə bu vəziyyət “Ərizədə, əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin günü konkret göstərildiyi halda işəgötürən xəbərdarlıq müddətini gözləmədən, yəni ərizədə göstərilmiş tarixdə əmək müqaviləsinə xitam verə bilər” kimi göstərilmişdir. Təhrif isə ondan ibarətdir ki, qətnamədə göstərilənlərin əksinə olaraq, Məcəllənin 69-cu maddəsi müqavilənin işəgötürən tərəfindən yox, işçi tərəfindən ləğv olunmasını tənzimləyir. Çünki, əmək müqaviləsinin iki tərəfinin (işçi və işəgötürən) olduğu bəllidir və müqavilə bağlamaq və ləğv etmək azadlığı (qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müəyyən məhdudiyətlərə riayət etmək şərtilə) hər iki tərəfə məxsusdur ki, bu halda da bu hüquqdan istifadə etmək imkanı işçiyə verilir. Lakin ən böyük təhrif ondan ibarətdir ki, məhkəmə bir aylıq xəbərdarlıq müddətinin gözlənilməsinə işçinin yox, işəgötürənin vəzifəsi olduğu qənaətinə gəlmiş və bu vəzifənin işəgötürən tərəfindən yerinə yetirilmədiyini göstərmişdir! Məhkəmənin məntiqinə əsasən, bu vaxt işçiyə ona görə verilməlidir ki, işdən çıxmaq fikrindən daşındığı halda, öz ərizəsini geri götürə bilsin.

Maraqlısı budur ki, təhlil olunan qətnamə Ali Məhkəmənin müvafiq kollegiyası tərəfindən də qüvvədə saxlanılmışdır. Bu mübahisəyə baxan hakimlərin sadəcə səhv etdiyini zənn edib qısa araşdırma apararaq müəyyən etdik ki, artıq belə növ mübahisələrlə bağlı bütün məhkəmə təcrübəsi bu istiqamətdə formalaşmışdır.

Bu baxımdan, hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” qanunun 79-cu maddəsində təsbit olunmuş məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə məhkəmələrə izahların verilməsi səlahiyyətindən istifadə edərək müvafiq qərar vasitəsilə Məcəllənin 69-cu maddəsinin tətbiqi ilə bağlı izah versə, bu cür qüsurlu məhkəmə təcrübəsinin aradan qaldırılmasına təkan vermiş olardı.

İşəgötürənin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinin ləğv olunması.

Məcəllənin 68-ci maddəsində təsbit olunmuş “tərəflərdən birinin təşəbbüsü ilə” əmək müqaviləsinin ləğvi əsası, həmçinin işəgötürənin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinin ləğv olunması hallarını da əhatə edir. Bu hallar Məcəllənin 70-ci maddəsində sadalandığından, onları bu məqalə çərçivəsində bir daha təkrarlamadan yalnız təcrübədə hüquqşünasların ən çox rastlaşdığı halların təhlili ilə kifayətlənəcəyik. Bu, Məcəllənin 70-ci maddəsinin ç) və d) yarımbəndlərində əks olunmuş aşağıdakı əsaslardır:

- işçinin özünün əmək funksiyasını və ya əmək müqaviləsi üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi, yaxud Məcəllənin 72-ci maddəsində sadalanan hallarda əmək vəzifələrini kobud şəkildə pozması;
- sınaq müddəti ərzində işçinin özünü doğrultmaması.

İşçinin özünün əmək funksiyasını və ya əmək müqaviləsi üzrə öhdəliklərini yetirməməsi, yaxud Məcəllənin 72-ci maddəsində sadalanan hallarda əmək vəzifələrini kobud şəkildə pozması dedikdə, qanunverici 2 halı nəzərdə tutmuşdur:

1. İşçinin özünün əmək funksiyasını və ya əmək müqaviləsi üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi;
2. İşçinin Məcəllənin 72-ci maddəsində sadalanan hallarda əmək vəzifələrini kobud şəkildə pozması.

Bu maddənin tətbiqi ilə bağlı təcrübəmizdə rastlaşdığımız mübahisələr onu deməyə əsas verir ki, bir çox işəgötürənlər bu əsasın məhz 2 müstəqil əsasdan ibarət olmasını dərk etməyərək, əmək müqaviləsinin ləğvinə dair əmrə və işçinin əmək kitabçasında 70-ci maddənin ç) yarım bəndinin bütövlükdə köçürülməsi ilə kifayətlənirlər. Bu səhvin hansı fəsadlar törədə biləcəyini aşağıda konkret misalla göstərməyə çalışacağıq.

Təhlil olunan məsələ ilə bağlı daha çox rast gəlinən səhvlər, həmçinin, işəgötürənlər tərəfindən Məcəllənin 71-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq, bu əsasla əmək müqaviləsinin ləğvinin kifayət qədər əsaslandırılmamasıdır. Məsələn, işçinin etdiyi hərəkət və ya hərəkətsizliyin nədən ibarət olması, məhz həmin hərəkət və ya hərəkətsizliyin nəticəsində müvafiq iş yerində işin, istehsalın, əmək və icra intizamının normal ahənginin pozulması (yəni, hərəkət və ya hərəkətsizliklə müvafiq iş yerində işin, istehsalın, əmək və icra intizamının normal ahənginin pozulması arasında səbəbli əlaqənin olması) müfəssəl və əsaslandırılmış şəkildə əmrə göstərilməlidir. Lakin qeyd etdiyim kimi, işəgötürənlər bu tələblərə əməl etmədiklərindən, mübahisə yarandığı zaman bir sıra problemlərlə üzləşirlər ki, bu da işçilərin məhkəmə qaydasında işə bərpası ilə nəticələnir.

Eyni problem Məcəllənin 70-ci maddəsinin d) yarım bəndinin (sınaq müddəti ərzində işçi özünü doğrultmadıqda) tətbiqinə də aiddir. İşəgötürənlər göstərilən əsasın əmək müqaviləsinin ləğvi üçün daha yüngül üsul olduğunu hesab edərək, əmrə hər hansı bir əsaslandırma olmadan, işçinin sınaq müddətini keçmədiyi barədə qənaətə gəldiyinin səbəblərini göstərmədən əmək müqaviləsini ləğv edirlər və bu da, sözsüz ki, kobud qanun pozuntusudur.

İndi isə 70-ci maddənin ç) yarım bəndinin tətbiqinə dair təcrübədən bir misal gətirək. Neft-qaz sənayesində fəaliyyət göstərən xarici investisiyalı müəssisələrdə çalışan işçilərə münasibətdə, onların qanında, sidiyində və digər bioloji nümunələrində hər hansı miqdarda alkoqolun, narkotik və ya psixotrop maddənin olmasına “zero tolerance”, yəni “sıfır dözümlülük” siyasəti həyata keçirilir ki, bu da göstərilən sənayedə təhlükəli istehsalat sahələrinin və qəza vəziyyətinin yaranmasının yüksək ehtimalının olması ilə əlaqədardır. Bu siyasətə riayət etmək vəzifəsi, bir qayda olaraq, daxili intizam qaydalarında və əmək müqaviləsində əks olunur.

Belə bir şirkətdə çalışan işçinin bioloji nümunəsində az miqdarda narkotik maddənin olduğu aşkarlanmış, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq ixtisaslaşdırılmış tibb müəssisəsinin (narkoloji dispanserin) həkimləri tərəfindən müvafiq qaydada rəsmiləşdirilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, bioloji nümunədə narkotik maddə var, lakin sərxoş vəziyyət mövcud deyil.

Daha sonra həmin işçi ilə bağlanmış əmək müqaviləsi Məcəllənin 70-ci maddəsinin ç) yarım bəndinə və 72-ci maddəsinin b) yarım bəndinə əsasən (alkoqollu içkilər, narkotik vasitələr və psixotrop, toksik və digər zəhərli maddələr qəbul edərək sərxoş vəziyyətdə işə gəlməsi, habelə işə gəldikdən sonra iş yerində həmin içkiləri və ya maddələri qəbul edərək sərxoş vəziyyətdə olması) ləğv olunmuşdur.

Burada işəgötürən kobud səhvə yol vermişdir. Səhv ondan ibarət idi ki, 72-ci maddənin b) yarım bəndi əsas şərt kimi işçinin sərxoşluq vəziyyətində olmasını göstərməsinə və işçinin faktiki olaraq sərxoş vəziyyətdə olmadığına baxmayaraq, əmək müqaviləsi məhz bu əsasla ləğv edilmişdir.

Burada düzgün hüquqi həll əmək müqaviləsinin Məcəllənin 70-ci maddəsinin ç) yarım bəndinə əsasən (işçinin özünün əmək funksiyasını və ya əmək müqaviləsi üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi), 72-ci maddəsinə istinad olunmadan ləğv edilməsi olardı.

Təcrübədə işəgötürənlər, işçilərin iş yerində alkoqollu işkilərin qəbul edilməsi nəticəsində sərxoş vəziyyətdə olması hallarını düzgün rəsmiləşdirilməsi qaydalarına riayət etmirlər. Qanunvericilik insanların alkoqollu içkilərin, narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qəbul olunması faktının aşkarlanması məqsədilə müayinə hüququnu yalnız ixtisaslaşdırılmış tibb müəssisələrinə verdiyi halda, işəgötürənlər bu faktı rəsmiləşdirmək üçün istənilən tibb müəssisəsinin (xəstəxana, poliklinika və s.) xidmətlərindən istifadə edirlər ki, bu da müəyyən olunmuş prosedur qaydalarının kobud pozuntusudur. Fikrimizcə, bu sahədə hüquqşünasların maarifləndirici və məsləhətverici funksiyalarının daha aktiv istifadəsi bu cür pozuntuların qarşısını almağa yardım göstərərdi.

Əmək müqaviləsinin müddətinin bitdiyinə görə əmək müqaviləsinə xitam verilməsi.

Məlum olduğu kimi, bu əsas Məcəllənin 68-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin b) yarım bəndində, həmin əsasla müqavilənin ləğv edilməsi qaydası isə Məcəllənin 73-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, müddətli əmək müqavilələrinin bağlanması təcrübəsi hal hazırda çox geniş yayılmışdır. Bunun, fikrimizcə, 2 əsas səbəbi mövcuddur:

- obyektiv səbəb, yəni Məcəllənin 47-ci maddəsində təsbit olunmuş halların (a-ə və g-ğ yarım bəndləri) olması və işin bu və ya digər səbəbdən müvəqqəti xarakter daşması;

- subyektiv və hesab edirik ki, əsas səbəb ondan ibarətdir ki, işəgötürənlər üçün müddətli əmək müqavilələrinin ləğvi daha asan və məsrəfsiz başa gəlir.

Göstərilən əsasla əmək müqavilələrinin ləğvi zamanı qanun pozuntuları və mübahisələr daha çox əmək müqaviləsinin müddətsiz yox, məhz müəyyən müddətə bağlanması əsaslandırılması ilə bağlıdır. Məsələn, əmək müqaviləsi bağlanan zaman işçinin gördüyü iş aşkar surətdə daimi xarakterli olduqda, işəgötürənlərin, tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinə əməl edilməklə, onların qarşılıqlı razılığı ilə müddətli əmək müqaviləsinin bağlanmasının mümkünlüyünü təsbit edən 47-ci maddəsinin f) yarım bəndindən daha dolğun istifadə etməsi (sözsüz ki, işçiyə bunun mənasını izah etmək şərtilə) və bu bərdə əmək müqaviləsində birbaşa və aydın şəkildə qeydin aparılması, qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməklə yanaşı, işçilərin də hüquqlarının müdafiəsini təmin etmiş olardı. Təəssüf olsun ki, təcrübədə işəgötürənlər əmək müqaviləsinin müəyyən müddətə bağlanmasının zəruriliyini əsaslandırmağı ümumiyyətlə lazım bilmirlər, müqavilənin müvafiq bəndində hər hansı qeyd aparmırlar və bu da, mübahisə yarandığı halda, əmək müqaviləsinin müəyyən müddətə bağlanmasının əsaslılığını şübhə altına qoyur.

Tərəflərin əmək müqaviləsində müəyyən etdiyi xüsusi hallar.

Bu halların təqribi siyahısı Məcəllənin 75-ci maddəsində verilmişdir. Ümumiyyətlə, bu maddənin tətbiqinə hüquqi əsasın yaranması üçün həmin əsasların və zəruri olduqda, digər əlavə əsasların aydın şəkildə əmək müqaviləsində təsbit olunması mütləq şərtidir. Lakin təcrübədə işəgötürənlər, Məcəllənin 1-ci əlavəsi olan "Əmək müqaviləsinin (kontraktın) nümunəvi forması"nda mövcud olan müddəanı sadəcə olaraq köçürərək əmək müqaviləsində 68, 69, 70, 73, 74 və 75-ci maddələrinin sadalanması ilə kifayətlənirlər.

Hesab edirik ki, bu məsələ ilə bağlı bir məqama aydınlıq gətirilməlidir. Əmək müqaviləsinin nümunəvi forması, adından da göründüyü kimi, əmək müqaviləsinin hazırlanması üçün yalnız layihədir və həmin layihədə hər bir konkret işçi ilə bağlanan müqavilənin xüsusiyyətləri nəzərə alın bilməz.

Bu səbəbdən, əmək müqaviləsində 75-ci maddədə nəzərdə tutulmuş əsasların, habelə zəruri olan əlavə əsasların (sözsüz ki, tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət etməklə və işçinin hüquqlarını pozmadan) əks olunması olduqca vacib və məsələnin hüquqi cəhətdən düzgün həllidir.

Yekun olaraq qeyd olunmalıdır ki, Məcəllədə mövcud olan ziddiyyətlər və həmin ziddiyyətlərin təcrübədə yaratdığı fəsadların məhkəmə təcrübəsinə təsiri olduqca böyükdür. Bu mənfi təsirin aradan qaldırılması və əmək qanunvericiliyinin tətbiqinə dair vahid təcrübə yaradılmasında qanunvericiliklə onlara verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Konstitusiya Məhkəməsinin, Ali Məhkəmənin Plenumunun, müxtəlif instansiya məhkəmələrinin, habelə praktik fəaliyyətlə məşğul olan hüquqşünasların rolu çox böyük və müsbət ola bilər.

Nazlı Əhmədova

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MÜLKİ PROSESSUAL MƏCƏLLƏSİNİN 50-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ ZAMANI YARANAN MƏSƏLƏLƏR

Hazırkı məqalədə Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – “MPM”) 50-ci maddəsinin bir neçə (konkret olaraq, 50.1 və 50.4-cü) bəndini təhlil edir və onların təcrübədə tətbiqi zamanı yaranan bəzi məsələləri araşdırırıq.

MPM-nin “Tərəflər” adlanan 50-ci maddəsində o cümlədən deyilir:

“50.1. Prosesdə tərəflər iddiaçı və cavabdeh hesab edilirlər. Fiziki və hüquqi şəxslər, vəzifəli şəxslər, dövlət orqanları və *başqa orqanlar* iddiaçı və ya cavabdeh qismində çıxış edə bilirlər.

... 50.3. İddia tələbinin yönəldiyi fiziki və hüquqi şəxslər cavabdeh hesab olunurlar.

50.4. Qanunda nəzərdə tutulan hallarda *hüquqi şəxs olmayan təşkilatlar* da tərəf ola bilirlər.”

Beləliklə, sözügedən maddədə mülki prosesdə tərəf ola biləcək subyektlərin dairəsi cızılır, özü də kifayət qədər geniş.

MPM-nin 50-ci maddəsinin mətnindən aydın olur ki, mülki prosesdə tərəf ola biləcək subyektlərin sırasına ilk növbədə fiziki və hüquqi şəxslər aiddir. “Fiziki şəxs” və “hüquqi şəxs” anlayışları hüquq nəzəriyyəsində və qanunvericilikdə kifayət qədər ətraflı işıqlandırılıb təhlil edildiyindən, düşünürük ki, bu iki kateqoriyanın üzərində dayanmağa ehtiyac yoxdur.

Maddədən o da məlum olur ki, daha dörd kateqoriyadan olan subyektlər, yəni vəzifəli şəxslər, dövlət orqanları, başqa orqanlar (hər üçü 50.1-ci bənddə sadalanıb) və hüquqi şəxs olmayan təşkilatlar (50.3-cü bənd) məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh qismində çıxış edə bilər. Gəlin həmin subyekt kateqoriyasının hər birini ayrıca nəzərdən keçirək. Təhlili asanlaşdırmaq məqsədilə bundan sonra misallardan istifadə edəcəyik.

Birinci misal: A şirkəti ofşor yurisdiksiyada yaradılmış xarici şirkətdir. Azərbaycan Respublikasında qeydiyyatdan keçmiş nümayəndəliyi (bundan sonra – “Nümayəndəlik”) vasitəsilə Azərbaycan Respublikası ərazisində təsərrüfat fəaliyyəti həyata keçirir, hətta fərdi iş icazələri almaqla çoxlu sayda əcnəbi işçi qüvvəsini işəgötürən qismində cəlb edir. Nümayəndəliyin rəhbərinin imzası ilə A şirkəti mütəmadi olaraq Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri ilə mülki-hüquqi müqavilələr imzalayır. Belə müqavilələrin birindən mübahisə yaranmış (A şirkəti müqavilə üzrə ödənişləri vaxtı-vaxtında etməmişdir) və müqavilənin digər tərəfi olan Azərbaycan Respublikasında qeydiyyatdan keçmiş hüquq şəxs – B şirkəti müqavilə öhdəliklərinin pozulması nəticəsində ona dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsinə dair A şirkətinin Nümayəndəliyinə qarşı Azərbaycan Respublikasının məhkəməsində iddia irəli sürmüşdür. B şirkəti A şirkətinin baş ofisinin ünvanı ona məlum olmadığından bu halın iddiaya ağılabatan müddətdə baxılmasının qarşısını alacağı qənaətinə gələrək bu addımı atmışdır. Aidiyyəti məhkəmə əvvəlcə ərizəni icraata qəbul etmiş, hətta iddianı təmin etmə tədbiri barədə B şirkətinin vəsatətinə əsasən Nümayəndəliyin Azərbaycan Respublikasındakı bank hesabına həbs qoymuşdur. Lakin sonradan məhkəmə cavabdehin Nümayəndəlikdən A şirkətinə dəyişdirilməsi barədə qərardad çıxarmış, səbəb kimi də Nümayəndəliyin hüquqi şəxs olmamasını göstərmişdir. İddiaçı, yəni

B şirkəti MPM-nin 50.4-cü maddəsinə istinad etsə də, bu, bir nəticə verməmişdir.

Sual: Nümayəndəlik cavabdeh ola bilərmi?

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – “MM”) 53-cü maddəsinə əsasən, “hüquqi şəxsin olduğu yerdən kənarında yerləşən və hüquqi şəxsin mənafeələrini təmsil və müdafiə edən ayrıca *bölməsi* nümayəndəlik sayılır” və “nümayəndəliklər və filiallar hüquqi şəxs deyildirlər və hüquqi şəxsin təsdiq etdiyi əsasnamələr üzrə fəaliyyət göstərirlər”.

“Hüquqi şəxs” termini MM-nin 43-cü maddəsində bu cür açıqlanır: “Hüquqi şəxs qanunla müəyyənləşdirilən qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, xüsusi yaradılmış elə bir *qurumdur* ki, mülkiyyətində ayrıca əmlakı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlakla cavabdehdir, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, *məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq* hüququna malikdir.”

Bu iki maddədən aydın olur ki, nümayəndəlik hüquqi şəxs olmadığından (nümayəndəliyin rəhbərinə B şirkətinin iddiası üzrə A şirkətini təmsil etmək üçün xüsusi və ya Azərbaycan Respublikasında A şirkətinə qarşı qaldırılmış istənilən iddia üzrə A şirkətinin maraqlarını təmsil etmək üçün ümumi etibarnamənin verildiyi hallar sözügedən məqalədə araşdırılmır) B şirkətinin ilkin iddiası üzrə məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh qismində çıxış edə bilməz. Yəni, birinci misal üzrə məhkəmənin qərarı doğrudur.

İkinci misal: Birinci misaldakı faktları bir az dəyişdirək: A şirkətinin idarəetmə orqanı və hüquq departamenti Niderlandda yerləşir. B şirkəti ilə müqavilənin bir çox şərtlərinin razılaşdırılmasında (elektron poçt və skayp vasitəsilə) onlar da iştirak etmişlər. B şirkəti də iddianı Nümayəndəliyə qarşı deyil, A şirkətinin direktorlar şurasına qarşı irəli sürüb.

Sual: Bu iddia mümkündürmü? Ümumiyyətlə, fiziki şəxslər, hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs olmayan təşkilatlardan başqa, daha hansı subyektlər mülki prosesdə tərəf ola bilər?

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, MPM-nin 50.1 və 50.4-cü maddələrində tərəf ola biləcək subyektləri fiziki və hüquqi şəxslərdən başqa daha dörd kateqoriya aid edilmişdir (vəzifəli şəxslər, dövlət orqanları, digər orqanlar və hüquqi şəxs olmayan digər şəxslər).

“Dövlət orqanları” ifadəsinin açıqlaması “Dövlət qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 7-ci maddəsində verilmişdir: “Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş hüdudlarda Azərbaycan Respublikasının məqsəd və funksiyalarını həyata keçirən, qanunvericiliyə uyğun olaraq yaradılmış və dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən dövlət qulluqçularının qurumu dövlət orqanıdır.” Mülki Məcəllənin 43.3-cü maddəsində isə qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası mülki hüquq münasibətlərində eynilə digər hüquqi şəxslər kimi iştirak edir və bu hallarda Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətlərini onun hüquqi şəxslər olmayan orqanları həyata keçirirlər. Göstərilən maddələrdən aydın olur ki, dövlət orqanları hüquqi şəxs deyil, lakin buna baxmayaraq məhkəmədə iddaçı və cavabdeh kimi çıxış edə bilərlər.

“Vəzifəli şəxslər”in açıqlaması isə bir qanunda deyil, məzmunu uyğun olaraq müxtəlif qanunlarda (Cinayət Məcəlləsi, “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Qanun, dövlət vəzifəli şəxsə münasibətdə - “Dövlət qulluğu haqqında” Qanun və s.) verilir. Bununla belə, nə Mülki Məcəllə, nə də MPM “vəzifəli şəxsi”n konkret olaraq kim olduğunu açıqlamır. Belə olan halda mübahisiyə baxan məhkəmənin hər hansı bir vəzifəli şəxsin MPM-nin 50.1-ci maddəsinə əsasən iddiaçı və ya cavabdeh qismində tanınmasını qanunun analogiyası prinsipinə əsaslanaraq müəyyən etməsi məntiqli görünür. Qeyd etdiyimiz kimi, “vəzifəli şəxs” bir neçə qanunda açıqlandığı və qanunlar ierarxiyasında onlardan daha üstün hüquqi qüvvəyə malik Mülki Məcəllədə təsbit edilmədiyindən, demək olar ki, məsələnin həlli tam olaraq aidiyyəti məhkəmənin öhdəsinə buraxılıb. Bu hal isə təcrübədə anlaşılmaqlara gətirib çıxara bilər, çünki analogiya üzrə tətbiq ediləcək qanunlardan birində - Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin qeyd hissəsində “vəzifəli şəxs” anlayışı

həddindən artıq geniş cızılaraq nəinki dövlət vəzifəli şəxsləri və hüquqi şəxslərin rəhbərlərini, hətta “kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının işçilərini” də əhatə edir. Yəni, yuxarıdakı misalımızı bu analogiyaya uyğun təhlil etsək, belə çıxır ki, A şirkətinin nəinki rəhbəri, hətta hüquq departamentinin işçisi də cavabdeh qismində göstərilə bilər. Birinci misalda qeyd edildiyi kimi, Nümayəndəliyin cavabdeh ola bilmədiyi bir halda şirkətin adı işçisinin mahiyyət etibarilə şirkətə qarşı yönələn iddia üzrə cavabdeh ola bilməsi ən azından hüquqi məntiqə zidd olsa da, qanunla mümkün görünür.

Yerdə qalan iki kateqoriyadan birinin - “hüquqi şəxs olmayan digər təşkilatlar”ın nə demək olduğunu aşağıdakı üçüncü misalla bağlı araşdırmağa çalışacağıq.

Sonuncu kateqoriya, yəni MPM-nin 50.1-ci maddəsində işlənmiş “başqa orqanlar” ifadəsinə gəldikdə isə, onun nə məna kəsb etdiyi ümumiyyətlə aydın deyil. Dövlət orqanları ayrıca bir kateqoriya kimi göstərildiyindən, fərz edə bilərik ki, burada söhbət hüquqi şəxslərin orqanlarından (bir hüquqi şəxs daxilində yaradılmış bölmələr yaxud hüquqi şəxslərin istənilən birliyi də nəzərdə tutula bilər) gedir. “Orqan” sözünün hüquqi şəxsin yalnız idarəetmə funksiyaları həyata keçirən yoxsa istənilən qurumunu əhatə etdiyi də aydın deyil. Nəzərə alsaq ki, “dövlət orqanları” ifadəsi hüquqi şəxs olmayan, lakin buna baxmayaraq iddiaçı və cavabdeh ola bilən dövlət qurumlarını bildirir, onda “başqa orqanlar”ın da hüquqi şəxsin istənilən idarəetmə orqanını (direktorlar və ya müşahidə şurası, idarə heyəti, direktor) yaxud bölməsini (departament, nümayəndəlik, filial, şöbə və sair) ehtiva etməsi qənaətinə gəlməyə əsasımız olur. Bu isə həm birinci misalla bağlı gəldiyimiz (məhkəmənin də təsbit etdiyi) nəticəyə ziddir, həm də hüquqi məntiqə tam uyğun deyil.

Bunlara baxmayaraq, gələ biləcəyimiz nəticə odur ki, hal-hazırda MPM ikinci misalda qeyd edilən iddiaya, yəni A şirkətinin ayrıca departamentinin və ya direktorlar şurasının cavabdeh qismində cəlb edilməsinə yol verir.

Üçüncü misal: birinci misaldakı faktları bir az da dəyişdirək: A şirkəti iri transmilli korporasiya olduğundan, sosial məsuliyyət daşıyan şirkət sayılır. Şirkətin xaricdə(London şəhərində) yerləşən və onun sosial-mədəni funksiyalarını həyata keçirən ofisi, bizim dildə desək idarəsi var. B şirkəti ilə Nümayəndəlik arasında imzalanmış müqavilə üzrə bəzi xidmətlərin benefisiarı, yəni onlardan bəhrələnən məhz həmin idarə omuşdur. Məhkəmədə cavabdeh qismində Nümayəndəlik deyil, A şirkətinin həmin idarəsi göstərilir.

Sual: A şirkətinin sosial-mədəni funksiyalarını həyata keçirən idarəsi cavabdeh ola bilərmi?

İlk öncə idarənin nə demək olduğunu araşdıraq. MM-nin 54-cü maddəsinə əsasən, hüquqi şəxsin idarəetmə, sosial-mədəni və ya digər qeyri-kommersiya xarakterli funksiyaların həyata keçirilməsi üçün yaratdığı *təşkilat* idarə sayılır, idarə hüquqi şəxs deyildir və hüquqi şəxsin təsdiq etdiyi əsasnamə üzrə fəaliyyət göstərir, idarənin öhdəlikləri üçün məsuliyyət idarəni yaratmış hüquqi şəxsin üzərinə düşür. Maddənin mətni kifayət aydın yazılmış, yeganə sual doğuran məqam “təşkilat”ın nə demək olduğudur.

Qeyd edək ki, “təşkilat” anlayışı MM-də müxtəlif, bəzən bir-birinə zidd mənalarda işlənir. “Kommersiya təşkilatları” və ya “qeyri-kommersiya təşkilatları” deyərkən, ilk növbədə hüquqi şəxslər (MM-də sadalanmış növlərdə kommersiya və ya qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri) ehtiva edilir. Lakin MM-nin yuxarıda istinad etdiyimiz 54-cü maddəsində “təşkilat” sözünün tamamilə fərqli mənada işləndiyinin şahidi oluruq: “təşkilat” sözü mahiyyət etibarilə nümayəndəlik və ya filial kimi hüquqi şəxsin bir bölümü olan idarəni tərif edir. Başqa sözlə desək, MM-nin 54-cü maddəsində işlənən “təşkilat” heç də hüquqi şəxs demək deyil.

MPM-nin 50.4-cü maddəsinə əsasən isə, mülki prosesdə tərəf ola biləcək subyektlərin dairəsinə *hüquqi şəxs olmayan təşkilatlar* da daxildir. Bunun da konkret olaraq hansı məna kəsb etdiyi MPM və ya digər qanunlarda açıqlanmayıb.

Göstərilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, MM-nin 54-cü maddəsində sözügedən “idarə” MPM-

nin 50.4-cü maddəsindəki “hüquqi şəxs olmayan təşkilat” anlayışı ilə əhatə olunur. Elə isə, A şirkətinin London idarəsi B şirkətinin iddiası üzrə prosesdə cavabdeh kimi çıxış edə bilər.

Göründüyü kimi, MPM-nin tətbiqi üçün onun 50.1 və 50.4-cü maddələrinin əhəmiyyəti böyükdür. Bunu nəzərə alaraq, sözügedən normalarda işlənmiş qeyri-dəqiq ifadələrin gələcəkdə bu və ya digər şəkildə qanuverici səviyyəsində dəqiqləşdirilməsinin zəruriliyini qeyd edir və buna ümid edirik. Məsələn, “filial” və “nümayəndəlik”də olduğu kimi, “idarə”nin tərifində də “bölmə” və ya oxşar termindən istifadə edilməsi mümkündür, çünki gördüyü işlərdən, yerləşməsindən və yerinə yetiriyi funksiyalardan asılı olmayaraq, hüquqi şəxsin tərkib hissəsi olan (törəmə müəssəd söhbət getmir) istənilən struktur vahidi onun bölməsidir. Mülki Məcəllə və MPM-nin məqsədləri üçün isə “vəzifəli şəxslər”in ayrıca açıqlaması verilə bilər. Nəhayət, “başqa orqanlar” və “hüquqi şəxs olmayan digər şəxslər”in də tərfi verilməli ya da həmin ifadələr ümumiyyətlə MPM-dən çıxarılmalıdır (çünki təcrübədə məhkəmələr yalnız fiziki və hüquqi şəxslərin, dövlət orqanları və dövlət vəzifəli şəxslərinin iddiaçı və cavabdeh kimi çıxış edə bilməsini əsas gətirərək onsuz da onların tətbiq edilməsinin qarşısını alır).

Qanunvericilik səviyyəsində dəyişikliklər edilənədək isə ən azından Ali Məhkəmə tərəfindən həmin maddələrin tətbiqi məsələsinə aydınlıq gətirilə biləcəyini düşünürük. Bu sahədə qonşu Rusiya Federasiyasınının Ali Arbitraj Məhkəməsinin Plenumunun 14 may 1998-ci il tarixli Məlumat məktubunu misal çəkmək olar. Belə ki, həmin məktubda Rusiya Ali Arbitraj Məhkəməsi hüquqi şəxslərin ayrıca bölmələri (filial, şöbə, nümayəndəlik, idarə və ya digər növlərə ayırmayaraq) tərəfindən və ya onlara qarşı Rusiya arbitraj məhkəmələrinə verilmiş iddialara dair məhkəmə praktikasını ümumiləşdirərək, iddiaların hansı hallarda məqbul olmasına dair tövsiyələr vermişdir.

Dünyamin Novruzov

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü

MƏNƏVİ ZƏRƏRİN ƏVƏZİNİN ÖDƏNİLMƏSİ İLƏ BAĞLI MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNİN BƏZİ PROBLEMLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan qanunvericiliyi şəxsə vurulmuş mənəvi zərərin əvəzini tələb etmək hüququ verir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, maddi zərərdən fərqli olaraq bu növ tələblərlə bağlı məhkəmə təcrübəsində kifayət qədər problemlər mövcuddur. Bu, ölkəmizdə mənəvi zərərlə bağlı iddia tələblərinin kifayət qədər yeni olması ilə yanaşı həmin növ zərərin özünün də mahiyyəti, yəni pulla ölçülə bilməyən pulla ifadəsinin çətinliyi ilə bağlıdır. Təəssüf ki, milli məhkəmələrimizin mənəvi zərərlə bağlı təcrübəsinin heç də uğurlu və ürəkaçan olmasını demək mümkün deyildir. Hazırkı məqalədə mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində mövcud olan bəzi problemlərə toxunulacaq və bu problemlər qısa başlıqlar formasında qeyd ediləcəkdir.

(A) Mənəvi zərərin hüquqi təbiəti ilə bağlı konkret əsaslandırılmış yanaşmanın olmaması. Hüquq ədəbiyyatında mənəvi zərərin hüquqi təbiətini izah edən bir neçə yanaşma vardır (Bu yanaşmalar barədə ətraflı məlumat üçün bax: 7, s. 15-18; 8, s. 7-17; 10, s. 784-787; 11, 797-798;). Həmin yanaşmaların tərəfdarları mənəvi zərərin hüquqi təbiətini və funksiyasını müxtəlif şəkildə əsaslandırmağa çalışırlar.

Cəza yanaşmasına görə mənəvi zərəre görə pul kompensasiyasının ödənilməsilə zərər çəkənin intiqam hissi təmin edilməkdə, zərər vuranın əmlakındakı azalma isə zərər çəkəni psixoloji olaraq məmnun etməkdədir. Başqa sözlə, zərər vurandan tutulan pul kompensasiyası cəza xarakteri daşıyır və mənəvi zərər bir növ xüsusi (özel) hüquq cəzası kimi çıxış edir. Lakin cəza yanaşması hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq tənqid edilməkdədir. Tənqidlər əsasən, **(1)** cinayət və mülki hüququn məqsədlərinin biri-birindən fərqli olması, **(2)** təqsirsiz (obyektiv surətdə hüquqa zidd əməl üçün) məsuliyyət halında mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsinin qəbulunun cəzanın fərdiliyi prinsipi ilə ziddiyyət təşkil etməsi, zərər vurduğu üçün deyil, **(3)** bağladığı müqaviləyə uyğun olaraq mənəvi zərərin əvəzini ödəyən sığortaçının həyata keçirdiyi ödənişin cəza yanaşması ilə izahının qeyri-mümkünlüyü ilə bağlıdır.

Məmnunetmə (razısalma) yanaşmasına görə mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsində məqsəd zərərin kompensasiyası və ya zərərvuranın cəzalandırılması deyil, zərər çəkəndə məruz qaldığı mənəvi sarsıntı və izzəti müəyyən qədər azaltmaqdır. Zərər çəkənə mənəvi zərərin əvəzi kimi pul məbləğinin ödənilməsi halında onda məruz qaldığı mənəvi zərərin qismən və ya tamamilə aradan qaldırmağa yarayan məmnunetmə hissi yaradılmış olur. Şəxsin çəkdiyi əzabın, ağrıların, izzətin ona kompensasiya verilməsilə tam aradan qaldırılması mümkün deyildir. Bu halda mənəvi zərərin ödənilməsi zərər çəkəni təsəlli edən bir vasitədir (8, s. 9). Bu yanaşma subyektiv mənəvi zərər nəzəriyyəsini qəbul etdiyi və fəaliyyət qabiliyyətsiz şəxslərdə (ruhi xəstələr və b.) ödənəcək pul məbləği vasitəsilə məmnunetmə hissənin yaradılmasının qeyri-mümkün olması səbəbindən tənqid edilməkdədir.

Kompensasiya (əvəzin ödənilməsi) yanaşmasına görə mənəvi zərərin məqsədi vurulmuş zərərin eynilə (məsələn, təhqirə görə üzr istənilməsi) və ya pulla aradan qaldırılmasıdır. Mənəvi zərərin zərər çəkənə ödəniləcək müəyyən məbləğdə pulla tam olaraq aradan qaldırılması mümkün

deyildir. Lakin bu hal mənəvi zərərə görə müəyyən miqdarda pulun ödənilməsini istisna etmir. Bu yanaşma obyektiv mənəvi zərər nəzəriyyəsinə əsaslanır və zərər çəkənin mənəvi sarsıntı və izzət çəkib-çəkməməsini araşdırmadan şəxsin əmlak və ya şəxsi qeyri-əmlak dəyərlərində müəyyən əksilmənin olması halında mənəvi zərərin vurulduğunu qəbul edir.

Nyu-York Apellyasiya Məhkəməsi "*McDougald v. Garber*" işi üzrə 1989-cu il tarixli qərarında göstərmişdir ki, "Maddi zərər pulla kompensasiya edilə bilər; lakin mənəvi sarsıntı və izzət və həyat eşqinin azalması kimi mənəvi zərərlərin ödənilməsi, pulun zərər çəkənin məruz qaldığı zərəri kompensasiya etməsi barədə hüquqi fiksiyaya söykənir ... Biz, pulun ağrını azaldacağını və ya zərər çəkənin qabiliyyətini bərpa edəcəyini düşünməsək də, bu fiksiyanı qəbul edirik. Biz, itirilmiş qiymətləndirməyi ümid etmirik, lakin mövcud şəraitdə pul kompensasiyası təsəlli vasitəsi kimi çıxış edə bilər" (16, s. 439-440).

Milli məhkəmə təcrübəmizin bu yanaşmalardan hansını qəbul etdiyini demək çətinidir. Çünki bu növ iddialara dair işlər üzrə qəbul edilmiş məhkəmə aktlarında mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsində məqsədin nədən ibarət olmasına dair hər hansı əsaslandırılmaya rast gəlmək mümkün deyildir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin "Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair" 31 may 2002-ci il tarixli qərarında (bundan sonra - KM-in 31 may 2002-ci il tarixli Qərarı) bu məsələyə ümumiyyətlə toxunulmamış, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında" 7 nömrəli, 3 noyabr 2008-ci il tarixli qərarında (bundan sonra - AM Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli Qərarı) isə yalnız "**mənəvi zərərin mənəvi sarsıntı və izzətlərin əvəzinin ödənilməsinə yönəlidi**"nin qeyd olunması ilə kifayətlənilmişdir (11-ci bənd). Hesab edirik ki, AM Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli Qərarında sözügedən ifadəyə yer verilməsinin Ali Məhkəmə Plenumunun yuxarıda qeyd edilən kompensasiya yanaşmasını qəbul etdiyinin dəlili kimi başa düşülməsi düzgün olmazdı. Çünki **əvvəla**, "mənəvi zərərin mənəvi sarsıntı və izzətlərin əvəzinin ödənilməsinə yönəlidi"yə dair ifadə Plenumun kompensasiya yanaşmasını qəbul etdiyinə demək üçün yetərli açıqlıqda deyildir. Başqa sözlə, Plenumun bu və ya digər yanaşmanı qəbul etdiyini deyə bilmək üçün qərarında daha geniş açıqlamaya yer verilmiş olmalıydı. **İkincisi**, sözügedən Qərarın məzmunundan görünür ki, Plenum subyektiv mənəvi zərər nəzəriyyəsini qəbul edir, kompensasiya yanaşması isə yuxarıda qeyd edildiyi kimi obyektiv mənəvi zərər nəzəriyyəsinə əsaslanır. **Üçüncüsü**, AM Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli Qərarında yer verilmiş ifadə əgər belə demək mümkünsə, qüsurudur. Çünki Plenuma görə " ... "mənəvi zərər" anlayışı insanın anadangəlmə və ya qanun əsasında ona mənsub olan şəxsi qeyri -əmlak xarakterli hüquq və azadlıqlarının, habelə əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində mənəvi sarsıntı və izzət keçirməsini ifadə edir" (2-ci bənd). Bu baxımdan 11-ci bənddə "mənəvi zərərin" deyil, "mənəvi zərərin ödənilməsinin və ya kompensasiyasının" ifadəsinə yer verilməli olmasını demək olar. Qüsurlu ifadədən çıxış edərək kompensasiya yanaşmasının qəbulu nəticəsinə gəlinməsi isə mümkün deyildir.

Beləliklə, məhkəmə təcrübəmizin mənəvi zərərin hüquqi təbiətini və ya mənəvi zərərin ödənilməsində məqsədin nədən ibarət olmasını açıqlayan hansı yanaşmanı qəbul etdiyini demək çətinidir.

(B) Müqavilə şərtlərinin pozulması halında mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin irəli sürülməsi mümkündürmü?

Məlum olduğu kimi, müqavilə şərtinin pozulmasına görə zərərin əvəzinin ödənilməsinin əsas məqsədi cavabdehin cəzalandırılması deyil, iddiaçının məruz qaldığı zərərin kompensasiya olunmasıdır. Bu zaman ortaya çıxan maddi zərərin əvəzinin ödənilməli olması aşkardır. Lakin hansı hallarda müqavilə şərtlərinin pozulmasına görə mənəvi zərərin (məsələn, mənəvi sarsıntının) əvəzinin ödənilməli olması hələ də, mübahisəli və qeyri-müəyyəndir (17, s. 617). Ümumi yanaşma ondan ibarətdir ki, müqavilə şərtlərinin hər pozuntusu üçün mənəvi zərər tələbinin irəli sürülməsi mümkün deyildir. Bu yanaşma onunla əsaslandırılır ki, məsələn,

malgöndərmə müqaviləsi üzrə malların göndərilməməsi və ya vaxtında göndərilməməsi hallarında alıcının narahatlıq hissi keçirməsi və hətta qəzəblənməsi mümkündür. Bu halda alıcının müqavilə marağı iqtisadi xarakter daşdığı və ona vurulmuş maddi zərərin (real və əldən çıxmış fayda formasında) əvəzinin ödənilməsi yalnız onun iqtisadi marağını qorumağa yönəlmişdir. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxs kimi o, bilirdi ki, hissi (emosional) təminətmə (zövqalma) məsələləri onun müqavilə sferasından kənar qalmışdır (19, s. 15-16). İddiaçı müəyyən hallarda müqavilə şərtlərinin pozulması nəticəsində meydana çıxan yaşamaq həzzinin itirilməsi və ya mənəvi sarsıntıya görə zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb edə bilər. Bu, qeyri-maddi marağın (faydanın) müqavilənin mühüm obyektini təşkil etdiyi və ya müqavilə pozuntusunun fiziki narahatlıq verərək mənəvi sarsıntıya səbəb olduğu hallarında mümkündür (18, s. 592). Başqa sözlə, müqavilə tərəfləri ən azı iki halda mənəvi zərəərə məruz qala bilərlər. Birincisi, zərəər çəkən tərəf müqaviləni müəyyən mənəvi (qeyri-maddi) fayda (əyləncə, ruhi sakitlik və s.) əldə etmək üçün bağlaya bilər. Bu halda, müqavilənin spesifik şərtinin pozulması mənəvi zərərin vurulması ilə nəticələnə bilər. İkincisi, müqavilə şərtinin pozulması (xüsusilə, istehlakçı müqaviləsinin pozulması) müəyyən mənəvi zərərin vurulmasına səbəb ola bilər (14, s. 288).

Milli qanunvericiliyimiz müqavilə şərtlərinin pozuntusuna görə mənəvi zərərin ödənilməsi tələbini irəli sürmək hüququ verirmi?

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi (bundan sonra - Mülki Məcəllə) müqavilə şərtlərinin pozulmasına görə mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin irəli sürülmə-sürülməməsinə dair konkret bir müddəanı nəzərdə tutmur. Mülki Məcəllənin 443.1-ci maddəsi öhdəliyi icra etməyən borclunun kreditora dəymiş zərərin əvəzini ödəməyə borclu olmasını, 443.2-ci maddəsi isə zərərin Mülki Məcəllənin 21-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydalara uyğun müəyyənləşdirildiyini təsbit edir (1, s. 259). Yəni Mülki Məcəllə 443.1 və 443.2-ci maddələrin mənəvi zərərin ödənilməsinin əsasını təşkil etməsini istisna edir. Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, mənəvi zərəər müqavilə şərtlərinin pozulması nəticəsində də meydana gələ bilər və qüvvədə olan qanunvericilik bu halı istisna etmir. Məsələn, "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" qanunun 12-ci maddəsinə görə istehlakçıların bu Qanunda nəzərdə tutulan hüquqları istehsalçı (icraçı, satıcı) tərəfindən pozularsa istehlakçıya dəyən mənəvi ziyan günahkar tərəfindən ödənilməlidir(4). "Turizm haqqında" qanunun 6-cı maddəsinin 1.4-cü hissəsinə görə turistin turizm məhsulunun pərakəndə alqı-satqı müqaviləsi şərtlərinin turoperator və ya turagent tərəfindən yerinə yetirilmədiyi hallarda ona dəymiş maddi və mənəvi zərərlərin əvəzinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada ödənilməsini tələb etmək hüququ vardır (6). Bu baxımdan Mülki Məcəllənin 448.1 və 448.2-ci maddələrinə istinad edilməsi mümkün hesab edilə bilər. Mülki Məcəllənin 448.1-ci maddəsinə görə ... borclu onun risk dairəsinə daxil olan öhdəliklərin icra edilmədiyi bütün hallar üçün cavabdehdir. Mülki Məcəllənin 448.2-ci maddəsinə görə borclu öz öhdəliklərinin hər bir təqsirli pozuntusu (hərəkət və ya hərəkətsizlik) üçün məsuliyyət daşıyır.

Göründüyü kimi, müqavilə şərtlərinin pozulması mənəvi zərərin ödənilməsi tələbini irəli sürmək hüququ verir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, bu tələb hər bir müqavilə üzrə irəli sürülmə bilməz. Məsələn, borc müqaviləsi üzrə borcun vaxtında qaytarılmaması halında. Çünki borc müqaviləsi üzrə müqavilə tərəfinin əsas marağı iqtisadi xarakterlidir. Bəzi hallarda bu növ iddia tələbinin irəli sürülməsi imkanı məhz müqavilənin məqsədinin spesifikliyindən (məsələn, şəxsin ulu nənəsindən xatirə qalan üzüyü təmir etmək üçün verdiyi zərgər tərəfindən itirilməsi və s.), bəzi hallarda isə yol verilmiş pozuntunun ağırlığından (məsələn, müqavilə şərtlərinin pozulması nəticəsində qırılan iynə ucunun xəstənin burnunda qalması, cərrahi müdaxilə nəticəsində xəstənin bədəninə iz qalması, əməliyyat zamanı verilən qanın QİÇS-li olması səbəbindən xəstənin QİÇS-ə yoluxması və s.) irəli gəlir (8, s. 119).

Bu halda mənəvi zərərin ödənilməsi ilə bağlı mübahisələr müqavilə hüququ, yoxsa, delikt hüquq normaları əsasında həll edilməlidir?

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, müqavilə şərtlərinin pozulması mənəvi zərərin vurulması ilə nəticələnə bilər. Lakin bu zaman borclunun hərəkəti hüquqa zidd olarsa və deliktin əmələ gəlməsinin digər şərtləri (şəxsin fiziki və mənəvi sarsıntılar keçirməsi, bunların zərər vuranın qanunsuz hərəkəti və ya hərəkətsizliyi nəticəsində baş verməsi, qanunsuz hərəkət və hərəkətsizliklə mənəvi zərər arasında səbəbli əlaqənin olması və zərərvuran şəxsin təqsirinin olması) də mövcud olarsa, onda borclu törətdiyi mülki hüquq pozuntusuna görə də məsuliyyət daşıyacaqdır. Məsələn, satılmış malın qüsuru nəticəsində istehlakçının sağlamlığına zərər dəyməsi. Bu zaman mənəvi zərər tələbinin əsası kimi müqavilənin, yoxsa deliktin çıxış etməli olması sualı meydana çıxır. AM Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli Qərarında bu məsələ açıq qalmışdır. Halbuki vurğulanan problem işin düzgün həlli üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. **Əvvəla**, məhkəmənin mübahisəyə tətbiq edəcəyi maddi hüquq normasının seçimi bundan asılıdır. Bu mərhələdə buraxılacaq səhv maddi hüquq pozuntusu hesab ediləcəkdir ki, bu da, məhkəmə qətnaməsinin yuxarı instansiya məhkəməsi tərəfindən ləğvi üçün əsas verir. **İkincisi**, müqavilə şərtlərini pozan borclu vurulmuş mənəvi zərəərə görə məsuliyyətdən azad olmaq üçün təqsirsizliyini sübut etməlidir (Mülki Məcəllə, 448.4-cü maddə); zərərin əvəzinin ödənilməsi əsası kimi delikt çıxış etdiyi bir sıra hallarda isə, zərər vuranın təqsirini sübut etmə yükü zərər çəkənin üzərinə düşür (Mülki Məcəllə, 1132-ci maddə). **Üçüncüsü**, müqavilə və deliktdən irəli gələn tələblər üzrə iddia müddətləri də fərqlidir (Mülki Məcəllə, 373-cü maddə). **Dördüncüsü**, müqavilə və delikt üzrə iddia tələbini irəli sürmək hüququna malik olan şəxslərin dairəsi də başqadır. Qeyd edək ki, sözügedən məsələ ilə bağlı hüquq ədəbiyyatında fikir ayrılığı vardır (8, s. 275-276; 20, s. 222-223). **Bəzi müəlliflərə görə** konkret hadisədə həm delikt, həm də müqavilə şərtlərinin pozuntusundan doğan məsuliyyətin şərtləri reallaşmışsa, zərər çəkən müqavilə şərtlərinin pozulmasına əsaslanaraq iddia qaldırmalı, **digərlərinə görə** kreditorun müqavilənin icra edilməsindən irəli gələn fayda itkisi istisna olmaqla, qalan hallarda mənəvi zərərin ödənilməsi delikt hüquq normalarına əsasən həll edilməlidir; hüquq ədəbiyyatında **üstün olan yanaşmaya görə** isə zərər çəkən mənəvi zərərin ödənilməsi tələbini öz mülahizəsinə əsasən istər müqavilə şərtlərinin pozulmasından irəli gələn məsuliyyət, istərsə də, deliktdən doğan məsuliyyət normalarına əsasən irəli sürə bilər.

Mülki Məcəllənin 1112-ci maddəsinə görə tibb müəssisəsində müalicə zamanı (cərrahiyyə əməliyyatı, yanlış diaqnoz və s. nəticəsində) şəxsin sağlamlığına vurulmuş zərərin əvəzi ümumi əsaslarla ödənilir. Zərərvuran zərərin onun təqsiri üzündən baş vermədiyini sübuta yetirərsə, məsuliyyətdən azad edilir. Mülki Məcəllənin 1128.1-ci maddəsinə görə malın, işin və ya xidmətin konstruksiya, resept və ya digər qüsurları (keyfiyyətsiz məhsul) nəticəsində, habelə mala (işə, xidmətə) dair yanlış və ya yarımçıq informasiya nəticəsində fiziki şəxsin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına; dəyən zərərin əvəzini malın satıcısı və ya istehsalçısı, işi görmüş və ya xidməti göstərmiş şəxs (icraçı), təqsirli olub-olmadığına və zərərchəkənin onlar ilə müqavilə münasibətlərində olub-olmadığına baxmayaraq, ödəməlidirlər. Göstərilən maddələrin dispozisiyasından və Mülki Məcəllənin "Malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi" adlanan 61-ci fəslinin Məcəllənin "Mülki hüquq pozuntularından (deliktlərdən) əmələ gələn öhdəliklər" başlığı daşıyan IX bölməsində yerləşməsi qanunvericinin iradəsinin bu kimi hallarda mənəvi zərəərə görə məsuliyyətin yaranma mənbəyinin delikt təşkil etməsi yönündə olmasını deməyə imkan verir.

(C) Mənəvi zərərin ödənilməsi tələblərinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 77.1-ci maddəsinə istinad edilməklə təmin olunmaması.

Mənəvi zərər insan hissələrinə əsaslandığından onu müəyyənləşdirmək daha mürəkkəbdir. Təsadüfi deyildir ki, məhkəmələr zərərin mövcudluğuna qərar verməkdə kifayət qədər çətinlik çəkirlər. Mənəvi zərərin sübut edilməsi ilə bağlı problemə toxunmazdan əvvəl "mənəvi zərər" anlayışını izah edən iki əsas nəzəriyyəyə (Bu nəzəriyyələr haqqında daha geniş məlumat üçün bax: 8, s. 177-185; 10, s. 531-536) diqqət yetirilməsinin faydalı olacağı qənaətimdəyəm. Çünki

sübut etmə ilə bağlı yanaşma məhkəmələrimizin bu iki nəzəriyyədən hansını qəbul etməsindən böyük ölçüdə asılıdır. **Obyektiv nəzəriyyəyə görə** mənəvi zərər hüquqa zidd əməl nəticəsində şəxsin əmlak və şəxsi-qeyri-əmlak nemətlərində obyektiv olaraq əmələ gələn azalmadır. **Subyektiv nəzəriyyəyə görə** mənəvi zərərin meydana gəlməsi üçün şəxsin əmlak və şəxsi-qeyri-əmlak nemətlərinə hüquqa zidd müdaxilənin edilməsi, bu nemətlərdə obyektiv bir azalmanın baş verməsi yetərli deyildir. Mənəvi zərərin meydana gəlməsi üçün subyektiv ünsür də olmalıdır, yəni şəxsin əmlak və şəxsi-qeyri-əmlak nemətlərində baş verən azalmanı hissi etməsi, psixoloji sarsıntı və izzət itkisi zəruridir.

KM-in 31 may 2002-ci il tarixli Qərarı və AM Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli Qərarında "mənəvi zərər"ə verilmiş anlayışlardan aydın olur ki, KM və AM Plenumu subyektiv nəzəriyyəni qəbul edir. Yəni şəxsin mənəvi sarsıntı və izzət itkisi mənəvi zərərin meydana gəlməsinin tərkib ünsürü kimi çıxış edir. Lakin məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, diffamasiya və şəxsə bədən xəsarətinin yetirilməsi ilə bağlı işlərdə məhkəmələr obyektiv nəzəriyyədən çıxış edirlər. Başqa sözlə, yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində ayağını itirmiş şəxsə mənəvi sarsıntı və izzət itkisi təsdiq edən hər hansı sübutun təqdim olunması təklif olunmur, faktın özü, yəni şəxsin ayağını itirməsi mənəvi zərərin vurulmasının dəlili kimi qəbul olunur və belə demək mümkünsə, zərərin vurulması prezumpsiyasından çıxış edilir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bir sıra qərarlarında pozuntu faktından çıxış edərək mənəvi zərərin vurulduğunu qəbul etmişdir. Məsələn, Məhkəmə "Zülfəli Hüseynov Azərbaycana qarşı" iş üzrə 26 iyun 2012-ci il tarixli Qərarında (56547/10 nömrəli şikayət) göstərmişdir ki, "... ərizəçi onun xeyrinə çıxarılmış məhkəmə qətnaməsinin uzun müddət ərzində icra olunmaması nəticəsində müəyyən mənəvi zərərlərə məruz qalmışdır" (5, s. 72).

Beləliklə, mənəvi zərərin vurulmasının sübut edilməsinin kifayət qədər çətin olması mübahisəsizdir. Bu növ iddialarda şəxs maddi deyil, mənəvi (ruh) aləmində, şüurunda baş vermiş mənfi halları (sarsıntı, yaşamaq eşqinin azalması və s.) işə baxan məhkəmənin (hakimin) diqqətinə çatdırmalıdır. Digər tərəfdən, nəzərə almaq lazımdır ki, bəzi hallarda şəxsin əmlak və ya şəxsi qeyri-əmlak hüququnun pozulması faktının müəyyənləşdirilməsi mənəvi zərərin vurulduğu qənaətinə gəlmək üçün kifayətdir. Məsələn, şəxsin yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində gözünü itirməsi, qanunsuz olaraq cinayət törətməkdə ittiham edilmiş şəxsin məhkəmənin hökmü ilə bəraət alması, şəxsin əvvəlcədən hər hansı kompensasiya ödənilmədən yeganə yaşayış sahəsindən qanunsuz olaraq məhrum edilməsi, şəxsin şərəf və ləyaqətinin təhqir olunması, məhkəmə qətnaməsinin uzun müddət ərzində icra olunmaması və s. Türkiyə Yarımtayı 08.07.2004-cü il tarixli bir qərarında yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində yaralanmış iddiaçının mənəvi zərər tələbini sübut edilməmə əsası ilə rədd etmiş aşağı instsiya məhkəməsinin qərarını ləğv etmiş və xəsarət alma faktının mövcudluğu halında müəyyən məbləğdə mənəvi zərərin ödənilməli olması qənaətinə gəlmişdir (11, s. 833). Kentukki məhkəməsi bir qərarında göstərmişdir ki, "ümumi qaydaya görə əgər mühüm bədən xəsarəti vurulmuşsa, onda şəxsin mənəvi sarsıntı keçirməsi ehtimal edilir və sübuta ehtiyac yoxdur" (15, s. 209). RF Ali Məhkəməsinin Plenumu "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı mübahisələr üzrə mülki işlərə məhkəmələr tərəfindən baxılması təcrübəsi haqqında" 17 nömrəli, 28.06.2012-ci il tarixli Qərarında göstərmişdir ki, "məhkəmə tərəfindən istehlakçıya vurulmuş mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi məsələsinin həlli zamanı iddia tələbinin təmini üçün istehlakçının hüququnun pozulması faktının müəyyənləşdirilməsi kifayətdir" (21, s. 42).

Qeyd edilənlər Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin (2, s. 42) 77.1-ci maddəsinin ("Hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir.") hər bir halda mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin rəddi üçün əsas olmadığı qənaətinə gəlməyə imkan verir. Əslində, Ali Məhkəmə Plenumu sözügedən Qərarında "... şəxsə mənəvi zərər vurulması onun yaxın qohumlarını və ya iş yerini itirməsi, fəal ictimai həyat tərzindən məhrum olması, şəxsi, ailə və tibbi sirlərinin açıqlanması, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunun ləkələnməsi, hər hansı başqa hüquqlarının müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılması və ya həmin hüquqlardan məhrum olması, sağlamlığına xəsarət yetirilməsi və s. hallarda özünü büruzə verə bilər" deməklə işin faktiki

hallarının mənəvi zərərin vurulduğu nəticəsinə gəlməyə əsas verdiyini vurğulamışdır. Burada məhkəmələrin üzərinə iki ehtiyac (zərurət) arasındakı balans təmin etmək kimi önəmli bir yük düşür: bir tərəfdən, həqiqi mənəvi zərərin ödənilməsi tələblərinə baxılmasına və təmininə şərait yaratmaq; digər tərəfdən, məhkəmələrin iş yükünün artırması ilə nəticələnə biləcək əhəmiyyətsiz (səthi) və əsassız mənəvi zərərin ödənilməsi tələblərinin qarşısını almaq.

(D) Mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi tələbi vərəsəlik qaydasında keçirmi?

Hüquq ədəbiyyatında bu məsələ ilə bağlı üç yanaşma vardır (10, s. 787-789). **Bir yanaşmaya görə** mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi şəxsə sıx bağlı olan hüquqlardandır. Zərər çəkənə mənəvi zərərin ödənilməsini tələb etmək hüququnun verilməsində məqsəd onun çəkdiyi fiziki və mənəvi əzabı azaltmaq, yüngülləşdirməkdir. Bu tələbin vərəsələrə keçməsi halında bu məqsəd aradan qalxmış olacaqdır. Çünki sarsıntı və iztirab subyektiv xarakterlidir və bunu ancaq zərər çəkən yaşayır. **Digər yanaşmaya görə** mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi şəxsə sıx bağlı olan hüquq olmayıb tamamilə əmlak xarakterli tələb hüququdur. Bu səbəbdən sözügedən tələbin vərəsəlik qaydasında vərəsələrə keçməsi üçün hər hansı maneə yoxdur (12, s. 11). Hüquq ədəbiyyatında irəli sürülən **digər bir yanaşmaya görə** mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi vərəsəlik yolu ilə keçə bilər. Lakin bunun üçün zərər çəkənin mənəvi zərərin ödənilməsini istəmə iradəsini ifadə etmiş olması zəruridir. Zərər çəkənin iradəsini ifadə etməsilə mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi əmlak xarakteri qazanır və tələb hüququna çevrilir. Məsələn, zərər çəkən vəfat etməzdən əvvəl bu növ iddia qaldırılmışsa və ya iddia qaldırmaq üçün vəkillə müqavilə bağlamışsa.

1 iyul 1990-cı il tarixdə edilən dəyişikliklə Alman Mülki Məcəlləsinin mənəvi zərər ödənilməsi tələbinin vərəsələrə keçməsini məhdudlaşdıran 847-ci maddəsi qüvvədən düşmüşdür. Alman doktrinası mənəvi zərər tələbinin heç bir məhdudluqdan məhrum qalmadan miras yolu ilə keçə biləcəyini qəbul etməkdədir (9, s. 86). Bu gün artıq miras qoyan sağlığında mənəvi zərərin ödənilməsi tələbini irəli sürməyə belə bu tələb vərəsələrə keçə biləcəkdir. Avstriya məhkəməsi illər uzunu bağlı qaldığı “mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin vərəsələrə keçməsinin mümkünsüzlüyü” fikrindən hüquq doktrinasının israrlı tənqidləri nəticəsində imtina etmişdir (13, s. 106).

Mülki Məcəllədə mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin vərəsəlik yolu ilə keçməsinin mümkün olub-olmamasına dair konkret müddəə yoxdur. AM Plenumunun 3 noyabr 2008-ci il tarixli Qərarında göstərilir ki, “...mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi iddiaçının şəxsiyyəti ilə əlaqədar olduğu üçün bu tələb üzrə hüquq varisliyinə yol verilmir. İddiaçı məhkəmə tərəfindən bu iddia üzrə qətnamə qəbul edilənə kimi vəfat edərsə, Azərbaycan Respublikası MPM-nin 261.0.7-ci maddəsinə əsasən həmin iş üzrə icraata xitam verilməlidir. İddiaçının xeyrinə mənəvi zərərin tutulması barədə qətnamə qanuni qüvvəyə mindikdə və o, həmin məbləği alana kimi vəfat etdikdə, bu tələb vərəsəlik üzrə keçir” (4-cü bənd). Plenum sözügedən Qərarında “ ... mənəvi zərərin pulla və s. maddi formada ödənilməsi tələbi əmlak xarakteri daşdığına” qeyd etmişdir (13-cü bənd). Plenumun göstərilən mövqeyi ilə razılaşmaq çətindir. **Əvvəla**, AM Plenumu ifadə etdiyi mövqeyini hüquqi baxımdan, yəni konkret maddi hüquq normasına istinad etməklə əsaslandırılmamışdır. Əgər Plenum bu nəticəyə gələrkən Mülki Məcəllənin 1153-cü maddəsinə (“Şəxsi xarakter daşıyan və yalnız miras qoyana mənsub ola bilən əmlak hüquqları və vəzifələr, habelə qanunda və ya müqavilədə nəzərdə tutulan, yalnız kreditörün və borclunun sağlığında qüvvədə olan və onların ölümü ilə xitam verilən hüquq və vəzifələr mirasın tərkibinə daxil deyildir”) rəhbər tutmuşdursa, bunu açıq bir şəkildə ifadə etməli idi. Digər tərəfdən, Mülki Məcəllənin 1153-cü maddəsinin mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin vərəsəlik qaydasında keçməsini məhdudlaşdıran xarakterdə olmasını demək mümkün deyildir. **İkincisi**, bu cür yanaşma zərər vuranın faydalanması – məsuliyyətdən kənarda qalması üçün əlverişli şərait yaradır. Çünki zərər vuran məhz bu mövqedən çıxış edərək ona qarşı vəfat etmiş zərər çəkənin vərəsələri tərəfindən iddia qaldırılmasının qarşısını ala və ya qaldırılmış iddia üzrə işi icraatına xitam verilməsinə nail ola bilər. Nəticədə zərər vuranın hüquqa zidd əməli cəzasız qalar. **Üçüncüsü**, mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin vərəsəliklə keçməsinə istisna edən AM Plenumu xeyrinə mənəvi zərərin tutulması barədə qətnamə qanuni qüvvəyə

mindikdən sonra vəfat etmiş iddiaçının vərəsələrinin qət edilmiş pul məbləğini almaq hüququnu tanımaqda və beləliklə də, ziddiyyətli hüquqi mövqe ifadə etməkdədir. Belə ki, AM Plenumunun mövqeyi bu növ tələbin vərəsəliklə keçməsinin mümkünsüzlüyü yönündə idisə, onda qətnamənin qüvvəyə minməsindən sonra da mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin vərəsələrə keçməsinə də istisna etməli idi. Və "İcra haqqında" qanunun 20.1.3-cü maddəsi buna tam əsas verir. Həmin maddəyə görə tələbkar və ya borclu öldükdə, əgər məhkəmə və ya digər orqanın qərarı ilə müəyyən edilmiş tələblər və ya vəzifələr həmin şəxsin vərəsəsinə keçə bilməzsə, icra sənədi üzrə icraata xitam verilir. Həmin Qanunun 22-ci maddəsinə görə icraata xitam verilməsi barədə məhkəmənin qərarı qanuni qüvvəyə mindikdən sonra icra məmuru təyin etdiyi bütün icra tədbirlərini ləğv edir (3). **Dördüncüsü**, yuxarıda xarici ölkələrin (xüsusilə Almaniyanın) mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin vərəsəliklə keçməsinə istisna edən yanaşmadan imtina etdiklərini vurğuladıq. Bu təsadüfi deyildir. Çünki mənəvi zərər ödənilməsi tələbinin əzab çəkmə pulu olaraq şəxsin könül aləminə sıx bağlılığı anlayışı çoxdan aşılmışdır. Praktika mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi maddi zərərin ödənilməsinin bir tamamlayıcısı kimi işləməkdədir (13, s. 106-107). Bu mənada mülki hüquq münasibətlərinin inkişafının hazırkı vəziyyəti baxımından belə yanaşmanın qəbulu mümkün deyildir. Buna görə də bu cür mövqenin Plenum qərarından çıxarılması zamanının gəldiyi qənaətdəyik. Çünki bu mövqe zərərin çəkəninin vərəsələrinin məhkəmə müdafiəsi hüququnu məhdudlaşdırmaqdadır.

(Davamı jurnalın növbəti sayında)

İqtibas qeydləri:

- (1) Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2012.
- (2) Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi, Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2012.
- (3) "İcra haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az
- (4) "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" qanun, www.e-qanun.az
- (5) İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin Bülleteni. 9/2012, s.72.
- (6) "Turizm haqqında" qanun, www.e-qanun.az
- (7) Ahmet M. Kılıçoğlu. "Manevi tazminatın hukuksal niteliği", Ankara Barosu Dergisi, 1984/1.
- (8) Arzu Genç Arıdemir. Sözleşmeye aykırılıktan doğan manevi tazminat, İstanbul, 2008.
- (9) Arzu Genç Arıdemir. *Manevi tazminatın takas edilip edilemeyeceği sorunu*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXVII, S.1-82 2.
- (10) Fikret Eren. Borçlar hukuku. Genel hükümler, 14. baskı, Ankara, 2012.
- (11) Hasan Tahsin Gökcan. Haksız fiil sorumluluğu və Tazminat hukuku, 3. baskı, Ankara, 2010.
- (12) Kemal Tahir Gürsoy. *Manevi zarar ve tazmini*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1973, C. 30, S. 1-4.
- (13) Rona Serozan, Baki İlkey Engin. Miras hukuku. 3. Baskı, Ankara, "Seçkin" yayın evi, 2012.
- (14) Ewan McKendrick and Katherine Worthington. *Damages for Non-Pecuniary Loss. Comparative Remedies For Breach Of Contract* edited by Nili Cohen, Ewan Mac Kendrick, Hart Publishing, 2005.
- (15) James A.Comodeca and Amanda N.McFarland. "Recovery of Nonpecuniary Damages in Mass Tort Actions in Kentucky: A Defense Perspective", Northern Kentucky Law Review, Vol. 35:2, 2008.
- (16) Lars Noah. "Comfortably Numb: Medicalizing (and Mitigating) Pain and Suffering Damages". University of Michigan Journal of Law Reform, Winter 2009.
- (17) Nelson Enonchong. *Breach of Contract and Damages for Mental Distress*. Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 16, No. 4 (Winter, 1996).
- (18) Richard Stone. The Modern Law of Contract. Eight Edition, Routledge-Cavendish, London, 2009.
- (19) Saul Litvinoff. *Moral Damages*. Louisiana Law Review, Vol. 38, 1977-1978.
- (20) W.H.Charles. "Torts and Contract – Merging Areas?". Advocates' Quarterly, 1987.
- (21) Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2012 N 17
"О рассмотрении судами гражданских дел по спорам о защите прав потребителей", www.consultant.ru

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin
373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair

03 iyun 2013-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Rövsən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibləri Fəraid Əliyev və Elməddin Hüseynovun, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Xəqani Məmmədovun, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin sektor müdiri Rövsən Muradovun,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin dekan müavini, Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Sərvər Süleymanlının, mütəxəssis Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Bağır Əsədovun iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Həsənovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – MM) 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, “Azəriqazbank” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin (bundan sonra – “Azəriqazbank” ASC) İ.Abdinov və Ə.Nəzərova qarşı 10 sentyabr 2007-ci il tarixində bağlanmış kredit müqaviləsi üzrə ödənilməmiş 10.000 ABŞ dolları məbləğində əsas borc, 12.310,32 ABŞ dolları məbləğində faiz borcu, 8.939,50 ABŞ dolları məbləğində cərimə (dəbbə pulu), cəmi 31.249,82 ABŞ dolları məbləğində iddia tələbi Bakı şəhəri Yasamal rayon məhkəməsinin 11 sentyabr 2012-ci il tarixli qətnaməsi ilə qismən təmin edilərək cavabdehlərdən müştərək qaydada 23.203 ABŞ dolları 32 sent (ödəniş gününə Mərkəzi Bankın kursuna müvafiq olaraq manatla) məbləğində borcun Bankın xeyrinə tutulması qət edilmişdir.

Cavabdehlər tərəfindən verilmiş apellyasiya şikayətində göstərilmişdir ki, “Azəriqazbank” ASC ilə Ə.Nəzərov arasında 10 avqust 2007-ci il tarixində bağlanmış kredit müqaviləsinə əsasən ona 24 ay müddətinə, illik 26 faiz hesablanmaqla 10.000 ABŞ dolları məbləğində kredit verilmiş və bu müqavilənin təminatı kimi İ.Abdinovla zəminlik müqaviləsi bağlanmışdır. Kredit müqaviləsinin

5.1-ci bəndinə əsasən borc alan həmin müqavilənin 1 saylı əlavəsində göstərilmiş cədvələ uyğun olaraq 10 avqust 2009-cu il tarixinə qədər bitməli olan kredit borcu üzrə hər hansı bir ödəmə etməmişdir. Cavabdehlərin qənaətinə görə iddiaçı onlara qarşı vaxtında tələb irəli sürmədiyindən iş üzrə iddia müddəti buraxılmış, onların bu barədə verdikləri ərizələr isə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən nəzərə alınmamışdır.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsində işə baxılarkən iddiaçının nümayəndəsi MM-in 384.0.4-cü maddəsini əsas gətirərək qeyd etmişdir ki, bu mübahisəyə ümumiyyətlə iddia müddəti şamil edilməməlidir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi tərəflərin fərqli mövqeyini və bu kateqoriya işlər üzrə yekdil məhkəmə təcrübəsinin olmamasını nəzərə alaraq, MM-in 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinin zəruriliyi qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıları qeyd edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinin II hissəsinə və 59-cu maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyəti eyni qaydada tanınır və qorunur, mülkiyyətin toxunulmazlığına, həmçinin azad sahibkarlıq fəaliyyətinə və qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququndan irəli gələn mülki dövriyyədə müqavilə azadlığına zəmanət verilir.

Dövlət mülkiyyət hüququna təminatı mülkiyyətin formasından asılı olmayaraq verir; bu hüquq, qanunla qadağan olunmamış bütün vasitələrlə müdafiə olunur, əsas müdafiə vasitəsi qismində isə məhkəmə müdafiəsi çıxış edir. Mülkiyyətə dair mübahisənin məhz məhkəmə həlli zamanı bütün mübahisə iştirakçılarının – həm məcburi hüquqi qüvvəsi olan məhkəmə aktı ilə təmin olunacağını güman etdikləri əmlak tələblərini irəli sürən şəxslərin, həm də irəli sürülmüş tələblərlə razılaşmayan şəxslərin hüquqlarına təminat verilir. Qeyd olunmalıdır ki, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və qanuni mənafelərini müdafiə etmək üçün prosessual vasitələrdən real istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik isə hər bir məhkəmə işinə eyni prosessual qaydada və formada, tərəflər üçün eyni prosessual təminatlarla baxılması ilə təmin edilir. Bununla maraqlı şəxslərin qanuni tələblərinin bərabər ödənilməsinə nail olunur, onlara məhkəmə qarşısında öz mənafelərini qorumaq üçün bərabər imkanlar yaradılır.

Konstitusiyanın göstərilən müddəalarına uyğun olaraq hüquqi dövlətdə mülki dövriyyə sahəsində hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, mülkiyyətin toxunulmazlığı və müqavilə azadlığı, bu münasibətlərin subyektlərinin hüquqi statusunu müəyyənləşdirərkən ictimai və xüsusi maraqların tarazlığı, onların hüquqlarının həyata keçirilməsi və mümkün məhdudlaşdırma şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi zamanı mütənasiblik və tarazlıq meyarlarının gözlənilməsi prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

Mülki dövriyyənin sabitliyinin qorunması tərəflərin əsaslandırılmış tələblərinin məhkəmə qaydasında həll edilməsinin müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı, həmçinin hüquqi tənziyyətə şəxs hüququnun pozulduğunu bilməsindən xeyli müddət keçdikdən sonra onun müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etdikdə, qarşı tərəfə mübahisənin mahiyyəti üzrə baxılmamasını tələb etmək imkanı verən maddi hüquq normalarının daxil edilməsidir.

Mülki hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılara şamil edilən belə tənzimləmə mülki qanunvericiliyin iddia müddətlərinə, onların hesablanması qaydasına, axımının dayandırılması və kəsilməsi əsaslarına dair müddəalarında öz əksini tapmışdır. İddia müddətləri ümumi və xüsusi növlərə bölünür. Ümumi iddia müddəti hüquq münasibəti subyektlərinin hüquqi statusundan, mülkiyyətin formasından və növündən asılı edilməmişdir. Xüsusi iddia müddətləri isə bəzi tələblər üçün müəyyən edilmişdir və onlar ümumi iddia müddəti ilə müqayisədə qısaldılmış və ya uzadılmış ola bilərlər.

MM-in 372.1 və 372.2-ci maddələrinə əsasən, başqa şəxsdən hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi və ya yerinə yetirməkdən çəkinməyi tələb etmək hüququna müddət şamil edilir. Hüququ pozulmuş

şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi üçün müddət iddia müddəti sayılır.

Mülki qanunvericiliyə müvafiq olaraq ümumi iddia müddəti on il, müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti üç il, daşınmaz əşyalarla bağlı müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti altı il, vaxtaşırı icra edilməli öhdəliklərdən irəli gələn tələblər üzrə iddia müddəti üç il təşkil edir (MM-in 373.2-373.4-cü maddələri). Eyni zamanda, tələblərin ayrı-ayrı növləri üçün bu Məcəllə ilə ümumi müddətə nisbətən qısaldılmış və ya uzadılmış xüsusi iddia müddətlərinin təyin edilməsinin mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur (MM-in 373.5-ci maddəsi).

İddia müddəti institutu mülki dövriyyənin, hüquq münasibətlərinin müəyyənliyini və sabitliyini yaratmaq, onların iştirakçılarını intizamlandırmaq, hüquq münasibətlərinin subyektlərinin hüquq və qanuni maraqlarının müddət baxımından vaxtında müdafiəsini və bərpasını təmin etmək məqsədi daşıyır. Belə ki, pozulmuş hüquqların məcburi müdafiəsi üçün əqləbatan müddət məhdudiyyətlərinin olmaması işin baxılması üçün əhəmiyyət kəsb edən sübutların toplanmasının və saxlanması üçün lazım olduğunu nəzərə almayan cavabdehlərin və üçüncü şəxslərin qanunla qorunan hüquq və maraqlarının pozulmasına gətirib çıxardı. Mübahisə tərəfinin ərizəsi əsasında məhkəmə tərəfindən iddia müddətinin tətbiqi mülki mübahisə tərəflərini əsaslandırılmamış çekişmələrdən qoruyur və eyni zamanda, onları öz hüquqlarını vaxtında həyata keçirmələrinə və müdafiəsinə məcbur edir.

İddia müddətləri və onların hesablanması ilə bağlı qaydalar bir sıra ölkələrin (Rusiya, Ukrayna, Qazaxıstan, Belarus, Almaniya, Fransa, Türkiyə və s.) qanunvericiliklərində də müəyyən edilmişdir. Bu dövlətlərin qanunvericiliklərində iddia müddətləri müxtəlif müəyyən edilsə də, mahiyyət etibarilə eyni məqsədə xidmət edir.

Oxşar hüquqi mövqə Konstitusiyə Məhkəməsi Plenumunun "Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair" 27 dekabr 2001-ci il tarixli Qərarında əks olunmuşdur.

İddia müddətinin məqsədi ilə bağlı İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) Stanyo Belçikaya qarşı iş üzrə 7 iyul 2009-cu il tarixli qərarında göstərmişdir ki, qanunvericilikdə müəyyən olunan iddia müddətinin məqsədi hüquqi müəyyənlikdir. Belə ki, potensial cavabdehləri vaxtı ötmüş tələblərdən qoruyur və məhkəmələri müəyyən zaman keçdikdən sonra qeyri-müəyyən və natamam sübutlara əsaslanmaqla qərar çıxarmaq zərurətindən azad edir.

Avropa Məhkəməsinin prinsipial hüquqi mövqeyi ondan ibarətdir ki, qanun, qanunverici normaların kifayət qədər dəqiq ifadə olunmasını, bu və ya digər hərəkətin hansı nəticələrə səbəb olacağını görməyə imkan verməsini tələb edən müəyyən olunmuş standartda cavab verməlidir (Avropa Məhkəməsinin Deryus Litvaya qarşı iş üzrə 31 iyul 2000-ci il tarixli qərarı və həmin Məhkəmənin Böyük Palatasının Baranovski və Braniovski Polşaya qarşı işlər üzrə 28 mart 2000-ci və 22 iyul 2004-cü il tarixli qərarları).

Göstərilənlərlə yanaşı, şəxsin pozulmuş hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar tələb irəli sürməsi üçün iddia müddətinin başlanmasının düzgün müəyyənləşdirilməsi onun məhkəmə müdafiəsi hüququnun səmərəli həyata keçirilməsi və pozulmuş hüquqlarının bərpa edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İddia müddətinin axımının başlanğıcı bir tərəfdən subyektiv hüququn pozulduğu obyektiv anla, digər tərəfdən isə səlahiyyətli şəxsin öz hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu subyektiv anla əlaqəlidir. Bu iki müxtəlif halın mövcudluğu, habelə onların heç də hər zaman üst-üstə düşməməsi iddia müddətinin başlanğıcının təyin olunmasına təsir göstərən mühüm amildir.

İddia müddətinin tətbiqini nəzərdə tutan müddəalara görə hüququn müdafiəsi haqqında tələb iddia müddətinin keçməsinə asılı olmayaraq məhkəmə tərəfindən baxılmağa qəbul edilir. Məhkəmə tərəfindən iddia müddəti yalnız mübahisə tərəfinin məhkəmə qərarı çıxarılanadək verdiyi ərizə əsasında tətbiq edilir. Mübahisə tərəfinin tətbiq edilməsi barədə ərizə verdiyi iddia müddətinin keçməsi məhkəmənin iddiadan imtina barədə qərar çıxarması üçün əsasdır (MM-in 375.1 və 375.2 maddələri).

Bununla belə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyinə uyğun olaraq qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, iddia müddətinin keçməsinə görə iddianı rədd edərkən, məhkəmə əvvəlcə iddiaçının müvafiq subyektiv hüquqa malik olub-olmamasını və cavabdeh tərəfindən həmin hüququn pozulub-pozulmadığını araşdırmalıdır. İddia müddətinin keçməsinə görə iddianı rədd etmiş, lakin subyektiv mülki hüququn pozulması məsələsini həll etməyən məhkəmə aktı daxilən ziddiyyətli və əsassız, məhkəmənin gəldiyi nəticə isə lazımı əsasa söykənməyən hesab edilməlidir. (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun L.İ.Binnətovanın şikayəti üzrə 08 may 2008-ci il tarixli Qərarı)

Eyni zamanda, nəzərə alınmalıdır ki, işin məhkəmə baxışına hazırlığı zamanı hakim tərəflərdən hər hansı birindən iddia müddətinin keçməsi ilə bağlı sübutları təqdim etməyi və ya izahat verməyi tələb etməsi yolverilməzdir. Əgər maraqlı tərəf, yəni cavabdeh iddia ərizəsinə qarşı verdiyi etirazda iddia müddətinin keçməsinə istinad edərsə, hakim işin məhkəmə baxışına hazırlığı qaydasında işin düzgün və vaxtında həllini təmin etmək üçün tərəflərin hər birinə iddia müddəti ilə bağlı müvafiq sübutların təqdim olunmasını təklif edə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bir çox qərarlarında bu institutun məqsədinə və əhəmiyyətinə toxunaraq qeyd etmişdir ki, mülki işin qanuna uyğun həlli baxımından qanunvericiliyin iddia müddətlərinə dair müddəalarının düzgün tətbiqi mühüm əhəmiyyətə malikdir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun H.Həşimov və qeyrilərinin şikayəti üzrə 30 iyun 2005-ci il, R.Salamovun şikayəti üzrə 30 oktyabr 2007-ci il və X.Xəlilovun şikayəti üzrə 16 yanvar 2009-cu il tarixli Qərarları).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə göstərilən məsələ ilə əlaqədar qeyd edir ki, MM-in 389.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı iki və ya bir neçə şəxsin arasında razılaşdırılmış müqavilə əsasında həyata keçirilir.

MM-in 385.1-ci maddəsinə görə öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.a. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır. Bu Məcəllənin 386.1-ci maddəsi bəzi istisnalarla, öhdəliyin əmələ gəlməsi üçün onun iştirakçıları arasında müqavilənin bağlanmalı olduğunu müəyyən edir. Belə müqavilələrdən birini MM-in 739.2-ci maddəsində göstərilən kredit müqaviləsi təşkil edir. Həmin müqavilə üzrə bank və ya başqa kredit təşkilatı əqdlə nəzərdə tutulmuş həcmdə və şərtlərdə pulun (kreditin) borcluya verilməsi öhdəliyini, borclu isə bu məbləğin qaytarılması və faizlərin ödənilməsi öhdəliyini öz üzərinə götürür.

Qeyd olunmalıdır ki, əmlak və əmlakla bağlı qeyri-əmlak münasibətlərindən əmələ gələn öhdəliklərin icrasının azad sahibkarlıq və bazar iqtisadiyyatı şəraitində böyük iqtisadi-sosial əhəmiyyəti vardır. Müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi, ilk növbədə, tərəflərin qanuni maraqlarına və mülki dövryyənin sabitliyinə xidmət edir.

Bu baxımdan, tərəflərdən öz hüquqlarını həyata keçirərkən və vəzifələrini icra edərkən vicdanlılığın tələb etdiyi tərzdə hərəkət etmələri tələb olunur. Öhdəlikləri icra edərkən tərəflər müqavilənin yerinə yetirilməsinə zəmin yaratmaq üçün birgə hərəkət etməli və müqavilənin məqsədinə çatmağa maneçilik törədə biləcək və ya öhdəliklərin icrasını təhlükəyə məruz qoya biləcək hər cür hərəkətlərdən çəkinməlidirlər. (MM-in 425.1 və 425.2-ci maddələri)

Mülki qanunvericilik müqavilə hüququnun əsasını təşkil edən müqavilə azadlığını təmin etməklə yanaşı, bağlanan müqavilələrin ümumi şərtlərini (müqavilənin növlərini və formasını, onun standart şərtlərini, dəyişdirilməsinin və ləğv edilməsinin əsaslarını və s.), o cümlədən bağlanmış müqavilənin qüvvəsini tənzipləyən bir sıra müddəaları nəzərdə tutmuşdur.

MM-in 399-cu maddəsi müqavilənin qüvvədə olma müddətinə aid aşağıdakıları müəyyən edir:

- müqavilə bağlandığı andan qüvvəyə minir və tərəflər üçün məcburi olur (MM-in 399.1-ci maddəsi);
- tərəflər müəyyənləşdirə bilərlər ki, bağladıkları müqavilənin şərtləri onların müqavilə bağlanana qədər yaranmış münasibətlərinə də tətbiq edilir (MM-in 399.2-ci maddəsi);

- müqavilədə nəzərdə tutula bilər ki, müqavilənin qüvvədə olma müddətinin qurtarması tərəflərin müqavilə üzrə öhdəliklərinin xitamına səbəb olur. Belə şərtin olmadığı müqavilə öhdəliyin icrasının qurtarmasının həmin müqavilədə müəyyənləşdirilmiş anına qədər qüvvədə sayılır (MM-in 399.3-cü maddəsi);

- müqavilənin qüvvədə olma müddətinin qurtarması tərəfləri müqavilənin həmin müddət qurtarana qədər yol verilmiş pozulmasına görə məsuliyyətdən azad etmir (MM-in 399.4-cü maddəsi).

Kredit müqaviləsində yalnız bu hüquq münasibətlərinə xas olan ayrı-ayrılıqda kredit müqaviləsinin qüvvədə olma müddəti və kreditin (əsas məbləğ və hesablanmış faizlərin) qaytarılması müddəti müəyyənləşdirilə bilər.

Buna görə, göstərilən müddətlər müqavilə üzrə müvafiq hüquqi nəticələrin yaranmasına səbəb olduğundan, nəzərə alınmalıdır ki, kredit müqaviləsinin qüvvədə olma müddəti belə müqavilənin bağlanma və öhdəliklərinin tam icra edilməsi anını, kreditin (əsas məbləğ və hesablanmış faizlər) müddəti isə kreditin alınmasını və müvafiq ödənişlərin müddətini əhatə edir.

Hüquqi təbiətinə görə kredit müqaviləsinin müddəti tərəflərin hüquq və vəzifələrinin yaranmasının, dəyişdirilməsinin və onaxitam verilməsinin vaxtını tənzimlədiyi halda, kredit müddəti kredit müqaviləsində müəyyənləşdirilmiş öhdəliklərin icra edilməsinin vaxtını tənzimləyir.

Beləliklə, kredit münasibətləri müddətlidir və həyata keçirilmə müddəti vaxt çərçivəsi ilə təyin olunmuş müqavilə münasibətləridir. Kredit müqaviləsində müəyyənləşdirilmiş öhdəliklər, yəni əsas borcun ödənişləri ilə bağlı öhdəliklərin və kredit müqaviləsi üzrə faizlərin ödənilməsi ilə bağlı öhdəliklərin yerinə yetirilmə müddəti müqavilədə əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş qaydaya uyğun olaraq müəyyən olunur.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, şəxsin hüququ pozulduqda onun müdafiəsi üçün hüququ pozmuş şəxsə qarşı məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi halına qanun iddia müddətlərini şamil edir. Maraqlı tərəfin tələbi üzrə məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi hər zaman deyil, yalnız iddia müddətləri həddində mümkündür.

Bu mənada hüquqları pozulmuş şəxsin öz hüquqlarının bərpasını tələb etmək hüququnun vaxtında həyata keçirilməsinə zəmin yaradan iddia müddətinin axımının başlanğıcının müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

MM-in 377-ci maddəsinin müddəaları öhdəliklərin icra edilməməsinə görə maraqlı şəxsin tələb irəli sürməsi üçün iddia müddətinin axımının əsaslarını və qaydalarını tənzimləyir.

MM-in 377.1-ci maddəsində iddia müddətinin axımının başlanmasının ümumi qaydası müəyyən edilmişdir. Həmin maddə müqavilədən irəli gələn öhdəliklərlə bağlı iddia müddətlərini deyil, müqavilədən kənar öhdəliklərin icrası ilə bağlı iddia müddətlərinin axımının başlanması hallarını ehtiva edir. Kredit müqaviləsinin öhdəlikləri üzrə iddia müddətinin axımının başlanması üçün, kreditörün bu öhdəliklərlə bağlı tələb hüququnun pozulduğunu və hətta belə bir hüququnun mövcud olduğunu bilməsi ilə şərtləndirilməməlidir.

Bu hüquqi vəziyyət həm MM-in 377.2 və 377.3-cü maddələrində, həm də bütövlükdə MM-in ayrı-ayrı müqavilə növləri ilə bağlı iddia müddətlərinə dair müddəalarında açıq şəkildə öz əksini tapmışdır.

MM-in 377.2-ci maddəsinə görə icra müddəti müəyyənləşdirilmiş öhdəliklər üzrə iddia müddətinin axımı icra müddəti bitdikdə başlanır.

Müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərlə bağlı iddia müddətinin axımı, kreditörün borcludan borcun icrasını tələb edə biləcəyi günün ertəsi günündən etibarən başlayır (MM-in 368 və 377.2-ci maddələri).

Eyni zamanda, iddia müddətləri ilə bağlı müddəaların təhlili göstərir ki, müqavilənin qüvvədə olması faktı öz-özlüyündə kreditörə borclu tərəfindən öhdəliyin məcburi qaydada icra edilməsini tələb etmək hüququ vermir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, kredit

müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, iddia müddətinin axımı bu müqavilədə müəyyənləşdirilmiş bütün öhdəliklər üzrə icra müddəti bitdikdə başlanır. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu MM-in 384.0.4-cü maddəsi ilə bağlı qeyd edir ki, bu maddədə iddia müddətinin şamil edilmədiyi hallar müəyyən edilmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, MM-in 384.0.4-cü maddəsi müqavilədən irəli gələn tələb etmək hüququnu deyil, əşya hüquqları ilə bağlı halları tənzimləyir. Əşya hüquqları tam və məhdud əşya hüquqları olaraq iki əsas qrupa ayrılır: tam əşya hüququ - mülkiyyət hüququ; məhdud əşya hüquqları - servitut, uzufukt, tikintiyə vərəsəlik, girov və ipoteka. Bu hüquqların xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu hüquqlardan istifadə edilməməsi onların aradan qalxmasına səbəb olmur və hər kəsə qarşı tələbin irəli sürülmə imkanı da hər hansı bir müddətlə məhdudlaşdırılmır. Əşya hüquqlarının iddia müddətinə tabe olmaması prinsipi hüququn hamılıqla qəbul edilən ümumi prinsiplərindən biridir və Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin, 60-cı maddəsinin I hissəsinin və 71-ci maddəsinin II hissəsinin müddəalarının təmin edilməsinə xidmət edir. MM-in 384.0.4-cü maddəsi mülkiyyətçinin və ya digər sahibin onun hüququnun hər cür pozuntularının aradan qaldırılması haqqında tələblərə, özü də bu pozuntular sahiblikdən məhrum etmə ilə birləşdirilmiş olmasa belə iddia müddətinin şamil edilmədiyini təsbit etmişdir. Digər tərəfdən, kredit təşkilatı ilə müştəri arasında olan münasibətlərin müqavilədən irəli gələn münasibətlər olması və onlara iddia müddətinin şamil edilməməsi müqavilə üzrə müəyyən edilmiş müddətlərin əhəmiyyətsizliyinə gətirib çıxara bilər. Kredit mübahisələri müqavilə münasibətlərindən yaranan tələb olduğuna görə onlara MM-in 373.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan üç illik müddət tətbiq edildiyindən, bu mübahisələri iddia müddətinin şamil edilmədiyi tələblərlə eyniləşdirmək düzgün olmaz və müvafiq olaraq MM-in 384.0.4-cü maddəsinin müddəaları da müqavilə münasibətlərindən yaranan tələbləri ehtiva edə bilməz.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki:

- Kredit münasibətlərindən yaranan mübahisələrə MM-in 373.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan üç illik iddia müddəti tətbiq edilməlidir.
- MM-in 373.2 və 377.2-ci maddələrinin mənasına görə kredit müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, iddia müddətinin axımı bu müqavilədə müəyyənləşdirilmiş bütün öhdəliklər üzrə icra müddəti bitdikdə başlanır.
- MM-in 384.0.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan əşya hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar tələblərə iddia müddətinin şamil edilməməsi kredit müqavilələrindən yaranan münasibətlərə aid edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Kredit münasibətlərindən yaranan mübahisələrə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan üç illik iddia müddəti tətbiq edilməlidir.
2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 377.2-ci maddələrinin mənasına görə kredit müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, iddia müddətinin axımı bu müqavilədə müəyyənləşdirilmiş bütün öhdəliklər üzrə icra müddəti bitdikdə başlanır.
3. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 384.0.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan əşya hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar tələblərə iddia müddətinin şamil edilməməsi kredit müqavilələrindən yaranan münasibətlərə aid edilə bilməz.
4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.
5. Qərar "Azərbaycan", "Respublika", "Xalq qəzeti", "Bakinski raboçi" qəzetlərində, "Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı"nda dərc edilsin.
6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ**YUSİFOVA AZƏRBAYCANA QARŞI***(28315/08 nömrəli şikayət)***Q Ə R A R**

Strasburq

18 dekabr 2012-ci il

Yusifova Azərbaycana qarşı işində,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə:

Sədrlik edən – Nina Vayiç,

Hakimlər -

Xanlar Hacıyev, Julia Laffranq,

və Bölmə katibi – Andre Vampak,

27 noyabr 2012-ci ildə şikayətə qapalı məhkəmə iclasında baxaraq, həmin tarixdə qərar qəbul etmişdir:

PROSEDUR MƏSƏLƏLƏRİ

Bu iş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı xanım Aybəniz Yusifovanın (“ərizəçi”) İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasına qarşı 5 may 2008-ci ildə təqdim etdiyi şikayət (25315/08 nömrəli) ilə başlanmışdır.

Ərizəçi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hüquqşünas cənab İ.Əliyev, Azərbaycan Hökuməti (“Hökumət”) səlahiyyətli nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov tərəfindən təmsil olunmuşlar.

12 mart 2010-cu ildə şikayət barədə Hökumətə məlumat verilmişdir.

Hökumət ərizənin Komitə tərəfindən baxılmasına etiraz etmişdir. Məhkəmə Hökumətin etirazını araşdırdıqdan sonra onu rədd etmişdir.

FAKTLAR**I. İŞİN HALLARI**

Ərizəçi 1965-ci ildə anadan olmuşdur və Bakıda yaşayır.

İşin halları tərəflərin təqdim etdiyi faktlar üzrə aşağıda göstəriləndiyi kimi ümumiləşdirilə bilər. 12 yanvar 1998-ci ildə ərizəçiyə Bakı şəhər İcra Hakimiyyətinin 7 yanvar 1998-ci il tarixli qərarı əsasında Bakı şəhərində yeni inşa edilmiş binada yerləşən mənzilə yaşayış orderi verilmişdir. Eyni zamanda ərizəçiyə məlum olmuşdur ki, onun mənzili Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Qubadlı rayonundan məcburi köçkün düşmüş O. və onun ailəsi tərəfindən zəbt edilmişdir. Ərizəçi bildirmişdir ki, onun tələblərinə baxmayaraq həmin ailə yaşamaq üçün başqa yerləri olmadığını əsas gətirərək mənzili boşaltmaqdan imtina etmişdir. Ərizəçi 1 iyul 2004-cü ildə həmin mənzilə mülkiyyət hüququnu təsdiq edən çıxarış almışdır. 2005-ci ilin tarixi məlum olmayan günündə ərizəçi Yasamal rayon məhkəməsi qarşısında iddia qaldıraraq O. və onun ailəsinin mənzilindən çıxarılması barədə qətnamənin qəbul edilməsini xahiş etmişdir.

5 iyul 2007-ci ildə Yasamal rayon məhkəməsi ərizəçinin iddiasını təmin etmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, ərizəçi 1 iyul 2004-cü il tarixli yaşayış orderi əsasında mənzilin yeganə qanuni sahibi olmuşdur və buna görə də O. və onun ailəsi tərəfindən bu mənzilin zəbt edilməsi qanunsuzdur. Məhkəmənin qətnaməsinə əsasən məcburi köçkün ailəsinə Sumqayıt şəhər İcra

Hakimiyyəti tərəfindən digər mənzil verildikdən sonra onlar mübahisəli mənzildən köçürülməlidir. Ərizəçi Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət edərək məcburi köçkünlərin dərhal mənzildən köçürülməsi barədə qətnamənin qəbul edilməsini xahiş etmişdir. 20 aprel 2007-ci ildə Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin iddiasını təmin edərək məcburi köçkünlərin çıxarılması haqqında qətnamə qəbul etmişdir. Ali Məhkəmə 13 sentyabr 2007-ci ildə 20 aprel 2007-ci il tarixli qətnaməni qüvvədə saxlamışdır.

Ərizəçiyə əsasən O. və onun ailəsi qətnaməni icra etməkdən imtina etmiş və aidiyyəti qurumlar qərarın icra edilməsi üçün hər hansı tədbir görməmişlər.

Hazırkı ərizə Məhkəməyə təqdim edildikdən sonra 28 oktyabr 2008-ci ildə ərizəçi mənzili O.-ya satmışdır. 26 noyabr 2008-ci ildə ərizəçi Yasamal rayon İcra şöbəsinə müraciət edərək məsələnin tərəflər arasında həll olunduğunu əsas gətirərək icra işinə xitam verilməsini xahiş etmişdir. 10 dekabr 2008-ci ildə Yasamal rayon məhkəməsi icra işinə xitam vermişdir.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

Daxili qanunvericilikdən müvafiq çıxarışlar Məhkəmənin "Gülməmmədova Azərbaycana qarşı" işi üzrə qəbul etdiyi qərarında (38798/07 nömrəli şikayət, 18-24-cü bəndlər, 22 aprel 2010-cu il) verilmişdir.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-cı MADDƏSİNİN 1-ci BƏNDİ VƏ KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-ci MADDƏSİNİN POZULMASI İDDİALARI

Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsaslanaraq xeyrinə çıxarılmış qətnamənin icra olunmamasından şikayət etmişdir. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin müvafiq hissəsində qeyd edilir:

"Hər bir kəsin...mülki hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi ilə bağlı işə...məhkəmə tərəfindən...ədalətlə baxılması hüququ vardır..."

1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində qeyd edilir: "Hər bir fiziki və ya hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Şəxs yalnız cəmiyyətin maraqları naminə və qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş qaydada mülkiyyətindən məhrum edilə bilər.

Lakin yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara uyğun olaraq mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsini təmin etmək məqsədilə zəruri olan qanunları həyata keçirmək hüququnu məhdudlaşdırmır."

A. İşə baxılmasının mümkünlüyü

1. Ərizəçinin zərərçəkmiş şəxs statusu

Hökumət bildirmişdir ki, ərizəçinin öz mənzilini O.-ya satdığını nəzərə alaraq onun xeyrinə çıxarılmış məhkəmə qətnaməsi icra edilmiş hesab edilməlidir və bununla ərizəçi Konvensiya müddələrinin iddia olunan pozuntuları ilə əlaqədar zərərçəkmiş şəxs olduğunu iddia edə bilməz. Ərizəçi həmin məsələyə dair öz izahatını təqdim etməmişdir. Ərizəçi yalnız uzun müddət ərzində - məhkəmə qətnaməsinin icra işinə xitam verilənədək icra edilməməsi barədə şikayətini təkrarlamışdır.

Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin xeyrinə olan qətnamə 20 aprel 2007-ci ildə qəbul edilmişdir. 28 oktyabr 2008-ci ildə ərizəçi mənzili O.-ya satmışdır və 10 dekabr 2008-ci ildə icra işinə xitam verilmişdir. Bununla belə, ərizəçinin xeyrinə qəbul edilmiş qətnamə bir il yeddi aydan çox müddət ərzində qüvvədə olmuşdur, bu da öz növbəsində davamlı gecikmə hesab edilir. Məhkəmə təkrar edir ki, ərizəçinin xeyrinə qəbul edilmiş qərar və ya həyata keçirilmiş tədbir onun "zərərçəkmiş şəxs" statusundan azad edilməsi üçün kifayətedici hesab olunmur. Bu məqsədlə milli qurumlar açıq-aydın və ya mahiyyət üzrə Konvensiyanın pozulmasını etiraf etməli və bundan sonra

pozulmuş hüquqları bərpa etməlidirlər (baxın, Amuur Fransaya qarşı, Qərar və Qərardadlar barədə Hesabatlar, 1996-III, s. 846, 36-cı bənd və Dalban Rumıniyaya qarşı, Böyük Palata, 28114/95 nömrəli şikayət, 44-cü bənd, İHAM 1999-VI). Yalnız göstərilən şərtlər yerinə yetirildikdə Konvensiyanın qabaqlayıcı mexanizminin xüsusiyyəti ərizənin araşdırılmasının qarşısını alır.

Məhkəmə müəyyən edir ki, ərizəçinin öz mənzilini məcburi köçkün ailəyə satması faktı onun xeyrinə qəbul edilmiş qətnamənin icra edilməməsi ilə əlaqədar təqdim edilmiş şikayəti üzrə “zərərçəkmiş şəxs statusu” məsələsinə aid deyil. Hazırkı iş üzrə qətnamənin bir il yeddi aydan artıq müddət ərzində icra olunmamasını nəzərə alaraq Məhkəmə müəyyən edib ki, həmin dövr ərzində ərizəçinin hüquqları bərpa edilməmiş, həmçinin ərizəçiyə məhkəmə qətnaməsinin davamlı olaraq icra edilməməsi və Konvensiya müddəalarının iddia olunan pozuntusu ilə əlaqədar heç bir təzminat təklif edilməmişdir.

Belə olan halda mənzilin məcburi köçkünlərə satılması ilə əlaqədar icra işinə xitam verilməsinə baxmayaraq, Məhkəmə müəyyən edib ki, qətnamə qüvvədə olduğu dövr ərzində ərizəçinin “zərərçəkmiş şəxs” statusundan azad olunması üçün aidiyyəti dövlət orqanları tərəfindən onun xeyrinə hər hansı tədbir həyata keçirilməmişdir.

3. Digər mümkünlük meyarları

Məhkəmə hesab edir ki, şikayətlər Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulmuş mənada açıq-aşkar əsassız deyil və hər hansı digər əsasa görə də onlara baxılması mümkünsüz hesab edilə bilməz. Ona görə də, bu şikayətlərə baxılması mümkün hesab edilir.

B. İşin mahiyyəti

Məhkəmə qeyd edir ki, bu işin faktiki dəlilləri, şikayətlər və qaldırılmış hüquqi məsələlər Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğunun müəyyən edildiyi yuxarıda qeyd edilmiş “Gülməmmədova” işindəki ilə eynidir.

Məhkəmə işdə olan bütün materialları araşdıraraq müəyyən edir ki, Hökumət hazırkı şikayətlə bağlı onu fərqli nəticəyə gəlməyə inandırmaq üçün hər hansı fakt və ya dəlil irəli sürməmişdir. Xüsusilə, Məhkəmə Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olmasının ərizəçinin xeyrinə olan qətnamənin icrası ilə bağlı müəyyən çətinliklər yaratdığını qəbul etməyə hazırdır. Bununla belə, bu qətnamə qəti və qanuni qüvvəyə malik olmuş, lakin dövlət orqanları ümumilikdə təxminən on üç ildən artıq bir müddət ərzində (bunun təxminən on ili Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonrakı dövrə təsadüf edir) onun icra edilməsi üçün heç bir adekvat tədbir görməmişlər. Qeyd olunan qətnamənin icra olunması üçün zəruri olan tədbirlərin görülməsində dövlət orqanlarının lazımı tələskənlik və səy göstərməsini təsdiq edən sübutlar təqdim edilməmişdir. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət qətnamənin uzun müddət icra edilməməsinə haqq qazandıran hər hansı dəlil irəli sürməmişdir. Ərizəçinin mülkiyyət hüququnun pozulması iddiası ilə bağlı təqdim etdiyi izahatlara gəlinə, onun Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi ilə müdafiə olunan əmlakından maneəsiz istifadə hüququ ilə məcburi köçkünlərin yaşayış sahələri ilə təchiz olunmaq hüquqları arasında tarazlığın təmin edilməsi vəzifəsinə əməl olunması üçün dövlət orqanları tərəfindən hər hansı xüsusi tədbirlərin görülməsi nə ölkə məhkəmələri, nə də Avropa Məhkəməsi tərəfindən təsbit edilmişdir. Belə olan halda, qətnamənin icrasının kifayət qədər uzun müddət ərzində təmin olunmaması ərizəçinin son dərəcə ağır duruma düşməsi ilə nəticələnmişdir. Məhkəmə hesab edir ki, bu ağır duruma görə hər hansı kompensasiya verməməklə dövlət orqanları məcburi köçkünlərin müvəqqəti olaraq yaşayış yerləri ilə təchiz edilmələrində təcəssüm olunan cəmiyyətin ümumi marağı ilə ərizəçinin əmlakından maneəsiz istifadə hüququnun müdafiə edilməsi arasında ədalətli tarazlılığı təmin edə bilməmişlər (baxın, yuxarıda qeyd edilmiş “Gülməmmədova” işi, 43-50-ci bəndlər). Beləliklə də, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi və Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulmuşdur.

II. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

Konvensiyanın 41-ci maddəsində bildirilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona əlavə Protokolların pozulduğunu müəyyən edərsə və əgər Yüksək Razılığa Gələn Tərəfin daxili hüququ kompensasiyanın yalnız qismən ödənilməsini mümkün hesab edərsə, Məhkəmə, zəruri olduğu təqdirdə, zərərçəkmiş tərəfə ədalətli təzminatın ödənilməsi barədə qərar çıxarır.”

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

Ərizəçi vurulmuş maddi ziyana görə 53 000 manat məbləğində vəsaitin ödənilməsini tələb etmişdir. Bu məbləğə ərizəçinin mənzilinin məcburi köçkün ailəsi tərəfindən zəbt olunduğu tarixdən onun kirayəsindən əldə oluna biləcək gəlir (50 000 manat) və iddia olunduğu kimi öz mənzilindən istifadə edə bilmədiyinə görə yaranmış iztirab nəticəsində keçirilmiş stressdən müalicə olunmaq üçün sərf edilmiş vəsait və digər maddi itkilər (3 000 manat) daxildir.

Hökumət ərizəçinin öz tələbini əsaslandırmaq üçün hər hansı sənəd təqdim etmədiyini bildirmişdir. Xüsusilə, ərizəçi əldən buraxılmış kirayə haqqını sübut edə bilməmiş və heç bir təsdiqedicə sənəd təqdim etməmişdir. Müalicə xərclərinə gəldikdə isə, Hökumət bildirmişdir ki, iddia olunan pozuntu ilə bu hissədə tələb olunan ədalətli təzminat arasında səbəbiyyət əlaqəsi mövcud deyil.

Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi əldən buraxılmış kirayə haqqının məbləğini təsdiq edən hər hansı sənəd təqdim etməmişdir. Maddi tələbin digər hissəsi ilə əlaqədar Məhkəmə pozuntu ilə tələb arasında səbəbiyyət əlaqəsini aşkar etməmişdir. Bununla, Məhkəmə ərizəçinin maddi ziyana görə tələbini rədd edir

2. Mənəvi ziyan

Ərizəçi vurulmuş mənəvi ziyana görə 500 000 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsini tələb etmişdir.

Hökumət təkrar edir ki, ərizəçi Konvensiyanın 34-cü maddəsi mənasında zərərçəkmiş şəxs hesab olunmur, bununla onun maddi və mənəvi ziyana görə tələləri açıq-aşkar əsassızdır.

Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi xeyrinə çıxarılmış məhkəmə qətnaməsinin uzun müddət ərzində icra olunmaması nəticəsində müəyyən mənəvi ziyana məruz qalmışdır. Məhkəmə Konvensiyanın 41-ci maddəsində tələb olunduğu kimi ədalətli qiymətləndirmə apararaq ərizəçiyə vurulmuş mənəvi ziyana görə 900 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsini və bura bu məbləğdən tutulacaq vergilərin əlavə olunmasını qət edir.

B. Məhkəmə xərcləri

Ərizəçi həmçinin hüquqi və tərcümə xidmətləri ilə əlaqədar 1 400 manat (1 000 manat hüquqi xidmətə və 400 manat tərcümə xidmətinə görə) və poçt xidmətinə görə 300 manat məbləğində vəsaitin ödənilməsini tələb etmişdir. Öz tələbini təsdiq etmək üçün ərizəçi Məhkəmədə aparılan icraatla əlaqədar hüquqi yardımın və tərcümə xidmətinin göstərilməsi üzrə müqavilələri təqdim etmişdir. Hər iki müqavilədə təsbit edilmişdir ki, göstəriləcək xidmətə görə vəsait iş üzrə Məhkəmə tərəfindən pozuntu aşkar olunduqda ödəniləcəkdir.

İşin mahiyyətini və həcmi nəzərə alaraq Hökumət hüquqi yardım və tərcümə xidmətləri üçün tələb olunan məbləğin həddindən çox olduğunu hesab etmişdir. Poçt xidməti ilə əlaqədar çəkilən xərclərlə bağlı Hökumət qeyd etmişdir ki, bu hissədə tələb hər hansı sübutla əsaslandırılmamışdır. Məhkəmənin presedent hüququna görə, ərizəçinin çəkdiyi xərc və məsrəflər yalnız o zaman ona ödənilir ki, bu xərc və məsrəflərin həqiqətən də və zəruri olaraq çəkildiyi müəyyən edilsin və məbləği əqlabətən olsun. Hazırkı işdə olan sənədləri və yuxarıda qeyd olunmuş meyarları nəzərə

alaraq Məhkəmə çəkilmiş bütün xərc və məsrəflərə görə ərizəçiyə tutulacaq vergi də daxil olmaqla 500 avro məbləğinin ödənilməsinə qət edir.

C. Ödəmənin gecikdirilməsi zamanı faiz dərəcəsi

Məhkəmə ödənilməsi gecikdirilən məbləğə görə faiz dərəcəsinin Avropa Mərkəzi Bankının illik son faiz dərəcəsinə uyğun olaraq hesablanmasını və bura üç faiz əlavə edilməsini məqbul hesab edir.

YUXARIDAKILARI NƏZƏRƏ ALARAQ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Şikayətə baxılmasını mümkün *hesab edir*;
2. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu *qət edir*;
3. Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin pozulduğunu *qət edir*;
4. *Qərara alır ki*,

(a) Cavabdeh Dövlət üç ay ərzində ərizəçiyə tutulacaq vergi də daxil olmaqla vurulmuş mənəvi ziyana görə 900 (doqquz yüz) avro və məhkəmə xərclərinə görə 500 (beş yüz) avro məbləğində vəsaiti ödəmənin həyata keçirilməsi zamanı mövcud olan məzənnəyə uyğun olaraq Azərbaycan manatı ilə ödəməlidir:

(b) yuxarıda qeyd edilən üç ayın keçməsindən sonra ödəmənin həyata keçirilməsinə qədər gecikdirilən müddət üçün yuxarıda göstərilən məbləğdən Avropa Mərkəzi Bankının illik son faiz dərəcəsinə uyğun olaraq faizlər ödənilməli və buna üç faiz də əlavə edilməlidir;

5. Ərizəçinin ədalətli kompensasiya tələbinin digər hissələrdə rədd edilməsini *qət edir*.

Qərar Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq 2012-ci il 18 dekabr tarixində ingilis dilində və yazılı şəkildə tərtib edilmişdir.

Andre Vampak
Katibin müavini

Nina Vayıç
Sədr

Normativ yeniliklər

Cari ilin may-iyun aylarında qanunvericiliyimizdə edilmiş dəyişikliklər barədə müxtəsər məlumatı oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq.

1. Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinə dəyişiklik edilməsi ilə bağlı qanun qüvvəyə minib. Qanuna əsasən elektron məlumat daşıyıcılarından, yaxud informasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə oğurluq törətmək cinayət hesab olunur.

Həmçinin neft kəmərlərinə, dövlət və ya ictimai əhəmiyyətli təbii qaz, rabitə, elektrik, istilik enerjisi, su, kanalizasiya, dəmir yolu xətlərinə münasibətdə törədilən oğurluq da cinayət hesab olunur. Bu əməllər də üç min manatdan beş min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

2. "Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında" və "Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında" qanunlara dəyişikliklər edilib. Bu qanuna əsasən Azərbaycanda pasportu 10 günədək almaq mümkün olacaq. Dəyişikliklərə görə, artıq 15 yaşdan şəxsiyyət vəsiqəsi almaq mümkün olacaq.

Dəyişikliklərə əsasən, ümumvətəndaş pasportu vətəndaş müraciət etdikdən sonra on iş günü müddətində, Azərbaycan Respublikası vətəndaşının və ya onunla gedən şəxsin (şəxslərin) təcili müalicəsi, yaxud xaricdə yaşayan yaxın qohumunun ağır xəstəliyi, ölümü ilə bağlı hallarda isə iki iş günü müddətində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiq etdiyi "Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə Əsasnamə"də nəzərdə tutulan sənədlər əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən veriləcək. 15 yaşına çatmamış vətəndaşlardan əl-barmaq izi götürülmür.

Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hallarda ümumvətəndaş pasportu vətəndaşın ödədiyi dövlət rüsumunun məbləğinə müvafiq olaraq beş və ya bir iş günü müddətində verilir.

Yetkinlik yaşına çatmamış vətəndaşın valideynlərindən birinin ölüm haqqında şəhadətnaməsi, ölmüş və ya itkin düşmüş elan edilməsi, valideynlik hüququndan məhrum edilməsi barədə məhkəmənin qərarı və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilmiş doğum haqqında akt qeydində ata barədə məlumatın ananın göstərişi üzrə yazılması haqqında arayış təqdim edildikdə, digər valideynin razılığı tələb olunmur. Dəyişikliklərə əsasən, əvvəllər şəxsiyyət vəsiqəsi 16 yaşdan sonra ala bilirdisə, indi 15 yaşından sonra ala biləcək.

3. Azərbaycanda ümumvətəndaş pasportlarının verilməsi ilə bağlı rüsumlar dəyişdirilib. Prezident İlham Əliyev "**Dövlət rüsumu haqqında" qanunda dəyişikliklər edilməsi haqqında qanunun**"un tətbiqi barədə sərəncam imzalayıb. Həmin dəyişikliklərdə xarici pasportların yaşa görə verilməsi müddətləri və rüsumları dəyişdirilib.

4. "Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında qanun" la valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar təhsil haqqından azad olunub. Qanuna əsasən valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə onların arasından olan şəxslər dövlət, bələdiyyə və özəl ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində ödənişli əsaslarla təhsil aldıkları müddətdə təhsil haqqı dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödəniləcək.

5. İnzibati Xətalər Məcəlləsinə edilən dəyişikliklə Məcəllənin 154.4-cü maddəsi ləğv edilib. Həmin maddədə qeyd olunurdu ki, sürücülük vəsiqəsinin qəsdən korlanmasına, yararsız hala salınmasına və ya itirilməsinə görə 40 manat miqdarında cərimə edilir. Məcəlləyə edilən digər bir

dəyişikliklə gömrük nəzarəti altında olan mallara və nəqliyyat vasitələrinə aid Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verilmək üçün qəbul edilmiş gömrük sənədlərinin və ya digər sənədlərin itirilməsinə görə məsuliyyət də ləğv edilib. Həmin inzibati xəyata görə xəbərdarlıq və ya yetmiş manatdan yüz manatadək miqdarda cərimə nəzərdə tutulurdu.

6. Azərbaycanda insan alveri cinayətinin anlayışı və bu cinayətə görə cəzalandırma ilə bağlı Cinayət Məcəlləsinə dəyişiklik edilib. Dəyişikliyə görə, İnsan alveri zor tətbiq etmək hədəsi ilə və ya zor tətbiq etməklə, hədə-qorxu və ya digər məcburetmə vasitələri ilə, oğurlama, dələduzluq, aldatma yolu ilə, təsir imkanlarından və ya zəiflik vəziyyətindən sui-istifadə etməklə, yaxud digər şəxsə nəzarət edən şəxsin razılığının alınması üçün maddi və sair nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər verməklə və ya almaqla, şəxsin istismar edilməsi məqsədi ilə cəlb edilməsi, əldə edilməsi, saxlanması, gizlədilməsi, daşınması, verilməsi və ya qəbul edilməsi kimi başa düşülür. Həmçinin, insan alveri qurbanını Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədindən keçirməklə törədilməsi də cinayət hesab olunur və bu əməl görə səkkiz ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Bundan sonra, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin istismar məqsədi ilə cəlb edilməsi, əldə edilməsi, saxlanması, gizlədilməsi, daşınması, verilməsi və ya qəbul edilməsi insan alveri cinayətinin törədilməsi üsullarından istifadə olunub-olunmamasından asılı olmayaraq insan alveri hesab ediləcək.

Digər bir dəyişikliyə görə, hədə-qorxu, zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə, habelə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş xüsusi hallardan başqa şəxsin azadlığını məhdudlaşdırmaqla müəyyən işin yerinə yetirilməsinə (xidmətin göstərilməsinə) məcbur etmə, dörd ildən səkkiz ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Həmin cinayətin təkrar törədilməsi yeddi ildən on ilədək, qeyd edilən əməllər ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olmaqla törədildikdə isə doqquz ildən on iki ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılacaq.

Cinayət Məcəlləsinə İnsan alveri məqsədi ilə sənədlərlə qanunsuz hərəkətlər adlı yeni maddə əlavə olunub.

Həmin maddədə qeyd olunur ki,

144-3.1. İnsan alveri məqsədi ilə şəxsin şəxsiyyət vəsiqəsinin, pasportunun və ya şəxsiyyətini təsdiq edən digər sənədinin, yaxud yol (sərhədkeçmə) sənədinin saxtalaşdırılması - bir ildən üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

144-3.2. İnsan alveri məqsədi ilə insan alverçisini və ya insan alveri qurbanını saxta şəxsiyyət vəsiqəsi, pasport və ya şəxsiyyəti təsdiq edən digər sənəd, yaxud yol (sərhədkeçmə) sənədləri ilə təmin etmə - bir ildən üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

144-3.3. İnsan alveri məqsədi ilə insan alverçisini və ya insan alveri qurbanını saxta şəxsiyyət vəsiqəsi, pasport və ya şəxsiyyəti təsdiq edən digər sənəd, yaxud yol (sərhədkeçmə) sənədləri ilə təmin etmək üçün belə sənədləri əldə etmə - bir ildən üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

144-3.4. İnsan alveri məqsədi ilə hər hansı bir şəxsin şəxsiyyət vəsiqəsini, pasportunu və ya şəxsiyyətini təsdiq edən digər sənədini, yaxud yol (sərhədkeçmə) sənədini götürmə, saxlama, gizlətmə, zədələmə və ya məhv etmə - iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Fahişəliyə cəlb etmə cinayətinin dispozisiyasında dəyişiklik edilib. Bundan sonra 243.1-ci maddənin dispozisiyası zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə, şantajla, əmlakı məhv etməklə və ya zədələməklə, yaxud aldatmaqla, gəlir və ya digər fayda əldə etmək məqsədi ilə

fahişəliyə cəlb etmə deyil, gəlir və ya digər fayda əldə etmək məqsədi ilə fahişəliyə cəlb etmə kimi qeyd olunacaq.

Həmin cinayətə görə, iki min beş yüz manatdan üç min beş yüz manatadək cərimə və ya yüz altmış saatdan iki yüz qırx saatadək ictimai işlər və ya bir ildən üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə nəzərdə tutulur.

Yerli mətbuat səhifələrindən

İpoteka kreditləri kimlərə verilə bilər?

Ölkəmizdə ipoteka kreditinin geniş yayılmasına baxmayaraq, hələ də bu imkandan lazımı səviyyədə yararlanma bilməyən vətəndaşlarımız kifayət qədərdir. Məsələn burasındadır ki, əksər vətəndaşlar ipoteka kreditinin şərtləri, onun üstünlükləri və məsuliyyəti barədə məlumatlardan xəbərsizdirlər.

Bakı Hüquq Mərkəzinin (BHM) hüquq məsləhətçisi Cavid Aliyev bildirib ki, ipoteka kreditlərinin iki növü fərqləndirilməlidir. Onlardan biri ümumi ipoteka krediti, digəri isə güzəştli ipoteka kreditidir.

“Güzəştli ipoteka əsasən aşağı faizlə (4%) müəyyən kateqoriya (şəhid ailələrinin üzvlərinə, dövlət qulluqçularına, elmi dərəcəsi olanlara və s.) şəxslərə verilir. Burada “gənc ailə” dedikdə, yaş 35-dən çox olmayan şəxslərin nikaha daxil olmasından yaranan ailə başa düşülməlidir”, Aliyev deyib.

Onun sözlərinə görə, Azərbaycanda ipoteka kreditləşməsindən istifadə edən əhəlinin əksəriyyəti bu krediti ümumi qaydlar əsasında alırlar və onlara 25 il müddətində illik 8 faiz olmaqla 50.000 manata qədər ipoteka krediti verilir.

Aliyev bildirib ki, qaydalara əsasən, şəxsə ipoteka krediti verilməkdə onun aylıq maaşının məbləği mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, kredit üzrə ödəniləcək aylıq məbləğ kredit alanın aylıq gəlirinin 70%-dən çox olduqda, ipoteka kreditinin verilməsindən imtina olunur.

İpoteka kreditinin verilməsi şərtlərinə əsasən, kredit Azərbaycan vətəndaşlarına, yalnız mənzil və ya fərdi yaşayış evinin alınması üçün, pensiya yaşına çatmamış, əmək müqaviləsi ilə işləyən və stabil maaşı olan şəxslərə verilir.

Hüquqşünas ipoteka kreditləri almaq üçün minimal əmək haqqına tələblə bağlı qaydalarda dəqiq göstəriş olmadığını deyib.

“Çünki kredit alan şəxslər aldıkları evin qiymətlərindən asılı olaraq müxtəlif məbləğlərdə aylıq kredit borcu ödəyirlər. Ona görə də həmin şəxslərə münasibətdə aylıq maaşları ilə bağlı minimum tələblər müxtəlifdir”, Aliyev qeyd edib.

Kreditin alınmasında yaş məhdudiyəti ilə bağlı məsələyə toxunan hüquqşünas bildirib ki, Qaydlara əsasən, kreditin son ödəniş tarixinə kredit götürənin yaşı pensiya yaşı həddindən çox olmamalıdır.

“Burada söhbət 64 yaşına çatmış kişilər və 59 yaşına çatmış qadınlardan gedir. Bunu əyani bir misalla göstərək. Əgər ipoteka krediti götürən qadın 40 yaşında 20 illik müddətə kredit götürmək istəyirsə və nəzərə alsaq ki, 20 illik dövr qadının 60 yaşında tamam olacaqsə, həmin qadına kreditin verilməsindən imtina olunacaqdır”, o deyib.

Aliyevin sözlərinə görə, mülkiyyətində yaşayış sahəsi olan şəxsin ipoteka krediti ala bilməsi ilə bağlı qanunda heç bir məhdudiyət yoxdur.

“Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondunun vəsaiti hesabına ipoteka kreditlərinin verilməsi Qaydaları”nın 3.1-ci bəndində ipoteka kreditinin cavab verməli olduğu tələblər sadalanmışdır. Həmin tələblər sırasında mülkiyyətində yaşayış sahəsi olan şəxslərə ipoteka kreditinin verilməsindən imtina edilməli olmasına dair hər hansı göstəriş nəzərdə tutulmamışdır”. Onun sözlərinə görə, alınacaq mənzilin harada yerləşməsi ilə bağlı qanunda məcburi göstəriş yoxdur.

“İpoteka krediti vermək bankın hüququdur və minimum tələblərə cavab verən istənilən şəxsə ölkə daxilindəki mənzillə bağlı kredit verə bilər. Məsələn, əgər bank müəyyənləşdirsə ki, ucqar bir rayonda mənzillə bağlı ipoteka krediti vermək onun maliyyə vəziyyəti ilə uyğun gəlmir və ya bankın həmin bölgədə filialı yoxdursa, bundan imtina oluna bilər. Ümumiyyətlə, burada müxtəlif faktorlar sadalana bilər. Lakin bununla belə, qaydalara əsasən, kredit üçün müraciət etmiş şəxsə bağlı zəruri sənədlər Azərbaycan İpoteka Fonduna (AİF) göndərilməlidir. AİF verilmiş ipoteka kreditlərinin müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğunu yoxlayır və müvəkkil banka yazılı qaydada razılığını və ya imtina etdiyini 10 iş günü ərzində bildirir. Dolayısıyla kreditin verilməsi ilə bağlı son sözü AİF deyir və AİF-in kreditin ayrılması ilə bağlı öz cavabını əsaslandırma öhdəliyi yoxdur”, o bildirib. İlk ödənişlə bağlı məsələyə toxunan Aliyev qeyd edib ki, Qaydalara görə ilkin ödəniş - borcalanın (birgə borcalanın) yaşayış sahəsinin alınmasına yönəldilən şəxsi vəsaitidir.

“İlkin ödəniş ipoteka krediti hesabına alınan yaşayış sahəsinin dəyəri ilə ipoteka kreditinin həcmi arasında olan fərqə bərabərdir. Yəni borcalan aldığı yaşayış sahəsinin qiymətinin ipoteka krediti hesabına ödənilməyən hissəsini öz şəxsi vəsaiti hesabına ödəməlidir. Burada söhbət ipoteka kreditinin geri qaytarılması ilə bağlı ilkin ödənişdən getmir”.

Hüquqsünasın sözlərinə görə, “İpoteka haqqında” qanunun tələbinə görə bu Qanunun tələblərinə uyğun olaraq ipoteka predmetinin özgəninkiləşdirilməsi, yaxud hüquqi şəxsin yenidən təşkili nəticəsində və ya vərəsəlik qaydasında həmin əşya başqa şəxsə keçdikdə ipoteka qüvvədə qalır və həmin şəxs ipoteka müqaviləsi üzrə ilkin ipoteka qoyanın bütün vəzifələrini, o cümlədən ilkin ipoteka qoyan tərəfindən lazımınca icra edilməmiş vəzifələri daşıyır.

“Həmçinin Mülki Məcəllədə qeyd olunur ki, miras əmlaka miras qoyanın öldüyü məqamədək malik olduğu əmlak hüquqları ilə bərabər vəzifələri də daxildir. Həmin Məcəllənin digər tələbinə görə vərəsələr miras qoyanın kreditorlarının mənafelərini alınmış aktivdə özlərindən hər birinin payına mütənasib surətdə birgə borclu kimi tam ödəməyə borcludurlar. Bir sözlə, ipoteka krediti götürmüş şəxs vəfat etdikdə, onun borclarına görə onun vərəsəsi və ya vərəsələri (paylarına uyğun olan hissədə) məsuliyyət daşıyırlar”, o deyib.

Aliyevin sözlərinə görə, ipoteka krediti ev tikdirmək istəyənlərə də verilə bilər. Belə ki, “İpoteka haqqında” Qanunda birmənalı şəkildə qeyd olunmuşdur ki, yaşayış evinin evin tikintisi üçün kredit verilərkən ipoteka müqaviləsində öhdəliyin başa çatdırılmamış tikinti ilə təmin olunması nəzərdə tutula bilər.

İpoteka krediti ilə alınmış mənzilin satılmasının mümkünlüyünə toxunan Aliyev bildirib ki, ipoteka müqaviləsində ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, şəxs ipoteka ilə yüklü edilmiş yaşayış evini və ya mənzilini yalnız ipoteka saxlayanın yazılı razılığı ilə özgəninkiləşdirə bilər.

Mənbə: <http://modern.az/articles/39435/1/>

Gəlin hansı halda qayınatasına məxsus mənzildən istifadə hüququna malikdir?

Bir çox hallarda mülkiyyətçiyə məxsus mənzilə onun ailə üzvlərindən başqa, digər şəxslər də (məsələn gəlin) də köçür. İllər sonra ailə-nikah münasibətləri pozulanda tərəflər arasında mübahisələr yaranır. Bir qayda olaraq boşanma zamanı gəlin özünün və uşaqlarının mənzildən istifadə hüququnun tanınması və mənzilə köçürülmə tələbini irəli sürür.

Bəs hansı hallarda həmin şəxslərin mənzildən istifadə hüququ var, onların bu hüququna xitam verildiyi halda kompensasiya ödənilməlidir?

Bakı Hüquq Mərkəzi (BHM) hüquq şirkətinin hüquqşünası, vəkil Dünyamin Novruzov bildirib ki, yaşayış sahəsindən istifadə hüququ ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin 3 mərhələsinə fərqləndirmək lazımdır. Birincisi, əgər yaşayış evindən (mənzildən) istifadə edilməsi ilə bağlı hüquq münasibətləri 01 sentyabr 2000-ci ilədək, yəni hazırkı Mülki Məcəllə qüvvəyə minənədək yaranmışdırsa, onda belə münasibətlərdən irəli gələn mübahisələrə 2009-cu ilin oktyabr ayının 1-dək qüvvədə olmuş 1982-ci il tarixli Mənzil Məcəlləsinin 53 və ya 123-cü maddələrinin tələblərinə

tələbinə görə, icarədar ilə onunla bərabər yaşayış irəli gələn bütün vəzifələri yerinə üzvləri icarədarın arvadı valideynləri hesab yaşayıb onunla ümumi də icarədarın ailə üzvləri şəxslər icarədarın ailə yaşayış sahəsində

görə baxılır. 53-cü maddənin birlikdə yaşayan ailə üzvləri sahəsinin icarə müqaviləsindən hüquqlara malikdirlər və bütün yetirməlidirlər. İcarədarın ailə (əri), onların uşaqları və olunur. İcarədar ilə birlikdə təsərrüfat aparan digər şəxslər hesab edilə bilirlər. Həmin üzvləri sırasından çıxıb onun yaşamaqda davam etdikdə,

icarədarın və onun ailə üzvlərinin eyni hüquq və vəzifələrinə onlar da malik olurlar. 123-cü maddənin tələbinə görə, yaşayış evi mülkiyyətçisinin özünə məxsus olan evə köçürdüyü ailə üzvləri evdə yaşayış sahəsindən onunla bərabər istifadə etmək ixtiyarına malikdirlər. Mənzilə digər ailə üzvlərinin köçürülməsinə yalnız mülkiyyətçinin razılığı ilə yol verilir. Həmin şəxslərin yaşayış sahəsindən istifadə hüququ yaşayış evinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildiyi halda da saxlanılır.

Vəkilin sözlərinə görə, gəlin qayınatasının evinə (ev xüsusi mülkiyyətində və ya order əsasında icarəsində ola bilər) 1999-cu ildə köçübsə, onda onun ailə üzvü kimi yaşayış sahəsindən istifadə hüququna malikdir.

Novruzov deyir ki, əgər yaşayış evindən (mənzildən) istifadə edilməsi ilə bağlı hüquq münasibətləri 01 sentyabr 2000-ci ildən, yəni hazırkı Mülki Məcəllə qüvvəyə minəndən sonra yaranmışdırsa, onda belə münasibətlərdən irəli gələn mübahisələrə Mülki Məcəllənin 228.1, 228.2 və 228.5-ci maddələrinin tələblərinə uyğun baxılır.

Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsi yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun yaranmasının müqavilə əsasını müəyyənləşdirir. Belə ki, həmin maddəyə görə yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququnun əmələ gəlməsi, həyata keçirilməsi şərtləri və xitamı mülkiyyətçi ilə bağlanan, notariat qaydasında təsdiqlənən yazılı razılaşma ilə müəyyənləşdirilir.

Lakin Mülki Məcəllənin 228.5-ci maddəsi isə yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun qanun əsası nəzərdə tutur. Belə ki, Mülki Məcəllənin 228.5-ci maddəsinə görə yaşayış binasının tərkib hissəsinin mülkiyyətçisinin onunla birgə yaşayan ailə üzvləri (əri, arvadı, valideynləri, uşaqları) yaşayış sahəsindən onunla bərabər istifadə etmək hüququna malikdirlər. Digər ailə üzvlərinin (gəlinin və ya kürəkənin) köçürülməsinə yalnız mülkiyyətçinin razılığı ilə yol verilir. Həmin şəxslərin yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququ mülkiyyətçi ilə ailə münasibətlərinə

xitam verildiyi halda da saxlanılır. Yaşayış binasının tərkib hissəsindən mülkiyyətçinin ailə üzvlərinin istifadə etmək hüququ bu Məcəllənin qüvvəyə mindiyi gündən yaranır.

“Beləliklə, mənzilin mülkiyyətçisinin ailə üzvlərinin (əri, arvadı, valideynləri, uşaqları) yaşayış sahəsindən istifadə hüququ qanundan irəli gəlir və bunun üçün mənzilin mülkiyyətçisi ilə ailə üzvləri arasında müqavilənin bağlanması tələb edilmir. Digər şəxslərin (məsələn, qayınatanın evinə gələn köçmüş gəlinin) istifadə hüququndan danışa bilmək üçün onunla mülkiyyətçi arasında notariat qaydasında təsdiqlənən müqavilə bağlanmalı və istifadə hüququ daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən qeydə alınmalıdır. Mülki Məcəllənin 228.4-cü maddəsinə görə yaşayış evinə və ya mənzilə mülkiyyət hüququnun keçməsi yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi üçün əsas deyildir”, o deyib.

Üçüncü mərhələ isə yeni Mənzil Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Belə ki, 2009-cu ilin oktyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmiş yeni Mənzil Məcəlləsi Mülki Məcəllədən fərqli qaydanı müəyyənləşdirir.

Novruzovun sözlərinə görə, həmin Məcəllənin 30.1-ci maddəsinə görə yaşayış sahəsi mülkiyyətçisinin ailə üzvlərinə həmin mülkiyyətçi ilə ona məxsus olan yaşayış sahəsində birlikdə yaşayan mülkiyyətçinin arvadı (əri), habelə onun uşaqları və valideynləri aid edilir. Digər qohumlar, mülkiyyətçinin himayəsində olan əmək qabiliyyəti olmayanlar mülkiyyətçi tərəfindən ailə üzvləri kimi yaşayış sahəsinə köçürüldükdə, onun ailə üzvləri hesab edilə bilərlər. Həmin Məcəllənin 30.2-ci maddəsinə görə əgər yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə üzvləri arasında başqa razılaşma yoxdursa, mülkiyyətçinin ailə üzvləri həmin yaşayış sahəsindən onunla bərabər istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Beləliklə, yaşayış sahəsi mülkiyyətçisinin arvadı (əri), habelə onun uşaqları və valideynləri, mülkiyyətçi tərəfindən ailə üzvləri kimi yaşayış sahəsinə köçürülmüş digər qohumlar və mülkiyyətçinin himayəsində olan əmək qabiliyyəti olmayanların istifadə hüququ qanundan, yəni qeyd olunan maddədən irəli gəlir.

Yeni Mənzil Məcəlləsi əvvəlki Mənzil Məcəlləsi və Mülki Məcəllədən fərqli bir qayda müəyyənləşdirmişdir. Belə ki, əgər yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə keçmiş ailə üzvü (məsələn gəlin) arasında başqa razılaşma yoxdursa, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdə, keçmiş ailə üzvünün həmin yaşayış sahəsindən istifadə hüququ saxlanmır.

Qeyd edək ki, Mülki Məcəllənin 228.5 və Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələri arasında müəyyən uyğunsuzluq vardır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 228.5-ci maddəsinə görə yaşayış binasının tərkib hissəsinin mülkiyyətçisinin onunla birgə yaşayan ailə üzvlərinin (əri, arvadı, valideynləri, uşaqları) yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququ mülkiyyətçi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildiyi halda da saxlanılır. Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsi isə əgər yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə keçmiş ailə üzvü arasında başqa razılaşma yoxdursa, ailə münasibətlərinə xitam verildikdə, keçmiş ailə üzvünün həmin yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun saxlanmadığını təsbit edir.

Ali Məhkəmə bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət etmişdir. Hesab edirik ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin müvafiq qərarı ilə bu məsələyə aydınlıq gətiriləcəkdir.

Vəkil yaşayış sahəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi ilə bağlı məhkəmə praktikasının kifayət qədər fərqli olduğunu deyir.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 228.2-ci maddəsinə görə yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında razılaşma olmadıqda bu hüquqa mülkiyyətçinin məhkəmə qaydasında tələbinə əsasən bazar qiyməti ilə müvafiq kompensasiya verməsi yolu ilə xitam verilə bilər. Vəkilin sözlərinə görə, qanunverici kompensasiyanın hesablanması xüsusi qaydasını müəyyən etməyib, kompensasiyanın məbləği məhkəmədən kənar qaydada tərəflərin qarşılıqlı razılığı və ya mübahisə halında, məhkəmə qaydasında müəyyənləşdirilir.

Kompensasiyanın məbləğinin hesablanması meyarlarına dair qanunda konkret göstəriş yoxdur, bu isə məhkəmə təcrübəsində müxtəlif kompensasiya məbləğlərinin təyin edilməsi ilə nəticələnmişdir.

Vəkilin sözlərinə görə, kompensasiya məbləği müəyyənləşdirilməsi zamanı məhkəmə işin

hallarından çıxış edəcəkdir. Məsələn, evin tam və ya paylı mülkiyyətdə olması, yaşayış sahəsindən istifadə hüququ olan şəxslərin sayı, kompensasiya ödənilən şəxslə mülkiyyətçinin münasibətləri, birgə yaşamı qeyri-mümkün edən səbəblər, kompensasiya ödənilən şəxsin başqa yaşayış yerinin olub-olmaması, yaşayış evinin sahəsi, kommunal şəraiti, yaşayış sahəsinin yerləşdiyi ərazi, mülkiyyətçi və kompensasiya ödənilən şəxsin maddi vəziyyəti və s.

Novruzovun sözlərinə görə, bəzən vətəndaşlar mənzildə qeydiyyatda olmalarını əsas gətirərək həmin mənzildən istifadə hüquqlarının olduğunu irəli sürürlər.

“Məlumat üçsün qeyd edək ki, “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinin tələbinə görə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasında yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınmalıdırlar. Şəxs ailə qurması əlaqədar yaşayış yerini dəyişdirdiyindən və daimi yaşamaq üçün ərinin valideynlərinə məxsus mənzilə köçdüyündən, həmin mənzil üzrə qeydiyyata alınması qanunvericiliyin tələbindən irəli gəlmişdir. Bu baxımdan, qeydiyyat həmin mənzildən istifadə hüququnun yaranması əsası kimi çıxış edə bilməz”, vəkil vurğulayıb.

Mənbə: <http://az.trend.az/news/society/2149551.html>

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

Rusiyada ictimai yerlərdə siqareti qadağan edən qanun qüvvəyə mindi

Rusiyada bir çox ictimai yerlərdə siqaret çəkməyi qadağan edən qanun iyunun 1-dən qüvvəyə minib. Hələ ki, qadağan olunmuş yerlər səhiyyə, təhsil, idman, mədəniyyət idarələri, həmçinin metro və vağzalın girişinin 15 metrliyi, ictimai nəqliyyat və çimərlikdir. Mətbuat və internetdə tütünün, siqaretin reklam olunması qadağan ediləcək. Köşklər və satış rəfləri siqaret sata bilməyəcək.

Onu da qeyd edək ki, Rusiya əhalisinin təqribən 40%-i siqaret çəkir. Mütəxəssislərin verdiyi məlumata görə hər il siqaretdən yaranan xəstəliklər nəticəsində 500 min insan dünyasını dəyişir.

Mənbə: <http://www.lawreform.az>

ABŞ məhkəməsi Türkiyənin xeyrinə qərar çıxardı

Koliforniya məhkəməsi hazırda Amerika hərbi bazasının yerləşdiyi Türkiyənin "İncirlik" bazası ərazisinə bir qrup erməninin iddiaları haqqında iş üzrə Türkiyənin xeyrinə qərar çıxarıb. Trend-in məlumatına görə, bu barədə bazar ertəsi "CNN Türk" telekanalı xəbər yayıb.

Üç ilə yaxın davam edən proses məhkəmənin "bu məsələ siyasi məsələdir, məhkəməlik deyil" qərarı ilə yekunlaşıb. Beləliklə, erməni əsilli ABŞ vətəndaşları bu məhkəmə işini uduzublar.

Xatırladaq ki, 2010-cu ilin dekabrında ABŞ-da yaşayan bir qrup erməni Türkiyə hökumətinə

qarşı iddia irəli sürüb. İddiaçılar onların ulu babaları tərəfindən itirilən əmlak üçün Türkiyə hökumətindən 100 milyon ABŞ dolları həcmində kompensasiya tələb ediblər. İddiaya görə, guya Adanada, hazırda Amerika hərbi bazasının yerləşən "İncirlik" ərazisinin də daxil olduğu 49,5 hektar torpaq ərazisi onların babalarına məxsus olub.

Mənbə: <http://www.aznews.az/site/?c=news&id=21946>

Avropa Məhkəməsi Yuliya Timoşenkonun həbsini qanunsuz sayır

Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi Ukraynanın sabiq baş naziri Yuliya Timoşenkonun həbsini qanunsuz sayır. APA-nın məlumatına görə, məhkəmə bu gün bununla bağlı müvafiq qərar çıxarıb.

Timoşenko 2011-ci ilin avqustunda Rusiya ilə qaz müqavilələrinin imzalanması zamanı səlahiyyətlərini aşmaqda ittiham olunaraq həbs edilib. Onun məhkəmə iclaslarında intizam qaydalarını mütəmadi olaraq pozması səbəbilə nəzarət altına götürüblər. Elə həmin ay məhkəmənin qərarından AİHM-ə şikayət ərizəsi göndərilib. Sabiq baş nazir hakimin çıxardığı qərarın siyasi motiv daşığını iddia edir. O həmçinin işgəncələrə məruz qaldığını, beş ay saxlandığı müvəqqəti istintaq

təcridxanasında ona tibbi yardımın göstərilmədiyini bildirib.

Şikayəti araşdıran Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi Timoşenkoya münasibətdə İnsan Haqları üzrə Avropa Konvensiyasının bir neçə müddəasının pozulması qənaətinə gəlib. AİHM Timoşenkonun məhkəmə qərarından şikayət vermək hüququndan məhrum edildiyini düşünür. Bundan başqa bildirilir ki, sabiq baş nazir hüquq pozuntularına yol verdiyinə görə deyil, başqa səbəblərdən həbs olunub.

Məhkəmə Timoşenkonun işgəncələrə məruz qalmasına dair iddialarını isə qəbul etməyib. Xatırladaq ki, bu qərarın Yuliya Timoşenkonun ədalətli məhkəmə hüququ ilə bağlı iddia ərizəsinə aidiyyəti yoxdur. Bununla bağlı iddia ərizəsi Yuliya Timoşenko yeddi il müddətinə azadlıqdan məhrum edildikdən sonra AİHM-ə göndərilib. Bu iş üzrə şikayətin bir müddət sonra araşdırılacağı gözlənilir.

Mənbə: <http://az.apa.az/news/297227>

Avropa Məhkəməsi Ermənistanı 112 min Avro cərimələdi

Ermənistan 9 şəxsə 112 min avro ödəyəcək. ANS PRESS-in Ermənistan mətbuatına istinadən verdiyi məlumata görə, insan haqları üzrə Avropa məhkəməsi bununla bağlı qərar çıxarıb. Qərara görə, Ermənistan hökuməti mayın 8-də təzminatı ödəməlidir. Avropa məhkəməsi qarşısında iddia qaldıranlar isə "Yeqova şahidləri" dini təşkilatının üzvləridir. Onlar 2004-cü ildə xəstəxana və dispanserlərdə alternativ xidmət keçiblər. Bir ildən sonra ordunun nəzarəti altında olduqlarını əsas gətirən həmin şəxslər xidmət keçməkdən imtina ediblər. Bir neçə aydan sonra onlar barəsində xidmət çəkdikləri yeri özbaşına tərk etmə maddəsilə cinayət işi qaldırılıb. Ancaq "Yeqova şahidləri"nin üzvləri cinayət işinin xətm olunması və onlara təzminat ödənilməsi ilə bağlı Avropa məhkəməsinə müraciət ediblər. Avropa Məhkəməsi isə hər bir zərərçəkənə 6 min avro və məhkəmə prosesinin gecikdirilməsinə görə, daha 10 min avro ödənilməsi ilə bağlı qərar çıxarıb.

Mənbə: <http://www.aznews.az/site/?c=news&id=23261>

Tanınmış hüquqşünaslar silsiləsindən

ALEKSANDR BLOKUN DÜŞÜNÜLMƏMİŞ PEŞƏ SEÇİMİ

Anna Axmatova, Nikolay Rerix, Sergey Dyagilev, Vasili Kandinski, İqor Stravinski və bir çox başqaları hüquqşünas olmağa cəhd göstərmişlər. Onlar ali təhsillərinə hüquq fakültəsində oxumaqla başlamışlar. Ancaq müxtəlif səbəblərdən sonradan öz seçimlərini dəyişiblər. Bugünkü yazının qəhrəmanı, məsələn, çətinliklə iki kursu bitirdikdən sonra və praktik məşğələlər yaxınlaşdıqca nəhayət, dərk etməyə başladı ki, yüngül peşə seçimində fakültəni səhv salıb. O, sonradan "tənbəlliyi və şüursuzluğu" öz boynundan ataraq tarix-filologiya fakültəsinə daxil oldu və şair kimi məşhurlaşdı.

"İmperator" Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti Blok üçün həqiqi *alma mater* oldu. Gələcək şair rektorun çevrəsində olan kübar cəmiyyətə çıxdı - onun anası Aleksandra Andreyevna rektorun, tanınmış botanik-professor Andrey Nikolayeviç Beketovun qızı idi. Atası Aleksandr Lvoviç isə oranın hüquq fakültəsini bitirmiş və Varşava Universitetinin Dövlət və hüququ kafedrasının professoru idi.

Kiçik Blok 1898-ci ildə Vvedyonsk Gimnaziyasını bitirib hüquq fakültəsinə qəbul oldu. Təhsil illərinin təəssüratlarını gənc Blok atasıyla məktub vasitəsilə bölüşürdü, lakin valideynləri ayrıldıqdan sonra o, atasıyla heç vaxt görüşmədi. Bu məktublardan onun fikrində olan məşğələlərinin necə keçməsinə görmək olurdu.

Əvvəlcə o, yeni həyatından razı idi. 18 oktyabr 1898-ci il tarixli məktubunda Saşura (evdəkilər onu belə çağırırdı) bildirirdi ki, universitetdə oxumaq onu gimnaziya keçilən ölümcül dərslərdən bezdirən qat-qat maraqlı idi. Bütün birinci kurs tələbələri kimi o da əldə etdiyi güclü azadlıq hissinə sevinirdi, ancaq bu azadlıqdan o sui-istifadə etmir, mühazirələri müntəzəm gəlib dinləyirdi. O vaxt belə düşünürdü ki, gələcək iş barədə düşünmək hələ tezdir.

Dərslərin başlanmasından 1 ay ötəndən sonra 17 yaşlı yeniyetmənin akademik üstünlükləri üzə çıxmağa başladı. Mühazirələrdən onu Rus hüququ tarixi daha çox maraqlandırır və burada mühazirə deyən hüquq elmləri doktoru, professor, həmçinin o vaxtlar Universitetin rektoru olmuş Vasili İvanoviç Sergeyevin xidmətlərini görürdü.

Blok atasına yazırdı: "O, mühazirəni çox yüksək səviyyədə deyir, hətta demək olar çox sadə deyir". Müəllimlərin əksəriyyəti onun xoşuna gəlirdi, təkcə "yeganə axmaq mühazirə deyən professor" adlandırdığı Lev İosifoviç Petrajevskidən başqa. Birinci kurs tələbəsi yazırdı ki, psixoloji hüquq nəzəriyyəsinin yaradıcısı "rus dilində çox eybəcər tərzdə danışır, əcnəbi terminləri izah etmədən sağa-sola səpələyir, anlamır ki, biz, dünənki gimnazistlər - dinləyicilər bunu anlamağa hazır deyilik".

İl yarım keçdi və dördüncü semestrin başlanğıcında dərslər məşğələlərinin şərhi daha lakonikləşdi, belə ki, "dərslər elmdən daha çox incəsənət tərəfə köklənirdi". Hüquq fakültəsinin tələbəsi Peterburq dram dərnəyinə daxil olur. Orada peşəkar aktyorlar olmadığından işləri daha çox həvəskar üzvlər aparırdılar. Qızılı qıvrımsaç və açıq gözlü oğlan dərhal "baş dramatik rol - yüngül pyesdə ilk məşuq rolunu oynadı". Məşqlər, habelə "belə məsuliyyətli rolun oynanması

düşüncəsi” də çox vaxt aparırdı. O, hətta 1900-cu ilin yanvarında da əvvəlki kimi atasını əmin etməyə çalışırdı ki, “mühazirələrə müntəzəm gedirəm, həm də evdə də biraz məşğul oluram”. Ancaq hər halda çətinliklər yarandı. Aylar gəlib keçdikcə bir çox əyləncə və zövqlə dolu Peterburq həyatı öz işini gördü. Gənc oğlan daha bir il ikinci kursda qalmalı oldu. 1900-1901-ci illərin qışı idi. Bu dövrdə o, ümumiyyətlə universitetdə görünmürdü. O, bunu özü düzgün hesab edirdi.

Onun xatirələrindən: “Mühazirələri dinləmək mənim üçün əhəmiyyətsizdir və ya bəlkə də mənim axmaq beynim belə şeyləri qəbul etmir”.

Sonradan o yazırdı ki, ruhuna xas hərəkətsizlik ucbatından o, qış ərzində nə məhkəmə, nə zadəgan, nə də şəhər müəssisələrinə gedib çıxma bilirdi. O, əldən verdiyini geri qaytarmaq iddiasında idi. Həm təhsil, həm də estetik baxımından - “bu cür vaxt keçirmə mənə yad deyil, cazibədardır. Bunun poetik, fəlsəfi və teatral mahiyyəti var”.

1901-ci il iyunun 2-də Blok nəhayət ki, bu imtahana dözdü. Ölkənin hüquq tarixindən ən yaxşı dərslərdən birinin müəllifi, “Sankt-Peterburq Hüquq Cəmiyyəti” jurnalının redaktoru Vasili Nikolayeviç Latkindən Rus hüququ tarixindən “3” aldı. Sonra isə statistikadan “4” aldı, hiss olunur ki, bunu heç özü də gözləmiş. Atasına olan məktubunda qiymətdən sonra mötərizədə nida işarəsi qoyması bunu deməyə əsas verir. 1915-ci ildə yazılmış tərcümeyi-halında Blok 1901-ci ili olduqca vacib və taleyini həll edən il adlandırır. Məhz onda “həyatında mühüm dönüş” gözləməsi məktublarında aydınca hiss olunur. Hansı istiqamətdə dönüş olacağını özü də bilmədən, iyulda birbaşa yazırdı ki, “payızdan çox şey gözləyirəm”. Görünür tətil vaxtı ətalətlə hüquqşünasların əsərlərini oxuyurdu. “Hətta Korkunova girişmişəm” (tanınmış Nikolay Mixayloviç Korkunovun rus dövlət hüququ tarixi kursu nəzərdə tutulur) deyirdi.

Avqustda onun gözləmə ovqatı daha da güclənir və o, artıq hiss edirdi ki, bu qeyri-müəyyənlik dövrünün sonu çox da uzaqda deyil, çünki onun öz dairəsinə qovuşmaq vaxtı çatmışdı. Hərəkətsiz fikirləri dayandırmaq üçün “güclü şəkildə yer belləməyə girişdim”.

Nəhayət, 3-cü kursu başlayan kimi, Blok təhsilin istiqamətini dəyişmək qərarına gəlir. Bu barədə o, atasına yazdığı 29 sentyabr 1901-ci il tarixli məktubunda məlumat verir və buradan məlum olur ki, onun dairəsi olduqca daralıb. Ona görə də burada məktubun tam mətninin verilməsi yerinə düşərdi:

“Əziz ata! Bu il heç bir vaxt olmadığı qədər özümü 3-cü kursda keçilən praktik elmlərə tam hazırlıqsız hiss edirəm. Bu barədə anamla hələ yayda söhbət etmişdik. Hətta onda mən filoloji fakültəyə keçmək niyyətimi də bildirdim. İndi Peterburqda mən qəti şəkildə bu ciddi və mənim üçün olduqca vacib addımı atmağa qərar verdim. Bu barədə rektora da ərizə yazmışam. Köçürülməyim barədə xahiş və həyatımda baş verən dəyişiklik barədə Sizə də xəbər verməyə tələsirəm. İş ondadır ki, mən hüquq fakültəsində olarkən mənim Universitetdə oxumağımın əsası və mənası yox idi. 3 il əvvəl mən dərslərin yüngülləşməsinə arzulayırdım və buna görə, ən yüngül kimi hüquq fakültəsini seçdim. İndi mənim o vaxtki tənbelliyim və şüursuzluğum keçib və tam aydın filoloji biliklərə marağımı başa düşməyə başlamışam. Yeri gəlmişkən, indi mən bu ixtisasa hüquq fakültəsinin 2 kursundakından daha yaxşı hazırlaşma bilərəm. Bu vaxta qədər qarşımda hüquqtəhsilinin heç bir praktik hədəfi yox idi. Bunu görmək imkanım belə yox idi. Ona görə ki, mən öz mənəvi maraqlarımdan uzaq düşmüşdüm. Sizin bu barədə fikirlərinizi bilmək mənim üçün maraqlıdır. Artıq mühazirələri dinləməyə başlamışam. Çərşənbə axşamı gündən dərslər cədvəli üzrə məşğələlərim başlayacaqdır. Yay ərzində səhhətim dah da yaxşılaşıb. Sizi bağrıma basıb öpür və cavabınızı gözləyirəm. Sizin Saşura.”

Görünür, ata da öglunun qərarını dəstəkləyib: sonrakı aylarda Aleksandr minnətdarlıqla yazırdı ki, böyük Blokun dəyişmə məsələsində ona qahmar çıxmağına çox sevindir. Tarix-filologiya fakültəsinin Slavyan-Rus bölməsində təhsil (Sankt-Peterburq Dövlət Universitetində Filologiya fakültəsi xeyli sonralar - 1937-ci ildə müstəqil fakültəyə çevrilmişdi) hər şeyi öz yerinə qoydu.

Bir ay sonra - 1901-ci ilin oktyabrında təhsilinə yenidən başlayan şair yazırdı: "Mənim yeni fəaliyyətim nəinki, şəxsən mənə məxsus seyrçiliklə uzlaşır, hətta onunla da üst-üstə düşür. Mən əvvəlki fərqi artıq görür və bu da vəziyyətimin aydınlaşmasına kömək edir. Möhkəm əminliyim bütün başladığım işlərdə ruhumu möhkəmləndirir. "Dağ yolu çətindir".. "xeyallar artıq çox uzaqdadır".. aralarında əsl ziyalı və yaradıcı insanlar olan yeni professor - müəllimlər "çox xoşuma gəlirlər".

1915-ci ildə ölümünə 6 il qalmış Aleksandr Blok Peterburq Universitetində təhsilini ümumi şəkildə belə qiymətləndirmişdir: "Universitet mənim taleyimdə xüsusilə mühüm rol oynamayıb, ancaq mənə ali təhsil verib. Hər halda mənə bəzi əqli fənləri və vərdisləri öyrədib ki, onlar mənə tarixi-ədəbi, şəxsi tənqidi təcrübələrimdə, habelə bədii yaradıcılığımda kömək etmişdir".

VASILİY KANDİNSKIY - RƏSSAM OLMAQ HAQQI

Abstraksionizmin gələcək banisi və sənət nəzəriyyəçisi, yazıçı və şair Vasili Kandinski İmperator Moskva Universitetinin hüquq fəhltəsini fərqlənmə ilə bitirmiş və orada müəllim kimi saxlanılmışdı. Artıq 30 yaşında o, Tartuda nüfuzlu Derpt Universitetinin hüquq professoru vəzifəsini tutmaq təklifi almış, ancaq bundan imtina edərək birdəfəlik hüquqşünaslıqla vidalaşmış rəssamlığı öyrənmək üçün Almaniya getmişdi. Odessa Gimnaziyasının 18 yaşlı gənc məzunu Vasili Kandinskiyın Moskva Universitetinin rektoruna oranın hüquq fəhltəsinə qəbul olunması barədə müraciət etməsinin əsl səbəbləri tam aydın deyildi. Onun tərcümeyi-halını araşdırırlar arasında belə fikir yayılmışdı ki, o, bu seçimi valideynlərinin arzusu ilə edib. Ancaq bu versiya Kandinskiyın atası Vasili Silvestrovich haqqında xatirələrdə ziddiyət təşkil edir. Oğlunun sözlərinə görə, ata Kandinski oğlunun şıltaqlıqlarına və bir sahədən digərinə keçməsinə görə heç bir halda ona qarşı təzyiqdən istifadə etməirdi. Bununla belə, hər necə olsa da, gələcək rəssam ömrünün 10 ilini MDU-nun hüquq fəhltəsinə həsr etmişdir.

Sonralar, öz tələbək illərini xatırlayarkən, Kandinski yazırdı ki, “çoxlu, olduqca ağır və qorxulu xatirələrin içində əsl işıqlı xatirələrim çox azdır”. Ən əziz və doğma xatirələrindən biri onun elmi rəhbəri, həyatında rast gəldiyi “nadir adamlardan biri” Aleksandr İvanoviç Çuprovla bağlıdır. Müasirlərinin dediyinə görə, Çuprov o vaxtlar hüquq fəhltəsinin ən populyar və liberal baxışlı professoru idi. O, Siyasi iqtisad və statistika kafedrasında dərs deyirdi və 1897-ci ildə Rusiyada əhalinin ilk siyahıyaa alınmasının təşkilatçılarından biri olmuşdu. Onun evində hakim və məhkəmə natiqi Anatoli Fyodoroviç Koni, ilk Dövlət Dumasının sədri Sergey Andreyeviç Muromtsev, Dövlət Şurasının üzvü Maksim Maksimoviç Kovalevski və dövrün digər görkəmli xadimləri olurdular. Çuprovla Kandinski arasında yaxın şəxsi münasibətlər yaranmışdı. Bunu onların yazışmaları, hətta Kandinskiyın hüquqşünaslıqdan uzaqlaşandan sonra da davam edən yazışmaları sübut edir. Çuprovun diqqəti və qayğısı, şagirdinin taleyində iştirakı olmadan ola bilsin ki, Kandinski üçün öz karyerasının çətin dönüşünə tab gətirmək çətin olardı. Ancaq hələ dönüşə çox qalıb. Kandinski Roma hüququnun tarixini öyrənməklə əzab çəkirdi. Bu fənni yeniyetmə çox çətin qavrayırdı və hətta imtahanda yeganə uğursuzluğunun səbəbi bu olmuşdu (imtahandan “qeyri-kafi”, sınaqlardan “imtina etdiyinə görə” qiyməti verilmişdi). Kandinski xatırlayırdı ki, əvvəllər Roma hüququ onu “öz zərif, şüurlu və rəndələnmiş quruluşu ilə cəlb edirdi”, ancaq sonralar “onun slavyan ruhunu olduqca soyuq və olduqca ağıllı və qeyri-çevik məntiqi ilə” qane etməyib.

Əksinə, Rus hüququ tarixi və adi hüquq onda “qanunun tətbiqinin mahiyyətinin azad və xoşbəxt həlli kimi heyrət və məhəbbət hissləri doğururdu.” O, professor Aleksandr Nikitiç Filippovun mühazirələrini minnətdarlıqla xatırlayırdı. Kandinski ilk dəfə ondan Rusiyada cinayətkar hərəkətlərin təsnifatının əsaslandığı “humanistik yanaşma” prinsipi haqda eşitmişdi. Bu prinsip onun ürəyinə yatırdı. Ona görə ki, hökmün əsasında “hərəkətin zahiri görünüşünü deyil, keyfiyyətin daxili səbəbini - müttəhimin qəlbi götürülürdü. Bu mənada, incəsənətin əsasları ilə necə də yaxınlıq var!” Bütün bunları Kandinski “Pillələr” avtobioqrafik oçerkində qeyd etmişdi. Bir müddət o, cinayət hüququ ilə də marqlanıb. Onu əsasən, o vaxtlar populyar olan, ilk dəfə cinayətkarın şəxsiyyətinə diqqət yetirən Çezare Lombrozo nəzəriyyəsi cəlb edirdi. 1889-cu ildə kəskin ümumi əsəb zəifliyindən əziyyət çəkən Kandinski həkimlərin təkidi ilə akademik məzuniyyət götürdü və sağlamlığını bərpa etmək üçün Avropaya getdi.

Təhsilə o, iki ildən sonra qayıtdı və artıq 2 ildən sonra- 1893-cü ildə universiteti birinci dərəcəli diplomla bitirdi. Kandinskinin Moskva Mərkəzi Tarix Arxivində saxlanılan diplomunda 12 fəndən "olduqca kafi", (müasir "əla"nın analoqu), 3 fəndən - Cinayət prosesi və Beynəlxalq hüquqdan "kafi" ("yaxşı") qiymət qeyd olunub. 1893-cü ilin fevralında Kandinski Moskva hüquq cəmiyyətinin həqiqi üzvü olur. Çuprovaun təqdimatı əsasında Siyasi iqtisad və statistika kafedrasında professor dərəcəsinə hazırlanmaq və dissertasiya yazmaq üçün onu 2 il universitetdə saxlayırlar. Çuprova Kandinski barəsində rektora ünvanladığı rəydə "gələcəkdə faydalı elm xadim kimi yetişə bilər" fikrini bildirmişdi. Bu münasibətlə Kandinskinin 1893-cü il mayın 27-də Çuprova ünvanladığı məktubu sübut edir ki, o zamanlar elmlə məşğul olmaq onu hələ cəlb edirdi. "Sizə sizin xeyirxah iştirakınızla minnətdar şagirdiniz yazır: "Mənə çoxdan arzuladığım yola qədəm qoymaq müyəssər oldu".

Öz etiraflarına görə, Kandinski hüquq elmlərini həqiqətən də sevirdi. Ancaq onda yaranan bu hisslər "məni zaman və məkan hüdudlarından kənara çıxaran sənətlə elə ilk təmasdaca sönləşirdi"- "Pillələr"də o, bunu belə xatırlayırdı: "Elmi məşğələlər heç vaxt mənə belə duyğular, daxili yüksəliş, yaradıcı məqamlar bəxş etməyib".

Bu hissləri o, belə təsvir edir: "Artıq uşaqlıq illərindəki daxili gərginliyin əzablı-sevincli saatları, daxili sarsıntı anları, amiranə şəkildə müəyyən olmayan nəyisə tələb edən qeyri-dəqiq cəhdlər, gündüzlər qəlbimi sıxan və güclə nəfəs ala bildiyim, gecələr isə həm qorxu, həm səadət dolu fantastik yuxular aləmində olan saatlar mənə yaxşı məlum idi". Kandinskinin ilk parlaq xatirələri sırasında rənglər, fırça, karandaş, oval şəkilli büllur palitra və hətta skipidarın "cazibədar, ciddi və sərt" iyi xüsusi yer tutur.

Ancaq tələbək illərində "özünün digər mükəlləfiyyətlərinə qarşı saymamazlıq haqqını dərk etmək və yeni rəssam həyatı başlamaq üçün" öz gücünü çox zəif hesab edirdi. Rəssam həyatı ona hədsiz xoşbəxtlik kimi, sənətlə məşğul olmaq isə icazə verilməyən cah-cəlal kimi görünürdü.

Onun rəssamlığa olan sevgisini boğmaq qeyri-mümkün idi. Sonralar yazdığı avtobioqrafiyasında bunu olduğu kimi yazırdı: "Ömrümün 30-cu ilinə qədər mən rəssam olmağı arzulamışam, çünki rəssamlığı hər şeydən çox sevir və bu istəyimlə vuruşmaq mənim üçün heç də asan deyildi... 30 yaşında mənə bir fikir yarandı - "Ya indi, ya heç vaxt." Çox vaxt dərk etmədiyim daxili inkişafım o həddə çatdı ki, mən böyük aydınlıqla özümdə rəssamlıq qabiliyyəti hiss etdim və mənim daxili yetkinliyim mənə imkan verdi ki, rəssam olmaq haqqımı eyni aydınlıqla da hiss edim."

Bu daxili dönüş barədə Kandinski 1895-ci il noyabrın 7-də Çuprova yazırdı: "Mən elmlə məşğul olmağa son qoymaq qərarına gəldim. Sizin mənə qarşı daim mehriban münasibətiniz bu qərara gəlməyimin səbəblərini Sizə demək ehtiyacı yaradır. Əvvəla, mən əmin oldum ki, oturaq məşğuliyyətə qurşanmağa qabil deyiləm, ancaq mənə digər vacib şərt - mənim ruhumu elmə bağlayan güclü sevgi hissi də yoxdur. Ən əsası, mənim ona inamım yoxdur. Niyə?! Buna cavab vermək çox çətinidir. İnam "niyə" sualını tanımır. Mənə inamsızlıq uzun illər ərzində tədricən yaranmışdı. Məhz buna görə, bəlkə də mən elmi sevirdim. Belə təəssüf hissi mənə əvvəllər də baş verdiyindən çalışırdım ki, bacardığım qədər özümü yoxlayım və indi görürəm ki, zaman getdikcə daha çox məni həmin məşğuliyyətimdən uzqlaşdırır. Və zaman dayanmadan axdıqca mənim köhnə və əvvəllər ümitsiz saydığım rəssamlıq məni daha güclü şəkildə özünə cəlb edir".

Hətta 1896-cı ildə ona o vaxtı tanınmış Derpt Universitetindən (indiki Estoniyada yerləşən Tartu Universitetindən) hüquq professoru vəzifəsini tutmaq kimi gözəl karyera yüksəlişi vəd edən təklifi də onu bu niyyətindən döndərə bilmədi. 30 yaşlı Kandinski özü üçün "uzun illərin bəhrələrini kənara atmaq" barədə son qərar qəbul edir və o, o dövrün rəssamlıq həyatının mərkəzi sayılan Münhenə gedir.

O vaxt ona elə gəlirdi ki, hüquq fəklətində keçirdiyi illər itirilmiş ömürdür. Ancaq 1913-cü ildə 46 yaşlı Kandinski yazırdı: "Həyat yolumda baş verən kənara sıçramalar mənim üçün ziyanlı olmamışdır. Özümü gücsüz saydığım anlarda həyatımın müxtəlif mənasız dövrlərini həyatımın sonu kimi qiymətləndirsəm də bunlar yalnız daxili gücümü toplamaq, gələcək addımlarımı atmaq üçün yeni pillələr olmuşdur".

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

1. Sual: *Mən boşanmışam və 3 ildir ki, əşyalarım (o cümlədən cehizim də) keçmiş həyat yoldaşımın evində qalıb. Mən onları qaytara bilərəmmi? Qanun belə əmlakın statusunu necə müəyyən edir?*

Cavab: Qanunvericiliyə əsasən, nikaha daxil olanadək Sizə məxsus olmuş əmlak, habelə nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə etdiyiniz əmlak Sizin ayrıca mülkiyyətinizdir. Habelə, zinət əşyaları istisna olmaqla, fərdi istifadə şeyləri (geyim, ayaqqabı və s.) nikah zamanı ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilsə də, ər-arvaddan kimin istifadəsində olubsa, ona məxsusdur.

Odur ki, əgər keçmiş əriniz Sizə məxsus olan əşyaları (o cümlədən cehizinizi) qaytarmaqdan imtina edirsə, Siz məhkəmədə ona qarşı həmin əmlakların geri qaytarılması tələbi barədə iddia qaldıra bilərsiniz.

2. Sual: *Bilmək istərdim ki, Azərbaycan Respublikasında xarici vətəndaşla nikaha daxil olmaq üçün xarici vətəndaş hansı sənədləri gətirməli və hansı quruma verilməlidir və ya əksinə, xaricdə xarici vətəndaşla evlilik üçün hansı sənədlər toplanmalıdır?*

Cavab: Azərbaycan Respublikasında nikahın bağlanması forma və qaydaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbi şəxs üçün nikahın bağlanması şərtləri onun ölkəsinin qanunvericiliyi ilə və Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsindəki tələblərə əməl olunmaqla müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə əcnəbilər arasında həmin xarici ölkənin qanunvericiliyinə əməl etməklə bağlanan nikah, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallar (nikahın bağlanmasına mane olan hallar) olmadıqda, Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edilir. Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında daimi və müvəqqəti yaşayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının nikahının dövlət qeydiyyatı konsulluq idarələri tərəfindən aparılır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbilərin nikahının dövlət qeydiyyatı Ailə Məcəlləsinin müvafiq maddələrinin tələbləri nəzərə alınmaqla aparılır.

Nikahın qeydə alınması nikaha daxil olanlardan və ya onların valideynlərindən birinin seçdiyi hər hansı bir qeydiyyat şöbəsi, konsulluq idarəsi və icra hakimiyyətinin nümayəndəliyi tərəfindən həyata keçirilir. Nikaha daxil olmaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına (qeydiyyat şöbəsi, konsulluq idarəsi və ya icra hakimiyyətinin nümayəndəliyi) aşağıdakı sənədlər təqdim edilməlidir: - nikaha daxil olmaq istəyən şəxslərin bu barədə şəxsən yazılı ərizəsi (ərizədə nikaha daxil olmaq üçün Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş maneələrin - nikahın yaxın qohumlar (valideynlər və uşaqlar, baba-nənə və nəvələr, doğma və ögey (ümumi ata və ya anası olan) qardaş və bacılar) arasında, övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlər arasında, ikisindən biri və ya hər ikisi başqası ilə nikahda olan şəxslər arasında, ikisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəmağıllıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslər arasında bağlanması hallarının olmadığı təsdiq edilməli, habelə hərənin neçənci nigaha daxil olduğu və neçə uşağı olduğu, nikahın bağlanmasından sonra daşımaq istədiyi soyad göstərilməli və ərizə blankında göstərilmiş digər suallara cavab verilməlidir);

- nikaha daxil olmaq istəyən şəxslərin nikah yaşına çatmalarını təsdiq edən sənəd;
- nikahın qeydə alınması üçün 5 manat dövlət rüsumu;
- evlənmək arzusunda olan əcnəbinin vəziyyətini təsdiq edən sənədlərində onun ailə vəziyyəti barədə qeyd olmadıqda, vətəndaşı olduğu ölkənin səlahiyyətli orqanları tərəfindən verilmiş ailə vəziyyəti haqqında arayış (arayış müəyyən olunmuş qaydada leqallaşdırılmalıdır, verildiyi gündən 6 ay müddətində etibarlıdır).
- əvvəllər nikahda olmuş şəxslər olduqda, nikahın pozulması haqqında şəhadətnamə (surəti) və ya ərin (arvadın) ölüm şəhadətnaməsi (surəti), yaxud nikahın etibarsız sayılması barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi və ya ondan çıxarış

3. Sual: Mən 2002-ci ildə hərbi xidmətdən Xəstəliklər cədvəlinin 54 a maddəsinə əsasən hərbi xidmətə yararsız olduğum üçün azad edilmişəm. Yəni dişlərimin normadan az olması səbəbindən. Özüm ixtisasca hüquqşünasam. Amma mənə bu səbəb gətirilərək heç bir dövlət orqanında işə qəbul etmirlər. Bu nədərcədə qanunidir?

Cavab: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 29 fevral 2008-ci il tarixli, 59N^ə-li qərarı ilə təsdiq edilmiş "Hərbi-həkim ekspertizası haqqında Əsasnamə"nin 54 a) maddəsində qeyd etdiyiniz xəstəliklər sadalanmışdır. Həmin maddədə göstərilən xəstəliklərə əsasən hərbi xidmətə yararlılıq A və C kateqoriyaları üzrə müəyyənləşdirilmişdir.

A -kateqoriyası üzrə şəxs hərbi xidmətə yararlı, C- kateqoriyası üzrə isə sülh dövründə hərbi xidmətə yararsız, müharibə dövründə məhdud yararlı hesab edilir.

Göründüyü kimi, hərbi xidmətdən azad olunmağınıza səbəb olmuş xəstəliyiniz sizin hərbi xidmətə tam yararsızlığınıza əsas vermir.

Dövlət qulluğu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda şəxsin hərbi xidmətə tam və ya qismən yararlı olmasına görə dövlət qulluğuna qəbul edilməsindən imtina edilməsini nəzərdə tutan bir norma yoxdur. Lakin bəzi hüquq mühafizə orqanlarında şəxsin hərbi xidmətə yararlı olması nəzərə alınır. Məsələn, Daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnaməyə görə, şəxsin hərbi xidmətə tam yararsız olması onun həmin orqanlarda qulluğa qəbul edilməsindən imtina üçün əsasdır.

Ümumiyyətlə, hesab edirik ki, siz işləmək istədiyiniz idarə, yaxud orqana ərizə ilə müraciət etməlisiniz. Sizi həmin orqan və ya idarədə hərbi xidmətdən azad olmağınız əsası ilə işə qəbul etməkdən imtina etdikləri halda, bu barədə məhkəməyə müraciət edə bilərsiniz.

4. Sual: Şəxsin atası 1 il öncə rəhmətə getmişdir. Onun mülkiyyətində evi olmuşdur. Faktiki olaraq bir qızı, bir oğlu və 7 il öncə ölmüş oğlunun övladları vardır. Evə sağ qalan oğul sahibik edir. Qız miras payını necə tələb edə bilər? Hansı orqana müraciət etməlidir? Ona hansı sənədlər lazımdır?

Cavab: Mənzil mülkiyyətçisi olmuş, vəfat etmiş şəxsin həyatda olan övladları onun birinci növbədə vərəsələri, vəfat etmiş övladının uşaqları isə ikinci növbədə vərəsələri sayılırlar. Sualınızın məzmunundan aydın olur ki, 1 il öncə vəfat etmiş atanın mülkiyyətində olan mənzili bu müddət ərzində övladlarından biri – oğlu sahiblik etmişdir.

Mülki Məcəllənin 1151.1-ci maddəsinin tələbinə görə mənzil miras əmlaka daxildir. Bu Məcəllənin 1246-cı maddəsində göstərilir ki, miras açıldığı gündən 6 ay keçdikdən sonra mirasın qəbuluna yol verilmir. Miras isə şəxsin ölümü ilə açılır (1145-ci maddə). Qanunun mənasına görə vəfat etmiş şəxsin – atanın mülkiyyətində olan mənzilin (miras əmlakın) qəbuluna ölümündən sonra 6 ay ərzində yol verilir və ya əksinə, bu müddətdən sonra miras əmlakın qəbuluna yol verilmir.

Lakin hazırki halda ata artıq 1 ildir ki, vəfat etmişdir və bu müddət ərzində digər övladı – oğlu miras əmlak sayılan mənzilə sahiblik etmişdir. Mülki Məcəllənin 1243.2-ci maddəsində göstərilir ki, vərəsə əmlaka sahiblik etməyə və ya əmlakı idarə etməyə faktik başladıqda və bununla da mirası qəbul etdiyini şəksiz nümayiş etdirdikdə, miras vərəsə tərəfindən qəbul edilmiş sayılır.

Bu normaya əsasən də qeyd etməliyə ki, vəfat etmiş atanın həyatda olan oğlu mənzilə sahiblik etməklə miras əmlakı qəbul etmiş sayılır.

Lakin Mülki Məcəllənin 1248.1-ci maddəsində qeyd edilir ki, mirasın qəbul edilməsi üçün müəyyənləşdirilmiş müddəti məhkəmə, gecikdirmənin səbəbini üzrlü sayarsa, uzada bilər. Yəni, vəfat etmiş atanın qızı miras əmlakın (mənzilin) qəbul edilməsi müddətinin uzadılması barədə iddia tələbi ilə məhkəməyə müraciət edə bilər. Məhkəməyə müraciət edərkən iddiaçı kimi vəfat etmiş atanın qızı mənzilin hüquqi vəziyyəti barədə sənədi (reyestrdən çıxarışı), vəfat etmiş şəxslə ailə əlaqələrini sübut edən sənədi (doğum haqqında şəhadətnaməni), ölüm haqqında şəhadətnaməni, mirası açıldığı vaxtdan mirası 6 ay ərzində qəbul etməməsinin üzrlü səbəbləri barədə sübutları (məsələn, ölkədən kənarında olmasını təsdiq edən pasportdakı giriş-çixış qeydlərini), dövlət rüsumu barədə qəbzi təqdim etməlidir.

5. Sual: Talassemiya xəstəsi orduya yararlıdır mı?

Cavab: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 29 fevral 2008-ci il tarixli, 59№-li qərarı ilə təsdiq edilmiş "Hərbi-həkim ekspertizası haqqında Əsasnamə"yə görə, talassemiya xəstəliyi funksiyaların mühüm dərəcədə pozulması ilə tez progressivləşən xəstəlik olduğu üçün belə xəstəliklərə tutulan şəxslər hərbi uçuşdan çıxarılmaqla hərbi xidmətə yararsız hesab edilir.

6. Sual: Bir il bundan əvvəl mən alimentlərdən imtina etdim. İndi isə alimentlərin alınmasına dair ərizə yazmaq istəyirəm. Bunun üçün hansı sənədləri toplamalıyam? Buraxılmış bir il üçün də alimentin ödənilməsinə tələb edə bilərəm mi?

Cavab: Ailə qanunvericiliyinə əsasən, valideynlər uşaqlarını saxlamağa borcludurlar. Valideynlər uşaqlarını saxlamadıqda uşaqların saxlanması üçün vəsait (aliment) valideynlərdən məhkəmə qaydasında tutulur. Ona görə də, Siz aliment almaq hüququnun yarandığı vaxtdan asılı olmayaraq istənilən müddətdə məhkəməyə aliment tutulması barədə ərizə ilə müraciət edə bilərsiniz. Həmin ərizəyə nikah haqqında şəhadətnamə (əgər hələ boşanmamışsınızsa) və ya nikahın pozulması haqqında şəhadətnamə (əgər artıq boşanmışsınızsa), uşağın doğum haqqında şəhadətnaməsi, ərinizin qazancı və sair gəlirləri barədə sənəd əlavə edilməlidir.

Dövlət rüsumunun ödənilməsi tələb edilmir. İddia ərizəsini öz yaşadığınız yerin məhkəməsinə də verə bilərsiniz. Nəzərə alaraq ki, aliment məhkəməyə müraciət edildiyi vaxtdan tutulur, alimentdən imtina etdiyiniz əvvəlki bir il üçün aliment ödənilməsinin tələb edə bilməzsiniz.

Qanunvericiliyə görə, əvvəlki dövr üçün aliment 3 illik müddət həddində verilə bilər, bu şərtlə ki, iddiaçının aliment almaq üçün məhkəməyə müraciət edəndək tədbirlər gördüyü, lakin aliment ödəməli olan şəxsin onu verməkdən boyun qaçırması nəticəsində alimentin alınmadığı müəyyən edilsin.

7. Sual: Mən bir ildir ki ailəliyəm Yoldaşımdan ayrılmaq istəyirəm. Bir övladım var. Yaşadığım evdə qeydiyyatda deyiləm. Boşansam uşağıma yaşadığım evdən pay düşür mü? Boşanmaq üçün birinci yoldaşım, yoxsa özüm ərizə versəm, hansı mənə xeyirlidir?

Cavab: Ərinizdən ayrılmaq istəyinizlə əlaqədar bildiririk ki, ailə qanunvericiliyinə əsasən, nikaha ərin (arvadın) və ya onların hər ikisinin ərizəsi əsasında xitam verilə bilər. Əgər uşağınızın doğulmasından 1 il müddət keçməyibsə, Sizin razılığınız olmadan əriniz nikaha xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilməz. Sualınızdan göründüyü kimi, nəzərə alaraq ki, bir ildir ailə qurmusunuz və birgə nikahınızdan yetkinlik yaşına çatmamış bir uşağınız vardır, nikahınız yalnız məhkəmə qaydasında pozula bilər. Nikahın məhkəmə qaydasında pozulması ər-arvadın bu barədə ərizə verdikləri gündən 1 aydan tez olmayaraq həyata keçirilir.

Əgər ərinizlə olan nikahın pozulmasına hər ikinizin qarşılıqlı razılığınız olarsa, nikahınız onun pozulma səbəbləri məhkəmə qaydasında araşdırılmadan pozulacaqdır. Tərəflərdən birinin nikahın pozulması haqqında razılığı olmadıqda isə, məhkəmə ər-arvadın barışması üçün 3 ay müddət

müəyyən etməklə işi təxirə sala bilər. Barışıq olmadıqda və ya onlar (onlardan biri) nikahın pozulmasına təkid etdikdə nikah pozulur.

Evlə bağlı məsələyə gəldikdə, bu sualın cavabı hazırda ərinizlə birgə yaşadığınız evin nə zaman əldə edilməsindən (nikah dövründə, yoxsa ondan əvvəl) və kimin mülkiyyətində olmasından (ərinizin, yoxsa onun valideynlərindən hər hansı birinin) asılıdır. Sualınızın məzmunundan bu, aydın deyil.

Əgər həmin ev birgə nikah dövründə alınmışsa və ərinizin adınadırsa, bu əmlak Sizin ümumi birgə mülkiyyətiniz sayılır və belə olan halda, həmin əmlakın bölünməsi zamanı bu əmlakdakı paylarınız bərabər hesab edilir. Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, ayrı-ayrı hallarda məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların mənafeyini və (və ya) ərin (arvadın) diqqətəlayiq mənafeyini, o cümlədən ər-arvaddan biri üzrsüz səbəbdən gəlir əldə etmədiyi və ya birgə mülkiyyəti ailənin mənafeyinə zidd olaraq sərf etdiyi hallarda nəzərə alıb onların birgə mülkiyyətinin bölünməsi zamanı payları bərabər bölməyə bilər.

Əgər həmin ev əriniz tərəfindən Sizinlə nikaha daxil olanadək, habelə nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə edilibsə, onun ayrıca mülkiyyəti sayılır və bölünmə predmetini təşkil etmir. Ancaq bu halda ərinizlə ailə münasibətlərinə xitam verildiyi təqdirdə belə, Sizin və övladınızın həmin evdən onunla bərabər istifadə etmək hüququnuz saxlanılır.

Əgər həmin ev ərinizin valideynlərindən hər hansı birinin mülkiyyətindədirsə və istifadə hüququna dair Sizinlə mülkiyyətçi arasında bağlanan, notariat qaydasında təsdiqlənən yazılı razılaşma yoxdursa, boşanmadan sonra Sizin həmin evdən istifadə hüququnuz olmur və Sizə pay düşür.

***- Rubrikada təqdim olunan sualların cavabları Vəkillər Kollegiyasının üzvü Dünyamin Novruzov tərəfindən hazırlanmışdır.**

Elanlar

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin məlumatı

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin 24 may 2013-cü il tarixli qərarına əsasən, "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbinə uyğun olaraq Vəkillər Kollegiyasına qəbul olunmaq arzusunda olan şəxslərin sənədlərinin qəbulu 04 sentyabr 2013-cü il tarixə qədər uzadılmışdır.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verən şəxslər aşağıda qeyd edilən sənədləri təqdim etməklə Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə müraciət edə bilərlər.

Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən müəyyən olunmuş formada ərizə

Şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti (notariat qaydasında təsdiq edilmiş)

Ali təhsil barədə diplom və onun notariat qaydasında təsdiq edilmiş surəti

Əmək kitabçasının notariat qaydasında və ya iş yerində təsdiq edilmiş surəti

Kadrların şəxsi məlumat vərəqəsi

Tərcümeyi- hal

Əqli cəhətdən sağlamlıq barədə tibbi arayış

3-4 sm ölçüdə 4 ədəd rəngli fotosəkil

4-6 ölçüdə 4 ədəd rəngli fotosəkil

Sənədlər Bakı şəhəri, S. Vurğun küçəsi 32-də Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin binasında sentyabrın 4-dək hər gün (şənbə və bazar günləri istisna olmaqla) saat 14.00-dan 18.00-dək qəbul olunur.

İxtisas imtahanlarının keçirilmə tarixi barədə əlavə məlumat veriləcəkdir.

Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin telefonları: 594-14-95 və 594-08-70

Mənbə: <http://www.barassociation.az/page/191>

